

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ:

БІОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК

Харків 2007

**Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”**

**НИКОЛАЄНКО Віталій Іванович
МЕШКОВАЯ Світлана Іванівна
ТКАЧЕНКО Світлана Сергіївна**

**ІСТОРИЯ УКРАЇНИ:
БІОГРАФІЧНИЙ ДОВІДНИК**

Затверджено
редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 2 від 22.06.06

Харків НТУ “ХПІ” 2007

ББК 63,3 (4 укр)
УДК 93 (42)

Рецензенти: *М.А.Єрмоловський*, канд.філ. наук, проф. НТУ “ХПІ”
Л.П.Савченко, канд. іст. наук, доцент НТУ “ХПІ”

Ніколаєнко В.І. та ін. Історія України: Бібліографічний довідник / Ніколаєнко В.І., Мешковая С.І., Ткаченко С.С. – Х.: НТУ “ХП”, 2007. – 158 с.

ISBN

Довідкове видання являє собою збірку біографічних нарисів про найбільш відомих державних і суспільно-політичних діячів та видатних постатей культури, які мали вагомий вплив на історичний розвиток України протягом багатьох століть.

Для викладачів суспільно-політичних дисциплін, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

ББК 63,3 (4 укр.)

ISBN

© **В.І.Ніколаєнко,
С.І.Мешковая,
С.С.Ткаченко, 2007 р**

ПЕРЕДМОВА

В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової соціальної демократичної держави вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу є важливим чинником у формуванні у студентів суспільно значимих компетенцій.

Навчальній дисципліні “Історія України” належить важливе місце в системі освіти, оскільки інтелектуальний потенціал працівників визначається не тільки глибокими спеціальними знаннями, а й високими громадянськими і національно-патріотичними якостями.

Історія України – це більше, ніж наука. Вона, як це і має бути в цивілізованій країні, є частиною національного світогляду, складовою загальної культури суспільства і людини.

Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України у 2002 р., проголошує, що “освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації, держави, запорука майбутнього України... Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний і економічний потенціал суспільства”.

Сучасна вища школа вимагає корінного переосмислення парадигми освіти, модернізації змісту, форм і методів становлення особистості на основі гуманізації та гуманітаризації технічної освіти, створення сприятливих умов для її самореалізації.

Це можливо, насамперед, через олюднення змісту історичної освіти. У центрі уваги мають бути не класова боротьба, а етнос, досягнення матеріальної й духовної культури, конкретні люди, що жили та творили в певну історичну епоху.

Державне відродження України вимагає більш пильної й осмисленої уваги до її історії, без чого неможливі розвиток і виховання справжнього громадянина, що здатен до самоосвіти і саморозвитку.

Вивчення життя й діяльності окремих історичних постатей сприяє формуванню в молоді позитивних ціннісних орієнтацій. Кожне покоління, кожна нація пишається своїми видатними людьми. Вони – камертон свого часу, що задає тональність життя суспільства, постійно піднімають планку суспільних діянь і прагнень.

Історія, людська пам’ять – суворий та принциповий суддя великих людей, і часто такий “судовий процес” розтягується на століття. Але переосмислення, переоцінки окремих персон тільки підкреслює їхню неординарність, здатність впливати на людське співтовариство і через багато ро-

ків після своєї смерті. Саме особистість, яка має яскраво виражену індивідуальність, володіє здатністю мислення, самопізнання, тісно пов'язана з певним соціальним середовищем походженням та участю в суспільній діяльності, і є об'єктом нашої уваги.

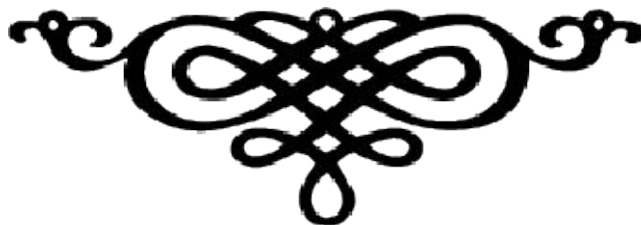
Історія України знає чимало таких прикладів. Це когорта політичних і військових діячів, починаючи від Віщого Олега, Ігоря, Ольги, Володимира Хрестителя, Ярослава Мудрого, до славних гетьманів і кошових Війська Запорозького – П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Сірка, І. Мазепи та борців за національну ідею – М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського та ін.

Методична розробка “Історичні постаті України” є складовою частиною посібника з курсу “Історія України”, який був підготовлений колективом викладачів кафедри політичної історії.

Мета цього посібника – показати й висвітлити історію України крізь призму життєдіяльності відомих історичних осіб, їхню впливовість на історичні процеси, що відбувалися у нашій державі.

Вибір видатних особистостей для вивчення має суб'єктивний характер і залежить, як правило, від існуючих освітніх традицій, політичної ситуації та власної точки зору авторів підручників. Так за радянські часи до уваги й вивчення пропонувалися біографії ватажків народних повстанців, героїв революції та керівників партії. В часи перебудови зріс інтерес до лідерів іноземних країн, дисидентів, монархів, як вітчизняних, так і зарубіжних. Зі здобуттям Україною незалежності героями стають козацькі лідери, представники національно-визвольного руху.

Сьогодні, коли Україна інтегрує до Європейського простору, акценти зміщуються на будівничих національних держав, носіїв загальнолюдських цінностей.

КНЯЖА ДОБА

Впродовж чотирьохсот років свого існування Київська держава була однією з найбільших держав Європи. Вона заклала традиції державотворення сучасної України, дала могутній поштовх розвитку української народності та її культури. Давньоруський період був справжньою “золотою добою” в історії України і мав велике значення для українського народу.

Київська Русь утворилася в IX ст. в результаті консолідації східних слов’ян і закономірних процесів їх суспільного розвитку. Після захоплення новгородським князем Олегом київського престолу, два політичних центри – Київ і Новгород – об’єдналися в одну державу, яка отримала назву Київська Русь. За часів князювання Ігоря, Ольги, Святослава відбулося територіальне зростання давньоруської держави, формування її суспільного та державного устрою.

Реформи Володимира Великого та Ярослава Мудрого сприяли найвищому піднесенню держави. Найвидатнішою подією в її історії є запровадження у 988 р. християнства, що поставило Київську Русь в один ряд з державами Європи, прилучило русичів до культурних цінностей, які складають основу сучасної західної цивілізації.

У другій половині XI ст. почалося відокремлення ряду князівств та земель, що послабило Київську Русь. Володимир Мономах на поч. XII ст. намагався впорядкувати міжкнязівські стосунки та відновити єдність давньоруської держави. Проте, в середині XII ст. Київська Русь розпалася на окремі самостійні князівства.

Остаточний еволюційний розвиток давньоруських земель був насильно перерваний монголо-татарською навалою XIII ст.

ВОЛОДИМИР СВЯТОСЛАВОВИЧ (ВЕЛИКИЙ) (? – 1015)

Великий князь київський (980-1015 рр.), один з найвидатніших державних діячів Київської Русі. Завершив об'єднання всіх руських земель у складі Київської держави.

Син київського князя Святослава Ігоровича. У 969-978 рр. князував у Новгороді. 980 р., перемігши свого брата Ярополка, став великим князем київським. У 981 р. здійснив похід на Захід проти польських князів, зайняв Перемишль і Червенські міста. Приєднав до Київської Русі Закарпатську Русь і Тмутаракань. Воював із в'ятичами (982 р.), ятвягами (983 р.), радимичами (984 р.), волзькими болгарами (985 р.) і хорватами (993 р.).

Для захисту від кочовиків збудував укріплену лінію з містами-фортецями по р.Стучні, Десні, Ірпені, Трубежі й Сулі.

Оскільки політичне об'єднання вимагало проведення релігійної реформи, здійснив невдалу спробу запровадити єдиний пантеон язичницьких богів. У 988 рр. запровадив християнство як державну релігію Київської Русі, сприяв розвитку культури Русі, поширенню писемності, створенню перших шкіл і бібліотек. Розвивав політичні, економічні і культурні зв'язки з Візантією, Польщею, Угорщиною, Чехією, західноєвропейськими країнами. Намагався всіляко зміцнити міжнародні позиції Київської держави: у відповідь на прохання візантійського імператора Василя II Болгаробійці допомогти придушити повстання полководця Фоки Варди у Малій Азії, вимагав укласти союз з Київською державою і закріпити його шлюбом з дочкою імператора Ганною. Коли ж руські війська придушили повстання, Василь II відмовився виконувати свої зобов'язання. У відповідь на це війська Володимира Великого в 989 р. зайняли Херсонес-Корсунь у Криму й примусили Візантію дотримуватись умов договору. За Володимира Київська держава досягла найбільшої політичної могутності. Його діяльність сприяла розквіту Київської держави і зміцненню її міжнародного авторитету. Після смерті був канонізований православною церквою.

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ ГАЛИЦЬКИЙ (1201 – 1264)

Волинський та галицький князь, король Галицько-Волинського королівства з 1253 р. Син засновника Галицько-Волинської держави князя Романа Мстиславича. Народився у 1201 р., після смерті батька, був проголошений князем у Галичині, але під час міжусобної війни разом з матер'ю та братом Васильком Романовичем перебував у Польщі та Угорщині.

Близько 1213 р. Данило Галицький знов на короткий час був визнаний боярами князем Галицьким. Разом з загоном дружинників брав участь у поході проти боярина-узурпатора Володислава Кормильчича. Згодом спільно з братом отримав в управління міста Тихомль та Перемишль, а в 1215 р. – Володимир-Волинський.

У 1219 р. здійснив похід проти поляків і повернув до Волині Берестя та Забужжя. Прагнув зосередити в руках Романовичів усі волинські землі, що й зробив у 1234р.

Спільно з іншими руськими князями взяв участь у битві на річці Калці у 1223 р. під час якої був поранений. Вів довготривалу боротьбу за Галицьке князівство, яке остаточно здобув у 1238 р. У 1239 р. поширив свою владу на Київ, де залишив воєводою тисяцького Дмитра Єйковича, який у грудні 1240 р. очолив оборону міста від орд хана Батия

Приділяв значну увагу зміцненню західних кордонів Галицько-Волинської держави. У 1238 р. розгромив німецьких лицарів, які захопили м. Дорогочин. У 1243-1244 рр. здійснив походи до Польщі, в ході яких підкорив Люблінську землю. Успішною для Данила Галицького була війна з Угорщиною. 17 серпня 1245 р. об'єднанні дружини Романовичів завдали поразки під Ярославом військам угорських та польських загарбників і загонам бунтівних галицьких бояр.

Але відносини з монголо-татарами, які після спустошення Батием Галицько-Волинського князівства, прагнули встановити тут своє панування, були дуже напруженими. Наприкінці 1245 р. Данило Галицький здійснив поїздку до Золотої Орди, де зустрівся з ханом Батием і, завдяки своїм дипломатичним здібностям добився підтвердження своїх прав на князювання у Галичині та Волині.

Після повернення готувався до подальшої боротьби з татарами, прагнув створити коаліцію володарів європейських країн у складі Апостольського Престолу, Тевтонського ордену, Угорщини, Польщі, Литви. Проте ці спроби завершилися невдало.

У 1254-1255 рр. вів війну з загонами татарського темника Куремси, яка закінчилась приєднанням до Галицько-Волинської держави земель по

р. Случ, Тетерев та Південний Буг. Однак у 1259 р. татарський хан Бурундай змусив Данила Галицького визнати зверхність Золотої Орди і зруйнувати міські укріплення.

Дуже активною була дипломатична діяльність Галицького князя. З 1247 р. він встановив мирні відносини з Польщею, уклав договір про дружбу з Угорщиною. Впродовж першої половини 50-х років XIII ст. брав участь у боротьбі за австрійські володіння, які хотів закріпити за своїм сином Романом. Напруженими були відносини Д. Галицького з литовськими племенами. У 1254-1255 рр. підкорив литовське плем'я ятвягів, уклав договір з Тевтонським орденом.

Сподіваючись одержати від країн Західної Європи необхідну допомогу проти Золотої Орди, погодився на укладення церковної унії з Римським престолом і прийняв від папи Інокентія IV королівську корону (коронація відбулася у 1253 р. в м. Дорогочині), але сподівання на одержання допомоги не виправдалися і згодом відношення з Римом були розірвані.

Данило Галицький проявив себе як здібний державний діяч. За період свого князювання він реформував військо та державний апарат Галицько-Волинської держави, приборкав бунтівне галицьке боярство. Особливої уваги надавав розбудови міст. Заснував м. Холм (бл.1237 р.), м. Львів (1256 р.) та ін. Переніс столицю держави із зруйнованого татарами Галича, до м. Холма, де був похований у 1264 р.

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ (1053 – 1125)

Видатний державний і політичний діяч Київської Русі, великий князь київський (1113-1125 рр.).

Син Всеволода Ярославича і доньки візантійського імператора Костянтина Мономаха.

Літопис зберіг легенду про те, що князь Володимир отримав від свого діда по матері, візантійського імператора Костянтина Мономаха, барми і корону – відому шапку Мономаха. Звідці і походить прізвище князя, за яким він потрапив до історії.

З 1093 р. вів боротьбу проти половців та їх союзника Олега Святославовича, якому був змушений віддати місто Чернігів (1094 р.), після чого жив у Переяславській землі, яка зазнала найбільш спустошливих набігів кочівників. Виступав за припинення князівських усобиць і згуртування сил для відсічі половцям. Був ініціатором Любецького з'їзду 1097 р., Витчівського з'їзду 1100 р. і Долобського з'їзду 1103 р. У 1103, 1107, 1111 роках організував спільні походи руських князів проти половців, після яких напади кочівників на Русь надовго припинилися.

Запрошений на князювання у Київ під час київського повстання 1113 р. і придушивши його, Володимир Мономах видав ряд законів, відомих під назвою “Статут Володимира Всеволодовича”). В них скасовувалося холопство за борги та обмежувалися проценти на позики.

Зумів тимчасово об’єднати під своєю владою більшу частину території Київської держави, припинити князівські усобиці. Відомий як високоосвічена людина. Автор вміщеного в Лаврентіївському літописі “Повчання”, адресованого синам і чернігівському князю Олегу Святославовичу, де різко засуджував князівські усобиці і закликав до єдності всі землі.

Помер коло Переяслава 19 травня 1125 р. на 73 році свого життя. Похований у Софійському соборі.

МСТИСЛАВ ВЕЛИКИЙ (1076 – 1132)

Великий князь Київський (1125-1132 рр.). Старший син Володимира Мономаха і Гіти – дочки англійського короля Гаральда I. У 1088-1093 і 1095-1117 рр. князував у Новгороді. У 1117-1125 рр. – князь переяславський і співправитель Володимира Мономаха в Києві.

У 1096 р. розбив війська чернігівського князя Олега Святославовича і примусив його взяти участь у Любецькому з’їзді 1097 р.

Брав участь у воєнних походах на половців в 1093, 1107 і 1111 рр. У 1113 і 1116 рр. здійснив успішні походи на естів. Після смерті батька продовжував зміцнювати великокнязівську владу та успішно обороняв державу від зовнішніх ворогів.

У 1129 р. підкорив половецьких князів і поставив князувати у Полоцьку свого сина Ізяслава. У 1131 р. воював з литовцями.

За часів правління Мстислава Великого Київська Русь посідала вагомe місце на міжнародній арені, про що свідчать династичні зв’язки київського князя з рядом західноєвропейських королівських дворів. Сам Мстислав був одружений зі шведською принцесою Христиною, його дочка – Ингеборга видана заміж за норвезького принца Канута II, друга дочка – Мальфрід була одружена з норвезьким королем Сігурдом II, а пізніше – з королем Данії Еріком-Емуном, третя дочка – Ірина була в шлюбі з грецьким царевичем Андроніком, четверта дочка – Єфросинія стала дружиною угорського короля Гези II.

Помер 14 квітня 1132 р. Після його смерті Київська держава остаточно розпалася на окремі політично незалежні князівства.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ (близько 978 – 1054)

Видатний державний діяч і полководець Київської Русі, великий князь київський (1019-1054 рр.).

Син Володимира Святославича і полоцької княжни Рогніди. За життя батька управляв Ростовом, згодом – Новгородом. У 1014 р. відмовився сплачувати данину Києву і тільки смерть Володимира Святославича запобігла війні між ними.

Протягом 1015-1019 рр. вів запеклу боротьбу за київський престол зі своїм братом Святополком Окаянним. У 1019 р. остаточно розбив його війська в битві на річці Альті й став великим князем київським.

Період князювання Ярослава Мудрого позначився новим піднесенням Київської держави. Зумів повернути всі українські етнічні землі на заході; у 1030-1031 рр. відвоював Червенські міста. На відвойованих у Польщі землях, над р.Сян, заснував місто Ярослав – форпост Київської держави на заході.

Воював проти племен естів (1030 р.) і ятвягів (1038 р.). У 1030 р. заснував над Чудським озером м. Ю'рєв (тепер Тарту). Здійснював енергійні заходи щодо зміцнення південних кордонів держави, зокрема була споруджена нова оборонна лінія укріплень вздовж річок Суми, Стугни, Росі, Трубежа. 1036 р. руські війська вщент розгромили печенігів біля Києва. На честь цієї перемоги було закладено у 1037 р. Софійський собор.

Значно розширив і зміцнив міжнародні зв'язки Київської Русі, підтримував тісні відносини з Візантією, Німеччиною, Угорщиною, Францією, скандинавськими країнами.

Міжнародний авторитет держави закріплював родинними зв'язками з багатьма європейськими правителями: сам був одружений зі шведською принцесою Інгігердою, а згодом – з візантійською принцесою Анною, дочку Єлизавету Ярославну віддав заміж за норвезького короля Геральда Суворого, Анну Ярославну – за французького короля Генріха II, донька Анастасія була дружиною угорського короля Андрія I.

Приділяв велику увагу організації внутрішнього життя країни. Уклав збірку законів, так звану "Руську правду", згідно якої християнство остаточно утвердилося в київській державі. 1039 р. заснував Київську митрополію, що підпорядковувалась константинопільському патріарху. У 1051 р., щоб звільнитися з-під опіки Візантії у церковних справах, призначив митрополитом київського церковного діяча і письменника Іларіона. Тоді ж були засновані й перші руські монастирі – Св. Юрія, Св. Ірини та Києво-Печерський монастир, які стали великими церковними і культурно-освітніми центрами.

Був високоосвіченою людиною, дбав про розвиток освіти в державі. Ініціював створення школи і бібліотеки при Софійському соборі.

Помер 2 лютого 1054 р. у Вишгороді. Похований у Софійському соборі в Києві.

НЕСТОР ЛІТОПИСЕЦЬ (близько 1055 – близько 1113)

Під цим ім'ям увійшла в історію людина, яка цікавить сучасників перш за все своєю творчістю, бо дослідження його спадщини дає змогу краще пізнати минуле українського народу.

Батьківщина Нестора – Київ. За згадками самого літописця, він вступив до Печерської обителі послушником у юному віці: “До Феодосія, який жив у монастирі і правив добродійне життя та іноче правило і який приймав кожного, хто приходив до нього, прийшов і я, грішний і недостойний раб Нестор, і прийняв він мене, коли мені було від народження мого сімнадцять років”. Однозначної думки щодо дати народження і смерті Нестора не існує. Згідно твердження церковного історика минулого століття митрополита Філарета, висловленого ним у книзі “Русские святые, чтимые всею церковью или местно», блаженний Нестор поступив до обителі за рік до смерті преподобного Феодосія (1074), провів у Печерській лаврі 41 рік і помер у 58 років. Проте більшість вчених-істориків схиляються до думки, що летописець помер приблизно у 1116-1121 рр. У віці 65 років.

Нестор відомий святій церкві і своїми богоугодними вчинками, і літературною діяльністю. Перші його твори – “Чтеніє про Бориса і Гліба”, “Житіє Феодосія” є агеографічними, але автор не обходив найбільш гострих і політично актуальних тем, зокрема, не порушив проблему створення культу національних святих.

1110 р. Нестор взявся за написання нового літописного зводу, названого ним “Повість минулих літ”, – вершини своєї літературної діяльності. У ранньому середньовіччі немає іншого руського твору, що за глибиною думки, філософських узагальнень і стрункністю побудови історичної концепції міг би стати поряд. Створення багатопланового літопису “Повість минулих літ, або звідки почалася Руська земля, хто в Києві перший став князувати і звідки Руська земля стала” одним з проявів людського генію.

Висока освіченість автора, копітка праця з першоджерелами – великокнязівськими архівами, усними переказами феодальних родин, народними переказами і легендами, дали змогу створити широке історичне полотно. Крім того, літопис Нестора знайомить з важливими подіями церковної історії.

Помер 9 листопада 1113 р. Цього дня православна церква вшановує пам'ять великого літописця і святого угодника Нестора.

КНЯГИНЯ ОЛЬГА (?– 969)

Княгиня Київської Русі

Щодо походження Ольги літописи розходяться в думці. Відповідно до одних, вона була простою сільською дівчиною із Пскова, згідно інших – дочкою князя Олега й ім'я своє прийняла на його честь.

903 р. вийшла заміж за князя Ігоря. Після загибелі чоловіка у 945р. правила державою до досягнення повноліття сином Святославом (але й потім брала активну участь у керуванні державою, особливо під час численних походів Святослава).

Жорстоко придушила повстання древлян, помстившись за смерть князя Ігоря. За літописом, перша делегація древлянських послів була скинута разом з турою в яму й засипана землею, друга – спалена в лазні. Зібравши похід проти древлян, знищила жителів древлянського міста Іскоростень. Але після взяття міста здійснила прогресивні реформи: встановила фіксовані розміри данини („уроки”) й міста її збору („погости”).

Вписала особливу сторінку в історію християнства. Була першою княгинею-християнкою. На схилі віку, в 957р., прийняла християнство в Царьграді від грецького патріарха. Її хрещеним батьком став імператор Візантії Костянтин Багрянородний. У хрещенні прийняла ім'я Олени, на честь матері імператора Костянтина.

Повернувшись до Києва, намагалася залучити до християнської віри свого сина Святослава, але той боявся здатися смішним своїм дружинникам-язичникам.

Роки князювання Ольги характеризувалися розширенням міжнародних зв'язків Київської Русі, зокрема, зміцнилися відносини з Візантією, стався обмін посольствами з німецьким імператором Оттоном I.

Сучасники відзначали в характері Ольги сполучення неабиякого розуму й енергії, властиве видатним державним діячам. “Переказ нарік Ольгу Хитрою, церква – Святою, історія – Мудрою”.

Померла в 969 р., заборонивши перед смертю справляти по собі язичницьку тризну. Була похована за християнським звичаєм. Пізніше, з волі її онука, Володимира Святого, останки княгині були поховані в Десятинній церкві.

Канонізована Російською Православною Церквою.

СВЯТОСЛАВ ІГОРЕВИЧ (931 – 972)

Великий київський князь з 964 р. Єдиний син Ігоря та Ольги.
По смерті батька перебував під регентством матері.

Ставши самостійним правителем, розпочав свою діяльність зі зміцнення Давньоруської держави, у 964 р повернув до її складу племінне об'єднання в'ятичів, протягом 965-968 рр. розгромив Хозарський каганат.

Вів активну політику щодо Візантії. У 968 р. допоміг імператорові Никифору Фоці придушити повстання болгар, але його спроба залишитися в Болгарії змусила Візантію нацькувати на Київ печенігів. Розгромивши кочевників, провів адміністративну реформу і посадив своїх синів намісниками: старшого, Ярополка, в Києві, молодшого, Олега, в Овручі, позашлюбного сина Володимира у Новгороді Великому.

У 969 р. вирушив у другий похід на Болгарію, але проти нього виступила Візантія. 971 р. був обложений у місті Доростолі, залишив Болгарію, на зворотньому шляху потрапив у засідку, влаштовану печенізьким ханом Курею, й загинув.

ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДОБА

Ослаблені золотоординським ігом українські землі були захоплені більш сильнішими європейськими державами: до складу Угорщини ще в XI ст. увійшло Закарпаття, Литва до 60-70-х років XII ст. приєднала більшу частину українських земель (Волинь, Лівобережну Україну, Поділля) і утримувала їх до 1569 р.; Польща в сер. XIУст. Захопила Галичину, а з 1569 р. до неї перейшли всі литовські володіння в Україні; Молдавія разом з Буковиною потрапила в залежність від Туреччини; з кінця XV ст. почала просуватися в українські землі Московська держава, наприкінці XV ст. вона захопила Чернігово-Сіверщину.

Більша частина українських земель перебувала в цей час у складі Литви та Польщі, тому період і отримав назву – литовська-польська доба.

У XIII ст. литовські племена ятвягів утворили свою державу і почали приєднувати спочатку білоруські, а пізніше і українські землі. Характерною рисою устрою Великого Литовського князівства був тісний зв'язок землеволодіння з військовою службою. Тому військові сили і матеріальні засоби виробництва перебували під контролем великого князя. Він мав необмежену владу, і, на відміну від Київської держави, молодші князі були тільки дорадниками, а не співрегентами, і виконували його волю.

Для забезпечення управління величезними завойованими територіями, литовські князі майже не втручалися у життя українських земель. “Старого не змінюємо, а нового не запроваджуємо” – таким був принцип їх правління.

У руських князівствах влада належала місцевим князям, які перебували у васальній залежності від великого князя литовського, несли військову службу та сплачували данину. Повноваження удільних князів на місцях були досить великими, а удільні князівства являли собою справжні автономні утворення.

Але після Кревської унії, коли Великі литовські князі стали водночас польськими королями, удільні князі вже не мали змоги проводити незалежну політику і підпали під вплив Польщі.

Польська експансія в Україні розпочалась за правління Казимира III Великого (1333-1379 рр.). В цей час Польща захопила Галич, Перемишлянщину, частину Волині.

Після підписання Люблінської унії 1569 р. більшість українських земель опинилась у складі шляхетської Польщі. Якщо українська автономія у Великому князівстві Литовському давала змогу зберегти значною мірою українські державні традиції, то Люблінська унія фактично з ними покінчила.

У другій половині XVI – на початку XVII ст. сталися значні зміни в соціально-економічних відносинах – інтенсивно зростало землеволодіння: магнатське, шляхетське, церковне. Зміцнення і зростання великої феодалної власності на землю призвело до посилення соціального гніту, основою господарства ставали фільварки. Литовський статут 1588 р. сприяв подільшому оформленню кріпацтва.

Захоплюючи українські землі, польські магнати ставили за мету повністю підкорити український народ, заборонити православне віросповідання. Після Берестейської церковної унії 1596 р., православна церква стала, по суті, незаконною, почалися національно-релігійні переслідування.

Порушення прав і свобод українців з боку Польщі викликало опір місцевого населення. Першими на захист України виступили представники української знаті, серед якої найбільші заслуги має князь К.Острозький. Та коли панівні верстви українського суспільства почали підпадати під польський вплив, ініціатива в національному житті перейшла до міщан, які об'єднувалися в братства, а також до українського козацтва. Згодом, саме козаки стали провідною силою національно-визвольної боротьби українського народу.

МІНДОВГ

(? – після 1263)

Великий князь Литовський з 30-х рр. XIII ст.

Об'єднав під своєю владою більшість литовських земель (Нальшанську, Делтувську, Жемайтійську та ін.). У 1226 р. завдав поразки військам німецьких лицарів під Савле (Шалей). У боротьбі проти Лівонського ордену спирався на підтримку куршів, земналів, лівів, естів. У 1244 р. здійснив похід проти орденських військ у Курсу.

1251 р. прийняв католицтво і був коронований від імені Папи Римського.

У 1250-1253 рр. вів війну з Данилом Галицьким. Після завершення воєнних дій, уклав з ним мирний договір, за яким віддавав галицькому князю Чорну Русь з Новгородом. У 1254 р. уклав військовий союз с Галицько-Волинським князівством спрямований проти монголо-татар, який був скріплений зарученням сина Данила Галицького з дочкою Міндовга.

У 1255-1256 рр., розірвав союзницькі відносини, вів воєнні дії проти Галицько-Волинської держави і захопив міста Гродно, Волковинськ і Новгородок (у цій війні князь Роман Данилович загинув).

13 серпня 1260 р. війська Міндовга розбили об'єднані сили Лівонського і Тевтонського орденів біля озера Дурбе.

У 1263 р. був убитий разом з двома синами внаслідок змови литовських князів.

МИТРОПОЛИТ ПЕТРО МОГИЛА (1597 – 1647)

Визначний український церковний і культурний діяч ХVII ст., Київський митрополит (з 1632, за ін. дан., з 1663 р.). Син Симеона Могили господаря Волощини і Молдавського князівства.

Вважається, що навчався у Львівській братській школі та Паризькому університеті. Служив у польському королівському війську, брав участь у Цецорській битві 1620 р. і Хотинській війні 1621 р.

1625 р. під впливом І.Борецького, прийняв чернецтво. У 1627 р. був обраний архімандритом Києво-Печерської лаври, а з 1632 р. (за ін. дан., 1633 р.) – митрополитом Київським.

Відстоював права православної церкви на київських соборах 1628 р. і 1629 р. і в 1632 р. добився від короля Владислава IV Вази її легалізації.

Створив гурток вчених і культурних діячів так званний Могилянський Атенеум, який під його керівництвом здійснив реформу церковного життя. Опрацював проект “Православного сповідання віри” – першого православного катехізису, який був прийнятий Собором православних церков у Києві 1640 р. і в Яссах 1641 р. та остаточно затверджений усіма східними патріархами 1643 р. У 1631 р. відкрив Лаврську школу, яка в 1632 р. була об'єднана з Київською братською школою і 1633 р. дістала назву Києво-Могилянська колегія (з 1701 р. – Києво-Могилянська академія).

Ініціював реставрацію Софійського собору і будинків Києво-Печерського монастиря. У 1635 р. дав доручення розкопати зруйновану татаро-монголами Десятинну церкву. У 1640 р. з допомогою Могили було засновано першу румунську школу – Слов'яно-греко-латинську академію в Яссах, якою керував колишній ректор Києво-Могилянської колегії С.Почаський.

Сприяв діяльності письменників та художників. Відкрив друкарні в Довгому Полі (1635 р.), чим відновив румунське книгодрукування і в Молдові у Яссах (1641 р.).

Автор багатьох богословських творів – “Євангеліє Учитильне” (1616 р.), “Служебник” (1629 р., 1639 р.), “Хрест Христа Спасителя”

(1632 р.), “Анфологіон” (1636 р.), “Євлогіон” (“Требник Петра Могили”; 1646 р.), численних полемічних праць і проповідей. За його ініціативи та активної участі, групою київських письменників було написано один із кращих творів української полемічної літератури XVII ст. – трактат “Літос альбо Камінь” (1644). Написаний польською мовою, твір вийшов під псевдонімом Євсевій Пимен, але, на думку деяких дослідників, автором книги був сам Могила.

Помер у Києві, похований у Києво-Печерській лаврі. Канонізований УПЦ у грудні 1996 р.

ОЛЬГЕРД (АЛЬГІРДАС) ГЕДИМИНОВИЧ (близько 1298 – 1377)

Великий князь литовський (1345-1377 рр.). Правив разом з своїм молодшим братом Кейстутом. Прагнув розширити володіння Великого князівства Литовського за рахунок південно-західних і західноукраїнських земель.

Вів боротьбу проти Золотої орди, Московського князівства, Польщі та Тевтонського ордену. Близько 1355-1356 рр. відвоював у татар Чернігово-Сіверську землю. У 1362 р. на березі р. Сині Води (лівої притоки р. Бугу) розбив монголо-татарське військо і приєднав до Литви Київщину, Поділля і Переяславщину. У Києві посадив удільним князем свого сина Володимира Ольгердовича (Олелькович).

Вів тривалу боротьбу з Польщею за Волинську землю, внаслідок чого в 1377 р. до Литви увійшли Берестейській, Володимирський і Луцький уділи.

За правління Ольгерда українська (руська) мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовського.

Здійснив три походи на Москву (1368, 1370, 1372 рр.). Робив спроби поширити свій вплив на Смоленське князівство, Псков і Новгород.

Помер у 1377 р.

ОСТРОЗЬКИЙ КОНСТЯНТИН-ВАСИЛЬ (1526 – 1608)

Видатний український політичний і культурний діяч, князь.

Народився в 1526 р. у Дубні (тепер Рівненська обл.). Володів великими маєтностями на Волині, Київщині, Поділлі та в Галичині. Отримав добру освіту.

Був старостою Володимиро-Волинським, маршалом волинським (з 1550 р.), воєводою київським (з 1559 р.), сенатором (з 1569 р.). Вважався претендентом на польський престол після смерті Сигізмунда II Августа (1572 р.) і московський трон після смерті царя Федора Івановича (1598 рр.). Послідовно захищав українські політичні права, став одним з лідерів опозиції, яка не підтримувала укладання Люблінської унії (1569 р.).

Виступав за рівноправ'я України у складі нового федеративного державного об'єднання Речі Посполитої. Підтримував зв'язки з козацщиною, але брав участь у придушенні козацьких повстань під проводом К.Косинського і не підтримав повстання Наливайка 1594-1596 рр.

Відігравав значну роль у національно-культурному житті України другої половини XVI – початку XVII ст. Засновник шкіл у Турові (1572 р.), Володимирі-Волинському (1577 р.), академії (бл. 1576 – 1580 рр.) і друкарні (1578 р.) в Острозі. За його ініціативою в Острозі був створений гурток визначних діячів української культури, членами якого були Г.Смотрицький, З.Тустановський, Д.Наливайко та ін. У 1591 р. виділив кошти на видання першого тексту Біблії староукраїнською мовою.

Відіграв важливу роль у релігійному житті. Не заперечуючи в принципі проти об'єднання католицької і православної церков, виступав за те, щоб справа унії розглядалася на церковному соборі. У 1596 р. під час Берестейського церковного собору очолив опозицію і виступив проти укладання Берестейської унії.

Помер 23 лютого 1608 р. Похований в Острозі.

КОЗАЧЧИНА

Проблема козацтва – одна з центральних в історії України доби феодалізму. Основна причина утворення козацтва корінилася в тих соціально-політичних умовах, які склалися на українських землях у другій половині XV – XVI ст. Польща і Литва дедалі обмежували самоврядування цих земель аж до ліквідації залишків їхньої автономії.

Козацтво виникло як форма протесту народу проти зростаючого соціального і національного гноблення і розвитку кріпосного права.

Соціальний склад козацтва був неоднорідний. Переважну його масу становили бігли селяни, представники міських низів. Він поповнювався вихідцями не лише з українських земель, а й з Білорусії, Московії, Молдавії. Джерелом поповнення козацтва були “ухідництво”, втечі, масові переселення селян і міщан. Все це стало фактором освоєння просторів Наддніпрянщини, які у XV ст. були спустошені та знелюднені внаслідок постійних татарських нападів. Козаки об’єднувалися у ватаги, захищали українські землі від нападників, колонізували і розвивали ці землі.

Найвидатнішим явищем в історії козацтва було утворення в середині XVI ст. Запорізької Січі. Видатну роль у згуртуванні запорізького козацтва у збройну силу, фактично автономну у відношенні до уряду Польсько-Литовської держави, відіграв князь Дмитро Вишневецький. Січ стала осередком боротьби не лише проти зовнішніх ворогів України – Турецької держави і Кримського ханства, а й проти зазіхань правлячих сил Речі Посполитої щодо України. Запорожці очолили рух свого народу за соціальне і національне визволення. Січ – стала зародком нової української козацької державності.

Значна роль належить запорізьким козакам у боротьбі проти турецьких і татарських загарбників. Козацькі походи 1494, 1496 і 1498 рр. завдали нищівної поразки татарам.

З кожним роком, у відповідь на набіг татар і турків, козаки дедалі частіше відправлялися в походи на їхні володіння, громили ворожі сили і визволяли невільників. Провідна роль в історії козацтва того часу належала гетьману П.Конашевичу-Сагайдачному, який перетворив козацькі маси в організовану і дисципліновану силу, поставив козаків на захист національних інтересів України.

Кінець XVI ст. – це час загострення боротьби українського козацтва і селянства проти кріпосного і національного гніту. Повстання під проводом К.Косинського та С.Наливайка завдали відчутного удару Речі Посполитої і підготували умови для подальшого розвитку народно-визвольного руху на Україні.

Польська держава намагалася припинити зростання козацтва, в якому бачила загрозу для себе. Щоб поставити його під контроль, уряд створив реєстрове козацтво, для державної служби. Реєстрові козаки звільнялися від податків, одержували право власності на землю тощо. Проте сподівання уряду за допомогою реєстровців розколоти козацтво і взяти під

контроль Січ не справилися. Дух козаччини, який охопив всю Україну проникав у різні верстви українського суспільства і спонукав народ до боротьби проти іноземного гноблення, за свободу і державність.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ДМИТРО (БАЙДА) (? – 1563)

Український князь, перший із достовірно відомих козацьких гетьманів (бл. 1552-1563 рр.).

Походив зі старовинного волинського роду Гедиміновичів. Власник земельних маєтків у Кременецькому повіті. У 1550-1553 рр. – староста Черкаського і Канівського повітів.

Близько 1552 р. збудував на острові Мала Хортиця замок, який став прототипом Запорозької Січі і згуртував на боротьбу проти татар кілька сот козаків.

1554 р. знову призначений Сигізмундом II Августом старостою канівським і черкаським. У 1557-1558 рр. відбивав напади кримських татар на чолі з ханом Девлет Гіреєм I на Хортицю. В жовтні 1557 р. на чолі козацьких загонів здобув турецьку фортецю Іслам-Кермен і вивіз звідти всі гармати на Хортицю. Намагався організувати союз Польщі та Московії, в якому брали б участь і запорожці для боротьби проти Туреччини і Кримського ханства.

На початку 1559 р. здійснив вдалий похід у Крим, визволивши з неволі кілька тисяч українських полонених. У червні запорожці під проводом Д.Вишневецького напали на турецьку фортецю Азов.

1563 р. втрутився в боротьбу за молдавський престол. Під час походу у Молдавію потрапив у полон і був виданий турецькому султану. За повідомленням “Хроніки Мартина Бельського”, після жорстоких катувань був скинений з вежі на залізні гаки, вмуровані у прибережну стіну в Константинополі, на яких і помер.

КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ ПЕТРО (1577 – 1622)

Народився близько 1577-1578 рр. в родині бідного шляхтича із м. Самбора в Галичині. Після здобуття домашньої освіти, став учнем найкращої тоді слов'яно-греко-латинської академії в Острозі, яка поєднувала елементарну, середню й початки вищої шкіл.

Мабуть саме там і дістав прізвище “Сагайдачного”, тому що дуже добре стріляв з лука, а стріли лука ховалися в “сагайдаку”.

На початку 90-х рр. влаштувався на службу до київського судді. У 1595-1596 рр. приєднався до запорожців і швидко став загартованим воїном. Маючи неабиякі організаторські здібності, вольовий характер і безстрашну вдачу, впевнено пробився до керівних посад у Запорозькому Війську. Втім, коли вперше П.Сагайдачного обрали гетьманом, достовірно невідомо.

Але слава грізного й безстрашного козацького ватажка прийшла до нього після участі у знаменних морських та сухопутних походах проти султанської Туреччини та Кримського ханства, які відбулися у перші десятиліття XVII ст.

Переконалий в тому, що козаки все ще поступалися силою Речі Посполитій, зробив примирення з поляками наріжним каменем своєї політики. Збирав і водив великі козацькі сили на підтримку поляків у війнах з Москвою та Оттаманською імперією.

Неодноразово намагався відновити в Україні ієрархії православної церкви. Завдяки чому церковна ієрархія в Україні була відновлена в повному обсязі, в тому числі й митрополича кафедра.

Однак найвидатнішою заслугою Сагайдачного було те, що він дивився на козаків не лише під кутом зору їхніх особливих станових інтересів, а й як на потенційних рушіїв українського суспільства в цілому. Саме він об’єднав військову силу козацтва з політично слабкою церковною та культурною верхівкою України. Це об’єднання відбулося в досить ефективний спосіб: у 1620 р. Сагайдачний разом зі всім Запорозьким кошем вступив до Київського братства, продемонструвавши, що відтак запорожці стають на підтримку релігійних та культурних потреб України.

Брав участь у Хотинській війні 1621 р., під час якої отримав тяжке поранення і поїхав до Києва лікуватися. Кілька місяців провів у своєму домі – прикутий до ліжка. За п’ять днів до кончини склав заповіт, за яким великі суми грошей відписав на різні благодійницькі цілі (зокрема 1,5 тис. Польських золотих передав школі Львівського братства), зробив надання різним церквам та монастирям. Чималі кошти дісталися також Київському братству.

Помер 10 квітня 1622 р.

КОСИНСЬКИЙ КШИШТОФ (? – 1593)

Гетьман запорозьких козаків, керівник козацько-селянського повстання 1591 р. Був першим гетьманом, який очолив повстання козаків проти гніту польських і українських феодалів.

Історичні джерела містять надзвичайно скупи дані щодо біографії Косинського. Очевидно він народився у Підляшші, в родині дрібних шляхтичів.

Довго жив на Запорозжжі, мав невелику земельну ділянку, але невдовзі продав її.

Коли 1587 р. в Україні розпочалися селянські виступи проти польських гнобителів, був на боці повстанців. 1591 р., очолив одне з повстань, у ході якого разом з підлеглими козаками напав на Білу Церкву – резиденцію старости, князя Януша Острозького. В одному з документів вказується, що козаки “позабирали всю гармату, амуніцію і запаси, а Острозький надіслав скаргу королю “на Криштофа Косинського, який, будучи гетьманом козацьким, її учинив, також і на все військо козаків Низових”.

Король, українські та польські магнати занепокоєні діями повсталых, почали збирати військо проти запорожців. 23 січня 1593 р. польське військо і козаки під проводом К.Косинського зійшлися вперше під Чудновом. Уперті бої тривали цілий тиждень. Шляхта була змушена укласти мир з козаками.

Проте під його керівництвом розпочалася підготовка до нового повстання проти шляхетського панування в Україні з метою очищення української землі від загарбників. З усіх кінців України стягувалися люди, готові йти за гетьманом Косинським. Закінчивши підготовку, він у травні 1593 р. із військом вирушив на Черкаси, але підступно був вбитий слугами князя Олександра Вишневецького.

Так закінчив своє життя й гетьманування один з перших ватажків народних повстань в Україні. З його смертю народне повстання не вщухло, воно поширилося й далі. Відгомін славних діл гетьмана Кшиштофа Косинського ширився Україною. Козаки, покозачені селяни, населення міст готові були до нових народних повстань проти гнобителів.

НАЛИВАЙКО СЕВЕРИН (близько 1560 – 1597)

Перша згадка про С.Наливайка належить до 1593 р. Тоді він очолив на Південному Поділлі виступ невеликого загону нереєстрових козаків і повсталых селян, що піднялися на боротьбу за справедливість і волю.

Народився на початку 60-х рр. XVI ст. у м.Гусятині, де батько мав садибу з невеликою ділянкою й займався кушнірством.

Отримавши непогану освіту, переїхав до м.Острог, деякий час жив у свого брата Дем'яна, за його допомогою продовжив навчання, захопився військовою справою та історією козаччини. Сильне враження справило на нього повстання 1591-1593 рр. під проводом К.Косинського. Він був свідком поразки козаків під П'яткою, бачив криваву розправу із українським населенням.

Починаючи з козацьких років, С.Наливайко брав участь у відбитті татарських орд на Поділлі і Брацлавщині, ходив у походи проти турків і татар до Криму, Молдови, був з козаками на Чорному морі. Це загартувало його, збагатило досвідом як справжнього воїна. Не раз бував на Січі, жив там, не втратив зв'язку з Січчю і тоді, коли опинився на службі у магната К.Острозького, де служив ротмістром особистої охорони князя.

Згодом приєднався до одного з найбільших козацьких загонів на Півдні України і став його ватажком.

У липні 1594 р. закликав запорожців виступити проти польського панування в Україні. Вже у жовтні національно-визвольний рух охопив всю Брацлавщину, Київщину і Волинь. Козацьке військо, яке нараховувало 12 тис. чол., здобуло Гусятин, Канів, Бар, Луцьк та ін. міста. Наприкінці 1595 р. – на початку 1596 р. повстанський рух розгорнувся на Волині, Поділлі, Київщині, частково в Галичині. У грудні 1595 р. польський уряд кинув на придушення повстання військові сили під командуванням С.Жолкевського. У 1596 р. загони С.Наливайка, М.Шаули і Г.Лободи об'єднались під Білою Церквою, де розгромили передові підрозділи шляхетських військ. В урочищі Гострий Камінь біля Трипілля відбулася вирішальна битва. Після жорстокого бою повстанці були змушені відступити.

Навесні 1596 р. на р. Солониці під Лубнами (тепер Полтавська обл.) повстанці були оточені переважаючими силами польського війська. Майже два тижні козаки героїчно оборонялися, але частина старшини підступно схопила С.Наливайка, М.Шаулу та інших керівників повстання і видала їх полякам. Тисячі повстанців, їхніх жінок і дітей було вбито. С.Наливайка та шістьох ватажків повстання було відправлено до Варшави, де 11 квітня 1597 р. після нелюдських тортур стратили.

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

Наприкінці XVI – на поч. XVII ст. більша частина України була під владою Польщі. У цей час шляхетська Польща позбавила український народ елементарних громадсько-політичних прав, насаджувала католицизм, проводила політику насильницького ополячення українців. Після селянсько-козацьких повстань 1637 – 1638 рр., коли закабалення трудящих стало вкрай нестерпним, вони почали готуватися до збройних виступів проти гнобителів.

Перші битви, що стали початком Визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої відбулися навесні 1648 р. Керівне ядро згуртувалося навколо чигиринського сотника Б.Хмельницького. Центром формування повстанських сил стала Запорізька Січ. Щоб забезпечити свій тил з півдня від татар, Хмельницький уклав угоду з кримським ханом про спільну боротьбу проти Польщі. Одночасно по всій території України спалахнули народні повстання.

Влітку 1649 р. польське військо опинилося в безнадійному становищі. Але не зацікавлений у перемозі й посиленні України кримський хан пішов на таємні переговори і уклав угоду з королем Польщі. Не маючи можливості одночасно воювати проти польських і кримських військ, гетьман змушений був почати переговори і уклав Зборівську угоду з Яном Казимиром. Цей договір заклав основу української державності, визначив територію держави, визнав владу гетьмана та козацький устрій на цій території.

Нетривалість миру зі шляхетською Польщею змушувала українського гетьмана вдаватися до запобіжних заходів, аби мати військову допомогу на випадок нового наступу поляків. Саме такими заходами Б.Хмельницький вважав дипломатичні зносини з іншими країнами. Але битва під Берестечком і сталася для України вкрай не вигідними й примусили її підписати Білоцерківську угоду.

Умови цього договору не задовольнили населення України. Водночас не хотіла миритися з втраченим і польська шляхта. В цей час і польський уряд, і Богдан Хмельницький збирали сили для нових битв. Перемога під Батогом підняла моральний дух українського війська, повернула йому втрачену під Берестечком упевненість у своїх силах. Але гетьман розумів, що в таких складних для України умовах, неможливо досягти незалежності без зовнішньої допомоги.

Він звернувся до Московського царства, намагаючись залучитися її підтримкою. У січні 1654 р. в Переяславі був підписаний договір між Московією і Україною, який визначив становище Української козацької держави під протекторатом Московії. Під актом Переяславської ради Хмельницький і козацька старшина розуміли, насамперед, рівноправний воєнний союз, тим більше, що Україна на той час уже була визнана Європейськими державами як суб'єкт міжнародних відносин.

БОГУН ІВАН ТЕОДОРОВИЧ (? – 1664)

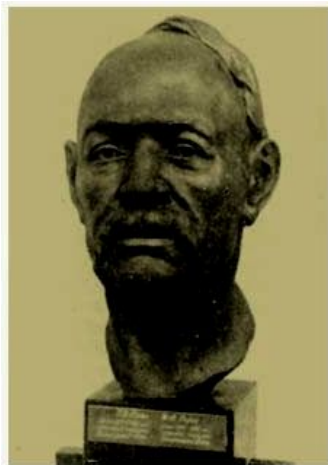
Видатний український військовий і державний діяч. Походив з української шляхти. Учасник визвольних козацько-селянських повстань у 1637-1638 рр. Брав участь у всіх битвах національно-визвольної війни 1648-1654 рр. під проводом Б.Хмельницького.

У березні 1651 р., разом з С.Височаном, керував обороною Вінниці. Особливо відзначився у Берестецькій битві 1651р. В ході цієї битви, будучи обраним наказним гетьманом, зумів організувати оборону козацького табору, а пізніше вивести українську армію з оточення. У 1653 р. вів запеклі бої з польськими частинами С.Чарнецького під Монастирищем.

У січні 1654 р. разом з І.Сірком відмовився присягнути на вірність московському царю. 1655 р. керував героїчною обороною Умані. Непохитно стояв на позиціях української державності, був противником промосковської і пропольської орієнтації українських гетьманів. У 1658 р. брав активну участь у придушенні заколоту під проводом Пушкаря і Барабаша.

У 1662 р. був ув'язнений поляками в фортеці Мальборк (Марієнбург). На початку 1663 р. звільнений за наказом короля Яна II Казимира і призначений командувачем правобережними козацькими полками.

У 1663-1664 рр. брав участь в походах гетьмана П.Тетері у Лівобережну Україну. У лютому 1664 р. знову потрапив до польського полону. 17 лютого 1664 р. розстріляний біля Новгород-Сіверського.

СІРКО ІВАН (? – 1680)

Видатний військовий і політичний діяч.

Місцем народження вважається слобода Мерефа на Харківщині (за іншими відомостями народився на Поділлі).

Протягом тридцятип'яти років (1645-1680 рр.) активно діяв в Україні і Запоріжжі. Слава його отримала відгос у Польщі, Франції, Литві, Кримському ханстві, Туреччині, Молдові, Росії, особливо серед донського козацтва. Взяв участь у 55 великих битвах, і практично завжди виходив переможцем.

Учасник Визвольної війни (1648-1654 рр.) і утворення козацької держави-республіки в Україні. Після драматичних воєнних подій, що закінчилися укладанням з Польщею Слободищенського трактату (1660 р.),

за яким в Україні відновлювався шляхетський стан, залишив посаду полковника й пішов на Запорожжя, де був до кінця життя.

Очоливши козацьке військо, в січні – лютому 1664 р. здійснив похід на Буг і Дністр і погромив татарські улуси біля фортеці Тягин (Бендери), а звідти дістався Правобережної України й визволив від польського панування Брацлав, Кальник, Умань, Черкаси, Канів.

У 1668 р. на короткий час залишив Січ, і оселився у Слобідській Україні, де був обраний полковником Зміївського полку, очолив повстання мешканців Слободки і Красного Кута, робітників Торських соляних заводів і козаків Зміївського полку проти царського гніту. Під Харковом повстанці зазнали поразки, і І.Сірко повернувся на Правобережжя, а згодом на Січ.

У 1670 р. знову обраний запорожцями кошовим отаманом. Влітку цього ж року очолив похід козаків на турецьке місто-фортецю Очаків, яке спалив, захопивши чимало полонених і гурти худоби.

1672 р., після скинення з гетьманства Д.Многогрішного, вирішив домагатися гетьманської булави, але московський уряд був проти. І.Сірко вирішив зустрітися з воєводою Г.Ромодановським і разом зі своїм зятем І.Сербином і кількома запорожцями виїхав до Курська. Але дорогою на нього, за наказом Москви, напав полтавський полковник Ф.Жученко, заарештував і ув'язнив у Батуринській фортеці. І.Сірка звинуватили в підбурюванні козаків до повстання і заслали до Сибіру, в м. Тобольськ.

1672 р. 300-тисячна армія Туреччини перейшла Дунай, вдерлася на Поділля, взяла в облогу фортецю Кам'янець-Подільський і невдовзі оволоділа нею. Турки погрожували не тільки Україні, а й Речі Посполитій та Росії. Через це Польський посол у Москві передав лист з проханням короля Речі Посполитої звільнити й повернути І.Сірка для боротьби з турецькими загарбниками.

Зваживши на цю складну ситуацію, російський уряд поступився. На початку літа 1673 р. І.Сірко прибув до Запоріжжя й негайно розпочав військові дії проти Кримського ханства: водив козаків на фортецю Аслам і Очаків, під Чигирином не пропускав татар до Кам'янець-Подільська на допомогу туркам. В листопаді того ж року 10-тисячна армія козаків і кілька сотень їх союзників – калмиків під командуванням І.Сірка здійснили похід на Крим, Білгородщину й Волощину, завдавши поразки турецьким і татарським ордам, спаливши фортецю Тягин, захопивши полонених і трофеї.

Запорозьке військо під проводом І.Сірка завдавало поразки турецьким і татарським ордам під час чигиринських походів 1677-1678 рр. перешкоджаючи вторгненню на Лівобережжя і Слобожанщину.

На початку 1679 р. запорожці влаштували ще один похід проти турецької і татарської фортець на Дніпрі – Кизикермена і Тамані, які перешкоджали виходові їхніх “чайок” у Чорне море й доценту зруйнували їх. Це була остання перемога старого воїна. Влітку 1680 р. І.Сірко занедужав і незабаром помер. Запорожці поховали славного отамана на правому березі Дніпра, поблизу села Капулівки (тепер Нікопольський район на Дніпропетровщині).

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ БОГДАН (ЗІНОВІЙ) МИХАЙЛОВИЧ (1595 – 1657)

Гетьман України, видатний державний діяч, полководець. Син Чигиринського підстарости, сотника Запорозького війська Михайла Хмельницького, який загинув у битві під Цецорою в 1620 р. (сам майбутній гетьман потрапив тоді у полон до турків).

Народився у Чигирині. Освіту здобув у єзуїтському колегіумі у Львові. Знав латинську, польську, турецьку, татарську мови, володів знанням з історії, правничих наук, географії. Після повернення з дворічного полону брав участь у козацьких походах проти турків і татар, у селянсько-козацьких повстаннях 1630, 1632, 1637 рр.

У жовтні 1645 р., разом з 2,5 тисячним загоном запорожців, брав участь у війні Франції проти Іспанії, здобув перемогу під Дюнкерком.

З 1647 р. почав підготовку повстання проти польсько-шляхетської влади на Україні, що вибухнуло у січні 1648 р., із запорозькими козаками, селянами та міщанами завдав нищівної поразки польським військам під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, зайняв Волинь, Поділля, Червоную Русь – фактично визволив від поляків усю Україну.

1651 р. козацьке військо через зраду союзників – кримських татар зазнало поразки під Берестечком, проявивши в цій битві гідний героїзм, проте через рік у битві під Батогом козаки розгромили 20-тисячну армію польської шляхти.

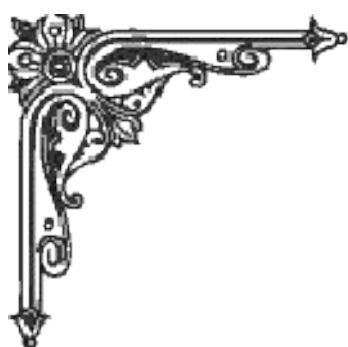
1649 р., осмислюючи досвід визвольної боротьби, Б.Хмельницький сформулював ідею створення незалежної Української держави в її етнічних межах. Наступний етап війни пройшов під знаком її реалізації. Незважаючи на невдачі та прорахунки, в Україні були конституційовані всі владні структури молодій державі, володарем якої став Б.Хмельницький.

Інший бік діяльності гетьмана – кардинальне розв’язання соціальної проблеми. Своєю гнучкою, зваженою політикою у цій сфері він зміг забезпечити відносну стабільність у суспільстві.

В роки Визвольної війни гетьман проявив себе не лише як видатний полководець, а й як тонкий дипломат, який домогся визнання Європою Української держави як суб'єкта міжнародного права.

Під тиском складної внутрішньої та міжнародної ситуації пішов на переговори з Росією. 8 січня 1654 р. у Переяславі було прийняте рішення про входження України під протекторат Москви.

Помер у гетьманській резиденції в Чигирині. Поховано його 25 серпня 1657 року в Еллінській церкві родового хутора Суботова.

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТ.**

Смерть Б.Хмельницького в 1657 р. поклала початок періоду глибокої кризи української державності, фактичної громадянської війни – періоду Руїни.

Його сподвижник І.Виговський прагнув захистити самостійність України і не розриваючи союзу з Московією, побудувати стосунки на рівноправних засадах. У своїй політиці він спирався на українську шляхту та заможне козацтво, нехтуючи інтересами решти населення. Ця політика не могла не спричинити соціального вибуху. Виступаючи за незалежність Української держави, Виговський залишався прихильником дружніх стосунків з Польщею, на допомогу якої не дуже розраховував. У вересні 1658 р. уклавши Гадяцьку угоду з Польщею, він знехтував здобутками Визвольної війни. Все це призвело до конфлікту не тільки з народними масами, але й зі старшиною.

Наступник Виговського, Юрій Хмельницький, пішов на поступки Москові, підписавши Переяславські статті 1659 р., які значно обмежували автономію України.

Шляхетська Польща не хотіла примиритися з втратою України і у 1660 р. почала наступ на Правобережну Україну. Нездатний керувати подіями, Юрій Хмельницький у січні 1663 р. зрікся гетьманства. Всі ці події призвели до поділу України на два ворогуючих табору, що почали боротьбу між собою. Правобережжя обрало одного гетьмана, який орієнтувався у своїй діяльності на Річ Посполиту, Лівобережжя – іншого, знаходячись під владою Московії.

В історії української козацької держави розпочався жахливий період громадянської війни, який значно послабив позиції України. Цією слабкістю скористалися сусідні країни, почалося їх втручання у внутрішні українські справи.

У ході тривалих війн за панування в українських землях між Росією, Річчю Посполитою, Туреччиною і Кримом, Україна виявилася роздробленою в котрий раз: Слобожанщина, Лівобережжя, Київ і Запоріжжя опинилися під владою Росії; Правобережжя – під владою Речі Посполитої і частково Туреччини (Поділля) У складі Польщі залишилися Волинь і Галичина.

Падіння гетьманства П.Дорошенка ознаменувало кінець національно-визвольної війни та її поразку. Була ліквідована українська державність на Правобережжі і усі спроби її відновити зазнали невдач. Державність вдалося зберегти лише на території Лівобережжя, яке на правах автономії входило до складу Росії.

Відновивши своє панування на всій території Правобережної України, уряд Польщі ліквідував козацький устрій, посилив соціальне і національне гноблення.

ВИГОВСЬКИЙ ІВАН ОСТАПОВИЧ (? – 1664)

Гетьман України в 1657-1659 рр. Походив з українського шляхетського роду. Вчився в Києво-Могилянській колегії. Служив юристом у міському суді в Луцьку, згодом – намісник луцького старости.

На початку Національно-визвольної війни 1648-1654 рр. служив у польському війську. Під час битви під Жовтими Водами (1648 р.) потрапив у татарський полон, був викуплений Богданом Хмельницьким і цього ж року призначен генеральним писарем. Виявивши яскраві дипломатичні здібності, виконував найважливіші доручення гетьмана. Вів переговори з Польщею, Московщиною, Швецією, Кримським ханством та іншими державами. Після смерті Б.Хмельницького на Корсунській Раді 1657 р. був обраний гетьманом України. Продовжував політику свого попередника, спрямовану на досягнення повної державної незалежності України.

Активна зовнішня політика І.Виговського була спрямована на зміцнення міжнародного авторитету України. У жовтні 1657 р. уклав українсько-шведський договір. В той же час відновив союз з Кримським ханством. Це викликало занепокоєння московського уряду, який почав формувати за допомогою своїх агентів антигетьманську опозицію. Внутрішня політика І.Виговського не знайшла підтримки серед українського населення. Почалися виступи проти гетьмана.

Складна політична ситуація в Україні, постійна загроза агресії з боку Московщини і підтримка нею антигетьманської опозиції змусили Виговського до союзу з Річчю Посполитою. 1658 р. між Україною та Польщею був підписаний Гадяцький договір.

У відповідь Московщина розпочала відкриту агресію проти України. Навесні 1659 р. 150-тисячна армія під командуванням князя Трубецького розпочала окупацію Лівобережної України. 28-29 липня 1659 р. у Конопській битві українська армія під проводом гетьмана І.Виговського вщент розгромила московські війська.

Проте він не зміг скористатися результатами перемоги. Проти політики гетьмана виступила козацька старшина (І.Безпалій, Т.Цюцюра, В.Золотаренко). Розпочалася нова агресія на Україну з боку Москви, війська під командуванням Г.Ромодановського захопили Лівобережну Україну.

У цих умовах І.Виговський в жовтні 1659 р. зрікся булави і виїхав до Польщі. Був призначений сенатором і Київським воєводою. З 1662 р. брав активну участь у діяльності Львівського братства. На початку 1664 р. був звинувачений у зраді і без суду, за наказом полковника С.Маховського, розстріляний під Вільхівцем (тепер Черкаська обл.). Похований у Великому скиті біля с. Рудки Гніздичової у Галичині.

ДОРОШЕНКО ПЕТРО ДОРОФІЙОВИЧ (1627 – 1698)

Видатний український державний політичний та військовий діяч, гетьман України (1665-1676 рр.).

Народився в м. Чигирин. Походив зі старого козацького роду, онук Михайла Дорошенка. Здобув широку освіту, добре знав латинську й польську мови.

Брав участь у національно-визвольній війні українського народу 1648-1657 рр.

У 1650 р. брав участь у походах на Молдавію. Виконував важливі доручення Б.Хмельницького, вів переговори з польським і шведським урядом.

Будучи противником союзу з Московською державою, підтримав І.Виговського.

В уряді гетьмана Павла Тетері у 1663 р. здобув чин генерального осавула. З 1665 р. – черкаський полковник. 10 жовтня 1665 р. обраний тимчасовим гетьманом Правобережної України, на початку січня 1666 р. у Чигирині козацька рада підтвердила вибір старшини.

Прагнучи стабілізувати внутрішнє становище Правобережної України, при підтримці Київського митрополита провів низку важливих реформ: створив постійне 20-тисячне військо з найманих частин, встановив на українському кордоні нову митну лінію і почав карбувати нову монету, проводив політику колонізації незаселених земель.

Розгорнув широку зовнішньополітичну діяльність. Стратегічною метою внутрішньої і зовнішньої політики вважав об'єднання під своєю владою Лівобережної та Правобережної України.

Після підписання між Московією і Польщею Андрусівського миру (1667 р.), умови якого нехтували державні інтереси України, вирішив укласти військовий союз з Кримським ханством і перейти під політичний протекторат.

8 червня 1668 р. проголошений гетьманом всієї України, однак гетьманування тривало недовго.

Розпочалась боротьба за гетьманську булаву супротивників П.Дорошенка, яку підтримували сусідні країни. У червні 1672 р. за підтримкою Москвії на Лівобережжі обрали нового гетьмана – І.Самойловича, якого 17 березня 1674 р. було проголошено гетьманом всієї України. Після цього московська армія під командуванням воєводи Г.Ромодановського і козацькі полки на чолі з новим гетьманом вступили у

Правобережжя і взяли в облогу гетьманську столицю Чигирин. Ситуація на цій території була надзвичайно складною. Роки виснажливої війни перетворили українські міста і села на правому березі Дніпра на суцільну руїну. Турецькі загони закріпившись у стратегічно важливих містах, вимагали сплати данини султану, руйнували церкви, грабували і захоплювали в полон місцеве населення, яке було змушене тікати на лівий берег Дніпра. Авторитет П.Дорошенка почав падати серед українського населення.

В цій ситуації, розчарований політикою Туреччини щодо України, П.Дорошенко зрікся булави. Восени 1675 р. на козацькій раді в Чигирині він склав гетьманські клейноди і склав присягу на вірність цареві.

Після зречення гетьманства оселився в с.Сосниці (тепер Чернігівська обл.), але через деякий час на вимогу царського уряду переїхав до Москви. У 1679-1682 рр. жив у Вятці. Останні роки життя провів у с.Ярополчому під Москвою, де і помер 19 листопада 1698 р.

МНОГОГРІШНИЙ ДЕМ'ЯН (близько 1630 – 1701)

Гетьман Лівобережної України часів Руїни. (1669-1672).

Народився в м. Коропі (тепер Чернігівська обл.). Походив з козацької родини, отримав добру освіту. Учасник Визвольної війни українського народу 1648-1657 рр.

У документах вперше згадується в Зборівському реєстрі 1649 р. на посаді військового осавула. У 1665-1669 рр. – полковник чернігівського полку. Як противник Андрусівського перемир'я брав участь в антимосковському повстанні, яке розпочалося під керівництвом І.Брюховецького. Підтримував політику гетьмана П.Дорошенка. 1668 р. був призначений ним наказним гетьманом Лівобережної України.

Наступ московських військ під командуванням Г.Ромодановського на Сіверщину (Ніжин і Чернігів), відсутність воєнної допомоги від П.Дорошенка, тиск промосковсько настроєної частини старшини і православного духовенства (особливо архиєпископа Чернігівського Л.Барановича) примусили Д.Мноhogрiшного піти на переговори з царським урядом. Переговори завершилися укладенням у 1669 р. Глухівських статей і проголошенням його 9 грудня 1669 р. гетьманом Лівобережної України.

Намагався проводити політику, спрямовану на захист державних інтересів України, добився, щоб Київ з округою, незважаючи на умови Андрусівського перемир'я 1667 р., залишився у складі Лівобережжя. Спира-

ючись на полки компанійців, прагнув зміцнити гетьманську владу, поступово послаблюючи політичну роль козацької старшини. Вів таємні переговори з П.Дорошенком про можливість переходу Лівобережної України під протекторат Туреччини. Така політика викликала незадоволення як частини старшинської верхівки, так і московського уряду. В ніч з 12 на 13 березня 1672 р. у Батурині козацька старшина (П.Забіла, І.Самойлович, К.Макієвич та ін.) за підтримкою начальника московської залоги заарештувала його і видала представникам царського уряду.

Був вивезений до Москви, де в середині квітня 1672 р., звинувачений у державній зраді, підданий тортурам і засуджений до страти, згодом заміненої на довічне заслання. Вивезений з родиною до Сибіру і ув'язнений в Іркутській тюрмі. 1688 р. звільнений. Перебував на військовій службі у Селенгінську на Забайкаллі. У 1696 р. постригся в ченці. Помер в 1701 р. в Іркутську.

Українські історики пов'язують час його гетьманування з закінченням одного з найтрагічніших періодів в українській історії – Руїни.

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ (ГЕТЬМАН-
ЩИНА)
НАПРИКІНЦІ XVII - У XVIII СТ.**

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Лівобережжя перетворилося на центр політичного і культурного життя України. Ця частина українських земель (Гетьманщина) входила до складу Російської держави на правах автономії.

Вирішальний етап у стосунках між Гетьманщиною та Москвою настав за гетьманування Івана Мазепи (1684-1708).

І. Мазепа був прихильником союзу з Росією, але до тих пір, поки Петро I не почав руйнувати підвалини української державності, підпорядковуючи гетьманську владу російському урядові. Скориставшись зовнішніми обставинами, які склалися під час Північної війни, гетьман спробував знову вибороти самостійність Української держави, спираючись на допомогу Швеції.

Згідно українсько-шведських домовленостей Україна мала стати цілком незалежною державою, за умовою допомагаючи Швеції у війні проти Росії. Поразка війська Карла XII (а з ним і загонів І.Мазепи) у битві під Полтавою поклала кінець намаганням українців відокремитися від метрополії. Після переходу І.Мазепи на бік шведів, Петро I твердо вирішив назавжди уникнути небезпеки і сепаратизму з боку України. Її автономія була різко обмежена, Запорізька Січ вперше зруйнована, розпочала свою діяльність і Малоросійська колегія.

Політику Петра I щодо України продовжували і наступні російські правителі, послідовно обмежуючи її автономію.

За правління К.Розумовського Гетьманщина пережила “золоту осінь” своєї державності. Молодому гетьману вдалося провести судову реформу, обмежити вплив царської адміністрації, взяти під свій контроль Київ та Запорізьку Січ, почати модернізацію козацького війська. Він прагнув також повернути козацькій старшині втрачені вільності, а владу гетьмана зробити спадковою і закріпити її за своєю родиною. Але палка послідовниця політики Петра I Катерина II відмовила гетьманові в його вимогах і в листопаді 1764 р. остаточно ліквідувала інститут гетьманства в Україні, проводячи жорстоку централістичну політику. Ліквідацією Запорізької Січі, як останнього осередку української державності та реформами, спрямованими на остаточно ліквідацію форм і ознак автономії України, остання була повністю підкорена Росії. Проте російський уряд не зміг знищити головного – традицій та ідей незалежності української держави. Вони завжди відроджувались в літературі, мистецтві, народних приказках і піснях.

Правобережна Україна в XVIII ст. продовжувала перебувати в складі Речі Посполитої. Політика польського уряду на цих землях була шовіністичною, антинародною, антиукраїнською. Посилювалися соціально-політичне гноблення, наступ на соціально-економічні права українського населення, насильницьке ополячення українців, приниження україн-

ської мови, культури, звичаїв. Уряд жорстоко переслідував православну віру і церкву, насаджував католицизм і уніатство.

Результатом такої антинародної політики стало посилення визвольної боротьби, який відомий в українській історії під назвою – гайдамацький рух.

Гайдамацький рух 1768 р., та посилення анархічних настроїв у королівстві значно послабили Польщу що спонукало Росію до відкритого втручання в польські справи. Не упустили такої можливості й уряди Австрії і Пруссії. Протягом 1772-1795 рр. ці держави підписали акт про остаточне ліквідування польської держави і розподіл її українських володінь між Росією та Австрією.

АПОСТОЛ ДАНИЛО (1654 – 1734)

Визначний український військовий і державний діяч кінця XVII – першої половини XVIII ст., гетьман Лівобережної України (1727-1734).

Походив з козацько – старшинського роду Апостолів. Народився 4(14) грудня 1654 р. в с. Великі Сорочинці на Полтавщині.

Будучи миргородським полковником (1683-1727), приймав активну участь у походах проти турків і татар, здобував фортеці Кизи-Кермен і Очаків.

Під час Північної війни 1700-1721 рр. відзначився в боях під Ересторфом в Лівонії (1701) та битві під Варшавою (1705).

Прихильник незалежницької політики гетьмана І.Мазепи, учасник вироблення положень українсько-шведського союзу. 1708 р. разом з українськими полками, приєднався до шведської армії, але після поразки під Полтавою перейшов на бік Петра І.

У 1722 р. на чолі козацьких частин брав участь у складі російської армії в походах проти Персії. Став одним з найближчих прибічників наказного гетьмана П.Полуботка.

Влітку 1727 р. уряд Петра ІІ, в умовах зростаючої напруженості російсько-турецьких відносинах, прагнучи залучити на свій бік козацьку старшину, ліквідував Першу Малоросійську колегію і дозволив обрати нового гетьмана. 1 жовтня 1727 р. на генеральній раді у м.Глухові Д.Апостола було обрано гетьманом. Наступного року під час гетьманської коронації, він подав петицію про відновлення державних прав України на основі Березневих статей 1654 р. У відповідь російський уряд видав так звані “Рішетельні пункти” 1728 р., які стали своєрідною конституцією Гетьманщини, значно обмежували гетьманську владу і політичну автономію Лівобережної України.

За гетьманства Д.Апостола в 1729-1731 рр. було проведено так зване Генеральне слідство про маєтності, реорганізовано фінансову систему України, продовжено здійснення судової реформи, відстоювалися інтереси української торгівлі з метою скасування заборони на експорт українських товарів – зерна, воску, шкіри, прядива та ін.

Незважаючи на опір московського уряду Д.Апостол, відновив право призначати Генеральну Військову Канцелярію та полковників, значно зменшив кількість росіян у своїй адміністрації; обмежив кількість російських полків в Україні, перевів Київ з-під влади генерал-губернатора під гетьманську владу; домогся повернення під юрисдикцію гетьмана запорожців, які з 1708 р. були змушені жити на території Кримського ханства, отримав дозвіл на заснування в 1734 р. Нової Січі на р. Підпільній.

Помер у 1734 р. Похований у с.Сорочинцях (тепер Великі Сорочинці Миргородського району Полтавської області).

ГОНТА ІВАН (? – 1768)

Один із керівників національно-визвольного повстання 1768 р. у Правобережній Україні, що увійшло в історію під назвою Коліївщина.

Народився в с. Росішки на Уманщині (тепер Черкаська обл.). Спочатку служив козаком, пізніше – сотником надвірного війська у магната графа Потоцького в Умані. При наближенні гайдамацького війська на чолі з М.Залізняка до міста, разом з загоном надвірних козаків приєднався до повсталих.

9-10 червня 1768 р. гайдамаки спільними зусиллями здобули Умань. Рада повсталих проголосила М.Залізняка гетьманом і князем уманським, а І.Гонту полковником і князем смілянським.

Розгортання повстання на Київщині, Брацлавщині, Поділлі, загроза поширення його у Лівобережній Україні, викликало тривогу російського уряду.

27 червня 1768 р. царські війська на чолі з генералом Кречетниковим, які вели на Правобережжі війну з загонами прихильників Барської конфедерації, підступно оточили повстанців. М.Залізняк та І.Гонта були позрадянськи заарештовані підрозділом полковника Гур'єва, а їхні загоны роззброєні. Інші гайдамацькі загоны були розбиті у боях.

І.Гонту, як польського підданого було видано російським командуванням польській владі. За наказом коронного гетьмана К.Браницького, після жакликих катувань його було страчено у Сербях поблизу Могилів-Подільського (тепер Винницька обл.).

Збереглись численні народні перекази про козаконородного героя. Художній образ Івана Гонти створений Т.Шевченком у поемі “Гайдамаки”.

ДОВБУШ ОЛЕКСА (1700 – 1745)

Керівник народного руху карпатських опришків у 30-40-х роках XVIII ст.

Народився у 1700 р. в с.Печеніжині (тепер Івано-Франківська обл.) у сім'ї селянина.

Перші свідчення про героїчну боротьбу О.Довбуша проти гнобителів містяться у документах 1738 р. його загін налічував 30-50 чол. Опорним пунктом загону була Чорногора у Карпатах.

У 1738-1745 рр. опришки Довбуша діяли у Прикарпатті, Закарпатті і на Буковині. Захоплене у панів і купців майно Довбуш роздавав бідним. Саме тому його образно називають “український Робін Гуд”.

Всі спроби шляхти знищити загін Довбуша протягом семи років не мали ніякого успіху.

Загинув у селі Космачі від руки зрадника С.Дзвінчука.

Про Олексу Довбуша складено багато народних пісень і переказів. Його ім'ям названо пам'ятні місця: гори у Карпатах, печера на горі Говерла, скеля поблизу Яремчі. Образ народного героя відтворений у літературі (роман “Опришки” В.Гужицького), у музиці (балет А.Кос-Анатольського “Хустка Довбуша”), в образотворчому мистецтві, кіно (“Олекса Довбуш” за сценарієм Л.Дмитренка і Б.Іванова).

ЗАЛІЗНЯК МАКСИМ (початок 1740-х - ?)

Народився в с.Медведівка на Чигиринщині (нині Чигиринський район Черкаської обл.), за іншими даними в с. Івковці біля Медведівки. Один з учасників гайдамацького руху в Правобережній Україні в другій половині ХУІІІ ст., який переріс у велике народно-визвольне повстання Коліївщини.

Запорозький козак, син бідного селянина-кріпака. Рано втративши батька, тривалий час наймитував у січової старшини, змалку зазнав злидні й поневір'яння. Тривале перебування на Запорожжі, спілкування з козаками та простим людом сприяли формуванню його переконань в необхідності боротьби за справедливість. Зібравши повстанців, виступив

з урочища Холодний Яр і визволив десятки сіл і містечок Київщини і Брацлавщини: Жаботин, Богуслав, Канів, Черкаси, Корсунь, Лебедин, Звенигородок, Умань. Визволення Умані мало велике значення – польське панування на Правобережжі було ліквідовано. Рада повстанців проголосила Максима Залізняка гетьманом.

Повстання перекинулося на інші райони краю. Тут були знищені органи влади та встановлено народне самоврядування. Поміщицька земля була передана селянам, великі маєтки ліквідувалися. Розвиток повстання викликав зміну тактики російських військ: від таємної підтримки його вони з червня 1768 р. перейшли до каральних акцій проти повстанців.

Протягом другої половини 1768 – початку 1769 р. Коліївщину було придушено.

8 серпня 1768 р. Максима Залізняка підступно захопили і після тортур відправили на довічне каторгу в м. Норчинськ (Сибір).

Його героїчна боротьба висвітлена в романі Ю.Мушкетика “Гайдамаки” і поемі Т.Шевченка “Гайдамаки”.

КАРЛ XII (1682 – 1718)

Король Швеції (1697 – 1718). Народився у Стокгольмі, син Карла XI.

Спираючись на економічну і політичну могутність Швеції, маючи в розпорядженні першокласну для того часу армію і флот, вів війни проти Данії, Польщі, Московської держави, Саксонії. Керував шведською армією під час Північної війни 1700-1721 рр. Примусив капітулювати Данію (1700 р.), розгромив московську армію під Нарвою (1700 р.) і, завдавши поразки польсько-саксонським військам, вступив на територію Польщі і Саксонії. 1706 р. змусив Августа II Фрідріха укласти Альтранштадський мир, за умовами якого останній зрікся престолу на користь Станіслава Лещинського.

У 1705-1708 рр. вів таємні переговори з гетьманом Іваном Мазепою про умови участі України в антимосковській коаліції.

Влітку 1708 р. 50-тисячна армія Карла XII розпочала бойові дії проти російських військ у Білорусії. 21 вересня 1708 р. шведські полки за попередньою домовленістю з гетьманом, вступили на територію Лівобережної України.

28 березня 1709 р. уклав з гетьманом І.Мазепою та кошовим отаманом К.Гордієнком шведсько-український союзний договір. За його умовами Швеція визнала Україну незалежною державою і зобов'язувалася надати допомогу українському уряду в боротьбі проти російських військ на території України.

27 червня 1709 р. шведська армія зазнала поразки у Полтавській битві і разом з І.Мазепою відступила на турецьку територію.

1709 р. уклав союз з новообраним гетьманом П.Орликом та кримським ханом для спільної боротьби проти Московського царства. 5 квітня 1710 р. підтвердив акт обрання гетьманом П.Орлика і договір між ним і Військом Запорізьким та як “протектор України” проголосив себе гарантом безпеки і державної незалежності України.

У 1710-1713 рр. робив спроби організувати спільний шведсько-турецько-український похід проти Російської імперії. 1715 р. повернувся до Швеції, де намагався створити нову армію і продовжити війну.

У 1716-1718 рр. спробував захопити Норвегію, яка належала Данії. Загинув під час облоги норвезької фортеці Фрідріхсгалле.

КАТЕРИНА II (1729 –1796)

Катерина II Олексіївна (Соф’я Фредеріка-Августа Анхальт-Цербстська) – російська імператриця з 28 червня 1762 р.

Народилася у м. Штецін. Походила зі збіднілого німецького князівського роду. Отримала добру освіту.

1745 р. одружилася зі спадкоємцем російського престолу Петром III. Володіючи недужими здібностями, волею і працездатністю, вивчила російську мову, багато читала, вела листування з французькими філософами, зокрема з Вольтером.

28 червня 1762 р., в результаті палацового перевороту прийшла до влади. Її політика отримала назву “освіченого абсолютизму”. Намагалася застосувати ідеї передових західних мислителів для реформування російської держави. В інтересах дворянства створила Вільне економічне товариство (1765), розпочала генеральне межування (1766) для впорядкування поміщицького землеволодіння, видала ряд наказів, які впроваджували панську владу над селянством.

Вела активну загарбницьку політику. В результаті російсько-турецьких війн (1768-1774, 1787-1791) та трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795) Російська імперія захопила більшу частину українських земель, де проводилась політика, спрямована на остаточну ліквідацію автономії України: у 1764 р. було скасовано гетьманство, у 1765 р. – розформовано козацькі полки на Слобожанщині, у 1775 р. остаточно зруйновано Запорізьку Січ, у 1782 р. у Гетьманщині ліквідовано полкову - сотену адміністрацію і запроваджено поділ на 3 намісництва, у 1783 р. юридично запроваджено кріпосне право.

1785 р. видала “Жалувану грамоту дворянству”, якою законодавчо оформила права та привілеї російського дворянства і зрівняла до нього українську козацьку старшину, закріпивши за нею земельні володіння.

Особисто віддавала накази щодо придушення селянських повстань, зокрема, антикріпосницьких виступів на Україні – Коліївщини (1768) та Турбаївського повстання (1789-1793).

У галузі культури правління Катерини II позначилося подальшою русифікацією України. 1783 р. у Києво-Могилянській академії було запроваджено російську мову викладання. У 1786 р. проведено секуляризацію українських церковних земель, на Правобережній Україні застосовувалися заходи, спрямовані на ліквідацію греко-католицької церкви.

Автор ряду драматичних творів «Именины госпожи Воргалкиной», «Обманщик», декількох історичних праць («Записки касательно российской истории», «Антидот» та ін.).

Померла 6 листопада 1796 р. Похована у Царському Селі.

МАЗЕПА ІВАН (1632 – 1709)

Гетьман України в 1687-1708 рр.

Народився в Мазепинцях на Київщині. Походив зі старого українського роду. Батько І.Мазепи, Степан, був урядником у Білій Церкві, людиною розумною й освіченою. Мати – Марія Магдалина з роду Мокієвських – ігуменею жіночого монастиря в Києві.

Отримав домашню освіту, навчався в Полоцьку, в вищій школі. У 16 років пішов на Січ учитися воєнному ремеслу, служив при козацькому війську. Вивчав артилерійську справу у Франції, Німеччині, Голландії й Італії. Довгий час був при дворі польського короля Яна II Казимира, який залишив в 1663 р.

Знаходився на службі у гетьмана П.Дорошенка. 1669 р. очолив особисту охорону гетьмана, ставши ротмістром надвірної хоругви козаків. Завдяки своїм здібностям був обраний генеральним писарем. У 1674 р. брав участь у переговорах між гетьманами П.Дорошенком та І.Самойловичем. Ідучи з дипломатичною місією до Криму та Туреччини, був захоплений у дорозі кошовим отаманом І.Сірком і переданий І.Самойловичу. 1682 р. зайняв посаду генерального осавула в уряді лівобережного гетьмана.

25 липня 1687 р. на Коломацькій Раді обраний гетьманом України. Прагнув об'єднати у єдиній державі всі українські землі - Лівобережжя, Правобережжя, Запоріжжя, Слобожанщину. Передбачав побудову станової держави західноєвропейського зразка із збереженням традиційного козацького устрою. Реалізуючи свої задуми, дбав про формування аристократичної верхівки українського суспільства. Піклувався станом науки, освіти, мистецтва, церковними справами.

Намагався використати свій вплив на Петра I для збереження прав і привілей Гетьманщини. Українські полки брали активну участь у війнах Московії з Кримським ханством та Туреччиною (Азовські походи 1695-1696).

З початком Північної війни 1700-1721 рр. посилювався тиск з боку царського уряду на Гетьманщину. У 1700 р. в Прибалтику для ведення військових дій проти шведів, було вислано понад 17 тис. козаків. Це лягло тяжким тягарем на українців й викликало незадоволення козацької старшини та гетьманського уряду.

Довідавшись про плани Петра I ліквідувати гетьманство та козацькій устрій України, І.Мазепа навесні 1705 р. розпочав таємні переговори із союзником Карла XII польським королем Станіславом Лещинським. 1708 р. уклав угоду з Карлом XII, яка передбачала відновлення державної незалежності України у союзі із Швецією. 4 листопада 1708 р. відкрито перейшов на бік Карла XII.

Це викликало масові репресії російських військ проти українського населення. Було зруйновано гетьманську столицю – Батурин, знищено Запорозьку Січ.

Навесні 1709 р. шведські та гетьманські війська розпочали наступ на Москву через Харків і Курськ. Однак на їхньому шляху знаходилась Полтава, невдала облога якої надала можливість Петру I підготуватися до генерального бою і розгромити шведсько-українські війська у Полтавській битві. Карл XII та Іван Мазепа були змушені відступити у турецькі володіння, де гетьман оселився у передмісті Бендер.

Помер 21 жовтня 1709 р. Похований у Святогорському монастирі в м.Галаца (нині Румунія).

ОРЛИК ПИЛИП (1672 – 1742)

Гетьман України, автор першої в Європі державної конституції.

Походив з поважного роду, який сягав давньої баронської фамілії Орликів у Чеському королівстві. Народився в с.Косуті Ошм'янського повіту.

Батько, Степан Орлик 1673 р. загинув у битві під Хотином, відстоюючи польські інтереси, тому сином опікувалася мати, Ірина. Навчався у Києво-Могилянській колегії. Як один з найдібніших випускників колегії, працював в консисторії Київського митрополита, а десь з 1693 р. – в Генеральній військовій канцелярії. Своїми здібностями, освіченістю, працелюбністю привернув увагу гетьмана І.Мазепи і згодом був призначений на посаду генерального писаря. Користувався цілковитою довірою гетьмана, був у курсі всіх справ, підтримував його рішення про розрив з Московією і союз зі Швецією. Після поразки шведсько-українських військ у

Полтавській битві і смерті гетьмана І.Мазепи, 5 квітня 1710 р. козацька рада в Бендерах обрала П.Орлика гетьманом. 10 травня шведський король Карл XII визнав це обрання спеціальним дипломом.

Разом з козацькою старшиною склав угоду, що увійшла в історію, як державна конституція під назвою “Конституція прав і свобод Запорозького Війська”. Уперше в Європі було вироблено реальну модель вільної незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу й самовизначення, модель, що базувалася на незнаних ще демократичних засадах суспільного життя.

Прагнучи добитися швидкого визволення України з-під московської влади, уклав союзний договір із Швецією (10 травня 1710 р.) та Кримським ханством (23 січня 1711 р.). 8 листопада 1710 р. Туреччина, підтримуючи позицію Орлика, оголосила війну Московській державі. Навесні 1711 р. гетьман на чолі 16-тисячного війська розпочав наступ на Правобережну Україну. У травні 1711 р. московські війська під командуванням Б.Шереметьєва змусили українські війська відступити. 12 липня 1711 р. між Московщиною і Туреччиною було укладено Прутський мирний договір. Умови його щодо Правобережної України не були реалізовані.

Протягом 1711-1714 рр. П.Орлик робив неодноразові спроби організувати нову антимосковську коаліцію, але безуспішно.

На запрошення Карла XII гетьман в еміграції в 1714 р. переїхав до Швеції, у 1720 р. – до Німеччини, а згодом до Франції. У 1722– 1734 рр. жив у Солоніках (Греція), потім у Молдавії.

Помер у Яссах 26 травня 1742 р.

ПЕТРО I **(1672 – 1725)**

Московський цар, російський імператор.

Молодший син царя Олексія Михайловича. Після смерті старшого брата Федора Олексійовича (1682) разом з братом Іваном Олексійовичем був проголошений царем. З серпня 1689 р. фактично, а після смерті у 1696 р. Івана V і юридично, став єдинодержавним правителем.

Проводив широкомасштабну експансіоністську зовнішню політику. За активною участю українського війська, продовжував, як учасник антитурецької священної ліги (Австрія, Польща, Венеція, Ватикан) війну з Кримським ханством і Туреччиною, що завершилася захопленням північного узбережжя Азовського моря й ліквідацією турецько-татарських фортець у нижній течії Дніпра.

Заключивши союз з Данією та польським королем Августом

Фрідериком, розпочав Північну війну 1700-1721 рр. проти Швеції, в якій змушена була взяти участь і Україна. Війна, що тривала з перемінним успіхом, закінчилась Ніштадтським миром 1721 р., і закріпленням за Росією колишніх шведських володінь в Східній Балтиці.

Невдала війна з Туреччиною 1710-1711 рр., позбавила Росію її завоювань на Азовському морі. Проте успішна війна з Іраном 1722-1723 рр. зміцнила російські позиції на Закавказзі.

В області внутрішньої політики здійснив ряд важливих реформ, що мали за мету шляхом технічної і культурної європеїзації перетворити Московську державу в могутню імперію. У 1697- 1698 рр. перебував за кордоном (у Німеччині, Голландії, Англії), де знайомився з різними боками європейського життя.

В ході Північної війни створив велику регулярну армію (на основі рекрутської повинності). Провів реформу влади і управління: утворив новий вищий орган виконавчої і судової влади – Сенат (1711); стару приказну систему замінив колегіями (1718-1722), кожна з яких відала певною галуззю управління і підпорядковувалась Сенату; запровадив поділ держави на губернії, ліквідував патріархат й утворив Синод (1721), створив єдину систему поміщицького землеволодіння з обов'язковою службою дворянства, запровадив нову систему податків.

Практикував масове приписування селян до казенних і приватних мануфактур, мобілізацію селян і міщан в армію, на будівництво мостів, фортець, каналів. Вживав енергійних заходів для розвитку промисловості та торгівлі. Дбав про поширення освіти, запровадив юліанський календар (1700). За Петра I почала виходити перша російська газета “Ведомости” (1702) і силами європейських вчених у Петербурзі заснована Академія наук (1724). Будь-які прояви політичної опозиції, соціального і національно-визвольного рухів у різних частинах держави жорстоко придушувались.

Проводив централізаторську політику обмеження політичної автономії Лівобережної і Слобідської України. Після підписання гетьманом І. Мазепою угоди зі Швецією (1708) та шведсько-української поразки у Полтавській битві (1709) зруйнував гетьманську столицю м.Батурин, обмежив владу гетьмана, а після смерті І.Скоропадського (1722) не дозволив обрати його наступника. Контроль над державними справами України передав Малоросійській колегії (1722). Спроба наказного гетьмана П.Полуботка відстояти українську автономію призвела до нових репресій. За Петра I десятки тисяч українських козаків і селян, мобілізованих на будівництво фортець, каналів і міст загинули від непосильної праці, хвороб і голоду.

Помер у 1725 р. Похований у Петербурзі.

ПОЛУБОТОК ПАВЛО (1660-1724)

Народився в заможній козацько-старшинській родині, ймовірно в Чернігові. Відомо, що його дід Артемій був сотником чернігівського полку ще за часів гетьмана Д.Многогрішного. Батько, Леонтій Полуботок, дослужився при гетьманові І.Самойловичу до полковника переяславського та генерального бунчужного.

У 1692 р. І.Мазепа взяв Леонтія та Павла Полуботків під варту в зв'язку із загадковою справою, аби скомпрометувати його перед російським урядом. Згодом сам же допоміг Павлові стати на ноги, призначивши його в 1706 р. – полковником чернігівським. Але, навіть обійнявши цю посаду, Полуботок не перестав ненавидіти Мазепу, вважав його за особистого ворога, і коли Мазепа перейшов до стану Карла XII, першим прибув на поклик Петра I, щойно той оголосив скликання Ради козацької старшини. На цій раді мало не став гетьманом України. Проте, Петро I не погодився на кандидатуру Полуботка, заявивши, що з нього може вийти “ще один Мазепа”.

Обрання Івана Скоропадського гетьманом сприйняв спокійно і в опозицію до нього не став. Скоропадський цінував це. Помираючи він офіційно передав свої повноваження П. Полуботку, визнавши його за наказного гетьмана, але Петро I знов відхилив цю кандидатуру.

Очоливши український уряд, намагався протидіяти курсу Російського імператора на ліквідацію автономії України. Протягом другої половини 1722 – першої половини 1723 рр. відправляє до царя численні делегації з відповідними клопотаннями, одночасно активно саботував розпорядження Малоросійської колегії, які нехтували автономні права Гетьманщини. На підставі доносів голови колегій, Петро I П.Полуботка віддав щонайжорстокішим допитам і тортурам і кинув до Петропавлівської фортеці.

Не витримавши катувань та нелюдських знущань, Павло Полуботок 18 грудня 1724 р. помер у в'язниці.

У 1993 р. виникла газетна сенсація, що у лондонському банку лежить 800 млн. карбованців, покладених наказним гетьманом України Павлом Полуботком - “полуботківські мільйони”. Згідно легенди у 1720 р. в англійському порту з'явилася шхуна, яка привезла таємний вантаж з України – золоті карбованці зі скарбниці Війська Запорозького, які за заповітом П.Полуботка поклали на збереження в банк і гроші мають бути повернені тоді, коли Україна стане самостійною державою. Фінансисти підрахували, що до сьогодні та сума, обростаючи що року чотирма проце-

нтами, зросла більш ніж у тисячу разів.

РОЗУМОВСЬКИЙ КИРИЛО (1728 – 1803)

Останній гетьман Лівобережної України. Походив з родини городового козака Григорія Розума. Соціальне зростання стало можливим завдяки його братові Олексію (1709-1771), фаворита імператриці Єлизавети Петрівни.

Народився на хуторі Леминші (нині Старо-Козельцького району Чернігівської обл.). Виховувався та здобував освіту під протекцією старшого брата. У 1743-1745 рр. знаходився за кордоном для подальшого навчання. 15 червня 1745 р. обидва Розумовські були зведені у статус графів Російської імперії. У травні 1746 р. 18-річного юнака призначили президентом Петербурзької Академії наук.

22 лютого 1750 р. відбулося урочисте обрання гетьмана України. Царським наказом від 5 червня 1750 р. на цю посаду був офіційно затверджений К.Розумовський. Одразу подбав про власне збагачення та зростання могутності своїх близьких родичів.

За 14 років свого гетьманування приїздив в Україну лише декілька разів, в основному жив у Петербурзі і Москві, проте, не забував про українські справи: домігся ліквідації поборів з місцевого населення; у 1754 р. ліквідував митні побори; у 1761 р. видав універсал про виключне право козацької старшини на гуральництво. Однак в плани царського уряду не входило самостійне правління українського гетьмана, його діяльність постійно знаходилась в полі зору державних урядовців, права поступово обмежувались.

Після приходу до влади Катерини II, було зроблено суттєвий крок на шляху ліквідації державності України й перетворенню її в звичайну провінцію Російської імперії. У березні 1761 р. із відання гетьмана було вилучено Київ, який безпосередньо підпорядковувався Сенату.

1763 р. К.Розумовський і представники старшини підготували на ім'я Катерини II дві чолобитні: про відновлення давніх прав в Україні та про визнання спадковості посади гетьмана за нащадками роду Розумовських. Реакція царського уряду була різко негативною. Імператриця запропонувала К.Розумовському добровільно скласти гетьманські клейноди, що той і зробив без усякого супротиву.

10 листопада 1764 р. вийшов царський указ про ліквідацію гетьманства в Україні. К.Розумовський одержав чин генерал-фельдмаршала і пожиттєве гетьманське жалування. Позбавлений гетьманства, а також

права проживати в Україні, він тривалий час перебував за кордоном, жив в Петербурзі, Москві. Лише у 1794 р. переїхав на постійне проживання в Батурин. Похований у церкві Воскресіння Христового відбудованій ним у 1803 р. на руїнах мазепинської церкви.

СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ САВОВИЧ (1722 – 1794)

Просвітитель, філософ і поет – один із видатних мислителів історичного минулого нашої держави, палкий захисник інтересів знедоленого народу, який все своє життя присвятив пошукам істини та боротьбі проти соціальної нерівності.

Народився у с.Чорнухи Лубенського полку на Полтавщині, в сім'ї малоземельного козака. У 1734 – 1753 рр., з перервами, навчався у Київській академії. Володів унікальними музичними здібностями, чудовим голосом і слухом, через що був запрошений до придворної хорової капели Петербурга. Дворічне перебування при царському дворі згодом вилилося у гнівне засудження самодержавства.

З 1745 р. навчався за кордоном – в Будапешті, Відні, Венеції, Флоренції й ,можливо, у Римі.

Після повернення в Україну був запрошений до Переяслава, читати поезику в колегіумі. Восени 1751 р. продовжив навчання в богословському класі Київської академії, але через два роки, не закінчивши її, пішов з академії.

1759 р. почав працювати викладачем Харківського колегіуму. Однак постійний тиск з боку представників церкви, які вимагали, щоб він прийняв духовний сан, примушували його кілька разів залишати колегіум (1760, 1764, 1766). У ці роки в пошуках істини і правди, обійшов всю Слобожанщину. 1768 р. викладачем у додаткових класах при Харківському колегіумі, але не зміг змирися з офіційно-церковною концепцією навчального процесу.

Обрав стежу мандрівного філософа і протягом останніх 25 років побував у багатьох містах і селах України, проповідуючи свої ідеали і світогляд. Усе своє життя був пов'язаний з народом, з його ідеалами та прагненнями. “Моя доля с голяками”, – стверджував він. А на пропозицію з боку Катерини II стати придворним філософом, відповів: “Мне моя свирель и овца дороже царского венца”.

Свій високий моральний ідеал втілював у власному житті. Для багатьох Г.Сковорода був мандрівною академією. Його світогляд відбивав найвищий рівень розвитку суспільної думки в Україні.

У своїх філософських ідеях і просвітницькій діяльності приділяв головну увагу людині й її суті, суспільству та його поступу. Відстоював рівність між людьми, право кожного, незалежно від соціального становища, на щастя і волю, вважаючи останню найвищими досягненням людини.

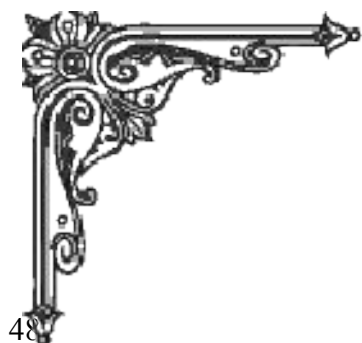
Майбутнє суспільство уявляв “равной республикой”, де існували б загальна рівність і братерство. Шлях до ідеального суспільства вбачав у вихованні нової людини через самопізнання, доступне їй за допомогою розуму і внутрішнього чуття.

Своє становище в суспільстві, на думку філософа, кожна людина зобов’язана визначити сама, відповідно “сродности”, тобто природної схильності до праці.

Досягнення тогочасної науки відбивались на всіх суттєвих аспектах світогляду Г.Сковороди. Він засуджував застій і віддавав перевагу практиці. Великий просвітитель вірив у безмежні можливості людського розуму. Найбільш мудрим вихователем людини вважав саме життя.

Світогляд Г.Сковороди віддзеркалювався в його поетичній творчості. Через пісні і псалми він таврував соціальне зло, прославляв природу та волелюбність людини.

Помер 9 листопада 1794 р. в с. Пан-Іванці на Харківщині.

**УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ ДВОХ
ІМПЕРІЙ В XIX СТ.**

Кінець XVII – початок XIX ст. характеризувалися невинним зростанням могутності Російської імперії. Україна в цей період не становила єдиного цілого. Вона знаходилася в складі двох імперій:

9/10 території України (Слобідська, Лівобережна, Правобережна, Волинь, Південь) входили до складу Російської імперії. Ці землі пізніше отримали назву Наддніпрянської України; 1/10 території України, а саме Західна Україна (Східна Галичина, Закарпаття, Північна Буковина) підкорялася Австрійській імперії (Австро-Угорщини).

Ліквідація українських установ та полків зумовила величезний переворот у соціальних відносинах. Багато представників української старшини посіло значні посади в російських установах в Україні. А українське селянство у 1783 р. було остаточне закріпачено.

Україна залишалась сільськогосподарським краєм, але в сільському господарстві відбувалися значні зміни, починалося зародження й подальший розвиток товарно-грошових відносин. Кріпосницькі відносини підривалися й розвитком промисловості, поступово відбувався перехід від мануфактурного до фабричного виробництва. На Лівобережжі з'явилися металургійні підприємства й перші цукроварні, збільшилася кількість великих міст. Проте вже в 20-30-х рр. XIX ст. стало зрозумілим, що кріпосницькі відносини – це гальмо для розвитку продуктивних сил і запровадження капіталістичної системи господарювання.

XIX ст. увійшло в історію України як період її національного відродження: зростала національна свідомість українців, відбувалася консолідація української нації, об'єднання українського суспільства національною ідеєю. Розгортався національно-визвольний рух, який пройшов шлях від культурно-просвітницької діяльності до активної політичної боротьби.

У першій пол. XIX ст. в Україні відкрилися Харківський (1805) і Київський (1834) університети, гімназія вищих наук у Ніжині (1820). Ці учбові заклади стали центрами поширення в Україні волелюбних ідей.

Об'єднання понад 80% українських територій в рамках єдиної держави сприяло прискоренню формування української нації. Невід'ємною частиною цього складного і тривалого процесу стало “українське національне відродження” кінця XVIII ст. – початку XIX ст. Цей культурно-історичний феномен характеризувався зростанням інтересу до історії рідного краю, мови, звичаям, до усього, що складало основу етнічної спільності усіх українців, незалежно від походження та соціального стану. 1846 р. у Києві виникає перша політична організація Наддніпрянщини – Кирило-Мифодіївське товариство, яке поставило на порядок денний питання боротьби за відновлення української державності.

Політика австрійського уряду і місцевої польської шляхти на західноукраїнських землях загрожувала самому існуванню українського народу. Тому питання відродження народної освіти стало можливим моментом

боротьби західних українців за свої права. Наприкінці 30-х років у Львові діяла “Руська трійця”, під час буржуазної революції виникла “Головна Руська Рада”.

Важливими чинниками розвитку України в ХІХ ст. слід вважати реформи 60-70-х рр. ХІХ ст. в Російській імперії, які обумовили соціально-економічну модернізацію українського суспільства. Незважаючи на непослідовність і незавершеність цих реформ, вони мали буржуазний характер і сприяли розвитку капіталізму в Україні. Промисловий переворот, який розпочався в Україні у 30-ті роки ХІХ ст., після реформ 60-70-х рр. значно прискорився. Село стало для промисловості постачальником дешевої робочої сили, з-за кордону посилювався приплив іноземного капіталу.

На другу половину ХІХ ст. припадає посилення українського національно-визвольного руху. Його основу становили громади напівлегальних організацій (гуртків), що об’єднували інтелігенцію, службовців, офіцерів, студентів, учнівську молодь. Наступ царського самодержавства на мову і культуру українського народу (Валуєвський 1865 р. та Емський 1876 р. укази) поживив громадський рух.

В другій половині ХІХ ст. і в Україні розгорталися суспільно-політичні рухи, які сформувалися на загальноросійському ґрунті. Все більш поширювалася марксистська теорія, під впливом якої починали виникати марксистські гуртки та організації в Києві, Харкові, Катеринославі. Український національний рух набув політичного характеру, про що свідчить виникнення перших українських політичних партій.

**АНТОНОВИЧ
ВОЛОДИМИР БОНІФАТІЙОВИЧ
(1834-1908)**

Народився в містечку Махновка Бердичівського повіту Київської губернії. Освіту здобув у Київському університеті (закінчив медичний та історико-філологічний факультети). У 1861 р. приєднався до групи українсько-польських “хлопоманів”, став одним із організаторів Київської громади.

У 1863-1880 рр. – головний редактор Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві. З 1870 р. – доцент, а з 1878 р. – професор кафедри російської історії Київського університету. Читав курси давньоруської історії Литовської доби, Галицької Русі, історії українського козацтва, цикл лекцій з історичної географії та антропології. Поряд із цим вів значну наукову й культурно-освітню роботу як голова історичного товариства Нестора-літописця, завідувач нумізматичним та археологічним музеями; брав участь у підготовці до друку багатотомного видання “Архив Юго-Западной России”.

Автор близько 300 наукових праць, серед яких: “Дослідження про козацтво за актами 1600 по 1648” (1863), “Дослідження про міста в Південно-Західній Русі за актами 1438-1798” (1870), “Монографії з історії Західної і Південно-Західної Росії” (1885), “Дослідження про гайдамацтво за актами 1760-1768” (1876), “Старожитності Південно-Західного краю” (1883).

Представник народницької школи в українській історіографії. Створив київську школу істориків в особі своїх учнів (Д.Багалія, М.Грушевського, П.Голубовського, І.Линченка та ін.).

Майже півстоліття стояв начолі українського громадсько-політичного життя, підтримував тісні зв'язки з Галичиною. Виступав ініціатором переїзду М.Грушевського до Львова і створення школи українського наукового центру.

Під впливом хлопоманства дійшов висновку, що “соромно жити в краї і не знати ні самого краю, ні його людяності”. Вважаючи найдемократичнішим елементом в Україні селян (“народність осібну”), з групою студентів подорожував по селах, знайомився з народним світоглядом, вивчав обряди і традиції українців. Народ постав для нього таким, яким він є: з сильною природною логікою, дуже розвиненою народною етикою з готовністю до допомоги нужденному.

Зазначав, що історія є систематичним викладом подій із життя народу, чи держави, наголошував на необхідності поєднання фактичних даних з узагальненнями й філософськими висновками. Вважав, що справжня історія – це власне життя народних мас, які складають народність, тобто групу людей, що відокремлюється з їм подібних чуттєвими, антропологічними й культурними ознаками.

Помер 8(21) березня 1908 р.

ГУЛАК МИКОЛА ІВАНОВИЧ (1822 – 1899)

Український громадського-політичний діяч, педагог, вчений.

Походив з дворянської родини Золотонівського повіту на Полтавщині.

У 1843 р. закінчив юридичний факультет Дерптського (Тартуського) університету. У 1844 р. отримав вчений ступінь кандидата права.

У 1845-1847 рр. служив в канцелярії київського і волинського генерал-губернатора.

У грудні 1845 – січні 1846 рр. разом з М.Костомаровим та В.Білозерським заснував Кирило-Мефодіївське братство. Належав до ра-

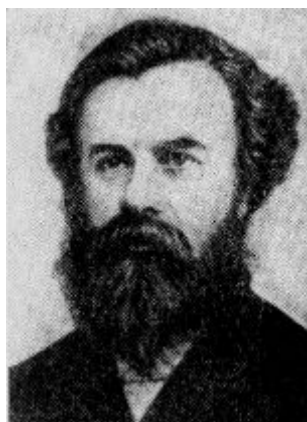
дикального крила організації (Т.Г.Шевченко, Г.Андруський, О.Навроцький, І.Посяда), яке відстоювало національно-демократичні ідеї.

18 березня 1847 р. заарештований і ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці, де перебував до 1850 р. Під час слідства тримався особливо мужньо, відмовившись давати свідчення і назвати будь-кого з учасників братства.

У 1850-1855 рр. перебував під наглядом поліції у Пермі. З 1859 р. працював викладачем математики, природничих наук та історії у навчальних закладах Одеси, Керчі, Кутаїсі, Тбілісі.

Автор праці з історії, математики, філософії, юриспруденції, перекладів з грузинської та азербайджанської літератури.

Помер у Єлисаветполі (тепер Гянджа, Азербайджан) в 1899 р.

ДРАГОМАНОВ МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ (1841 – 1895)

Відомий український громадсько-політичний діяч, літературознавець, історик, публіцист, фольклорист, економіст, філософ.

Народився у м. Гадячі на Полтавщині в родині збіднілого дворянина козацького походження. Освіту здобув у Гадяцькому повітовому училищі, де вчився з 1853 рр., а також у Полтавській гімназії.

За незалежні погляди був виключений з останнього класу гімназії без права вступу до будь-якого іншого навчального закладу. Однак, завдяки втручання попечителя Київського учбового округу М.Пирогова, склав іспити за курс гімназії екстерном.

1859 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира, який закінчив у 1863 р. З 1864 р. працював приват-доцентом на кафедрі античної історії цього ж університету. У 1867 р. склав магістерський іспит, а в 1870 р. захистив дисертацію на тему “Питання про історичне значення Римської імперії і Тацит”. Здобуття наукового ступіня магістра всесвітньої історії. Впродовж наступних трьох років перебував у закордонному відрядженні, під час якого відвідав найбільші наукові центри Європи : Берлін, Рим, Відень, Гайдельберг, Цюріх, Прагу. Двічі побував у Галичині. Після повернення до Києва у 1873 р. став штатним доцентом кафедри античної історії.

Один з найбільш активних діячів Південно-Західного відділення російського географічного товариства і особливо Київської громади.

У 1875 р. став жертвою царських репресій та переслідувань і за рішенням Олександра II був звільнений з університету і підлягав негласному нагляду поліції. З метою уникнення арешту керівництво Старої громади відрядило його за кордон для організації видання журналу “Громада”.

Восени 1875 р. переїхав до Відня, а незабаром до Швейцарії, де поселився у м. Клороне біля Женеви.

З осені 1876 р. разом з однодумцями, працював над створенням друкарні та редакції журналу “Громада”. П’ять збірників “Громади” вийшли в світ впродовж 1878-1882 рр., а з 1880 р. почав виходити журнал “Громада”. Це був перший український політичний часопис. Тоді ж виник і перший український гурток соціалістичного спрямування, очолюваний М. Драгомановим. Проте у 1886 р. вийшов зі Старої громади, члени якої були незадоволені його надто радикальними поглядами.

Прийняв запрошення новоствореного Софійського університету (Болгарія) і в 1889 р. став професором кафедри загальної історії. Повернувшись до педагогічної діяльності, працював над комплектуванням, укладенням каталогів та бібліографічних показників для бібліотеки університету. Одночасно не припиняв і громадсько-політичної діяльності, що привело до вимог царського уряду видати його Росії. Однак під тиском передової громадськості уряд Болгарії відмовився це зробити.

Суспільно-політичні та філософські погляди М. Драгоманова сформувалися під впливом ідей кирило-мефодіївців, Т. Г. Шевченка, П. Ж. Прудона, англійських лібералів, російських революціонерів-демократів. Він був прихильником ідей демократизму та федералізму і намагався поєднати завдання українського визвольного руху з сучасними ліберально-демократичними ідеями.

Помер у 1895 р. Похований у Софії.

КАРМАЛЮК УСТИМ (1737 – 1835)

Устим Якимович Кармалюк – людина, яка стала символом залізної волі, нескореності, мужності. Овіяний вже за життя легендами, ватажок повстання селянських мас, він навіки увійшов у народну пам’ять, став героєм багатьох історичних пісень і дум.

Народився у с. Головчинцях Литинського повіту Подільської губернії (тепер с. Кармалюкове Жмеринського району Вінницької обл.) у селянській сім’ї. Документи надзвичайно скупо повідомляють про юнацькі роки майбутнього керівника народних повстанців. Підневільна кріпацька праця у панському маєтку родини Кармалюків мала відображення на його подальше життя.

Ріс гордим та незалежним, здатним захистити себе та своїх односельців від несправедливості. Ще в молоді роки розпочав боротьбу з представниками панівної верхівки тогочасного суспільства.

У 1812 р. за бунтарські дії був відданий поміщиком Пигловським у солдати. 1813 р. втік з уланського полку, який розміщався в Кам'янці-Подільському і повернувся в рідні міста.

У 1814 р. очолив повстанський рух проти російської адміністрації і дворянства, який розгорнувся в Литинському, Летичівському і Ольгопільському повітах. У 1830-1835 рр. селянський рух під проводом Кармалюка охопив Поділля та суміжні з ним райони Бессарабії і Київщини. У повстанському русі брали участь близько 20 тис. чол. Протягом 23 років боротьби повстанські загони на чолі з Устимом Кармалюком здійснили понад тисячу нападів на поміщицькі маєтки. Захоплені у поміщиків гроші і майно роздавали селянській бідноті.

Для боротьби з повстанцями російський уряд у листопаді 1833 р. створив так звану Галузинецьку комісію (в с. Галузинцях тепер Дерезнянського району Хмельницької області). У Кармалюка чотири рази заарештовували, засуджували до каторжних робіт і засиляли до Сибіру. Але кожного разу він втікав, повертався на Поділля і знову очолював повстанський рух.

10 жовтня 1835 р. Устим Кармалюк був убитий із засідки шляхтичем Рушковським у с. Шляхові Коричинці на Хмельниччині. Похований у Летичеві (тепер Хмельницька обл.). Образ народного месника відобразили у своїх творах М.Старицький, Марко Вовчок, В.Кучер, Т.Шевченко.

КВІТКА-ОСВНОВ'ЯНЕНКО ГРИГОРІЙ (1778 –1843)

Письменник і культурно-громадський діяч.

Народився у м. Харкові. Походив з дворянського роду. Брав активну участь у культурному та суспільному житті Харкова. Один із засновників Харківського професійного театру; з 1812 р. – його директор, Благодійного товариства (1812), Інституту шляхетних дівчат (1812), Харківської губернської публічної бібліотеки (1838). Разом з Р.Донорським і Е.Филомафитським у 1816-1817 рр. видавав перший в Україні журнал “Український вісник”, де друкував і свої твори.

У 1817-1828 рр. був уїзним предводителем дворянства, потім головою Харківської палати карного суду.

У 20-ті рр. створив комедії «Приезжий из столицы», «Дворянские выборы», в яких описував зловживання чиновників та поміщиків, а вихід “Малороссийских повестей, рассказываемых Грыщком Основьяненком» ознаменували початок нової української прози. Повісті та розповіді Г.Квітки поділяються на бурлесно-реалістичні (“Солдатський портрет”, “Мертвецький велика”, “От тобі і скарб”, “Підбрехач”, повість “Конопська відьма”) та сентиментально-реалістичні (“Марусі”, “Козир-дівка”, “Сердешна Оксана”, “Щира любов”) Серед кращих творів російською мо-

вою – роман “Пан Халявский”, повісті “Жизнь и приключения Столбикова”, “Гануся”, історико-художні та етнографічні нариси “Головатий”, “Українці”, “История театра в Харькове”, фізіологічні нариси – “Ярмарка”, “Знахар”.

Кращі твори письменника одними з перших були надруковані за кордоном і знайомили з українською літературою європейських читачів. 1854 р. в Парижі було опубліковано французькою мовою “Сердешну Оксану”. Багато творів перекладено на польську, болгарську, чеську та інші мови.

Г.Квітка-Основ'яненко носить почесне ім'я “батька української прози”. Його повісті, сюжети яких розгортаються поза соціальними конфліктами, з ідеально-утопічними героями, є типовим зразком українського сентименталізму і справили значний вплив на подальший розвиток української культури, зокрема так званої етнографічної школи.

КОСТОМАРОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ (1817 – 1885)

Видатний український історик, етнограф та письменник. Літературний псевдонім Ієремія Галка.

Народився у с. Юрелівці Острогозького повіту Слобідсько-Української губернії. У 1832 р. позбувся кріпацької залежності.

Вчився у Воронежській гімназії. 1836 р. закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету У грудні 1837 р. склав іспити на звання кандидата наук, після чого вступив на військову службу юнкером до Нінбурнського драгунського полку.

У 1840 р. розпочав підготовку до складання іспитів на здобуття ступеня магістра історичних наук, успішно витримав їх і одержав дозвіл писати дисертацію “Про причини і характер унії в Західній Росії”. Вперше подав роботу до захисту в 1841 р., але через протест церковної влади, її було вилучено й знищено. У 1844 р. успішно захистив другу дисертацію: “Об историческом значении русской народной поэзии”.

Протягом 1844-1847 рр. вчителював у Віленській та І-й Київській гімназіях, був ад'ютантом кафедри російської історії в Київському інституті шляхетних дівчат.

Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства, автор його програмних документів. У 1847 р. за громадську діяльність заарештований і відправлений до Саратова, де змушений був служити чиновником у губернському статистичному комітеті. З 1857 р., за згодою уряду, переїхав до Петербурга. У 1859-1862 рр. працював екстраординарним професором петербурського університету. У 1860-1865 рр. – член-редактор

Археографічної комісії, один з організаторів журналу “Основа” і редактор збірника “Акты Южной и Западной России”.

Оцінюючи науковий доробок М.Костомарова, Рада Київського університету в 1864 р. присвоїла йому вчений ступінь доктора російської історії. 1876 р. вченого було обрано членом-кореспондентом Російської академії наук, у 1869 р. – почесним членом сербського вченого Товариства, а в 1870 р. – членом південно-слов'янської академії.

Науковий доробок М.Костомарова величезний і різноманітний. Перший його твір “Савва Чальй, драматические сцены на южнорусском языке”, було надруковано в 1838 р. Основні історичні дослідження присвячені вивченню історії українських земель XVI – XVIII ст., зокрема, монографії “Богдан Хмельницький” (1857), “Руїна” (1879-1880), “Мазепа” (1882), “Мазепинці” (1884), “Останні роки Речі Посполитої” та дослідження “Гетьманство Виговського”, “Гетьманство Юрія Хмельницького”, “Павло Полуботок”, “Богдан Хмельницький данник Отаманської Порти” та ін. Характерною особливістю цих творів є те, що вони базуються на документальних матеріалах.

М.Костомаров засновник народницького напрямку в українській історіографії. У своїх працях він відстоював ідею самостійності української нації, самостійності українського історичного процесу, який, на його думку, є втіленням вільнолюбного, демократичного духу українського народу. Велику цінність мають і етнографічні праці вченого. У 1867 р. ним написано передмову, а також упорядковано, відредаговано зібрання творів Т.Г.Шевченка – “Кобзар”. М.Костомаров представник української школи письменників-романтиків. Його літературні твори відображають події Київської держави, Гетьманщини: “Ластівка”, “Дід пасічник”, “Переяславська ніч”, “Син” та інші.

Помер у Петербурзі у 1885 р. Похований на Волковському кладовищі.

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ ІВАН ПЕТРОВИЧ (1769 – 1838)

Видатний український письменник, драматург, перший класик нової української літератури.

Народився в Полтаві. У 1780-1789 рр. вчився у Полтавській духовній семінарії.

Протягом 1789-1793 рр. працював канцеляристом, у 1793-1795 рр. – домашнім учителем у сільських поміщицьких родинах.

Літературну діяльність розпочав близько 1794 р. У 1796-1808 рр. перебував на військовій службі в Сіверському карабінерському полку. У 1806-1807 рр. в ранзі штабс-капітана брав участь у російсько-турецькій війні учасник облоги Ізмаїлу.

1808 р. вийшов у відставку. З 1810 р. працював наглядачем “Дому для виховання дітей бідних дворян”. У 1812 р., під час походу Наполеона І Бонапарта на Росію, сформував у містечку Горошині Хорольського повіту на Полтавщині 5-ий український козацький полк (за умови, що полк буде збережено після закінчення війни як постійне козацьке військо), за що отримав чин майора.

У 1817-1821 рр. – директор Полтавського театру. 1818 р., разом з В.Лукашевичем, В.Тарнавським та іншими входив до складу полтавської масонської ложі “Любов до істини”, сприяв викупові відомого руського актора М.Щепкіна з кріпацтва. У 1827-1835 рр. – попечитель “богоугодних” закладів.

Автор поеми “Енеїда” (1798 р.) – першого твору нової української літератури, написаного народною мовою. За мотивами поеми були створені опери “Еней на мандрівці” (композитор Я.Лопатинський) та “Енеїда” (композитор М.Лисенко).

У 1819 р. написав для Полтавського театру п’єси “Наталка-Полтавка” (1838) і водевіль “Москаль-чарівник” (1841), які стали основою започаткування нової української драматургії.

Помер 29 жовтня 1838 року в Полтаві, у 1903 році було споруджено пам’ятник І.Котляревському (скульптор Л.Позен), а в 1952 р. відкрито літературно-меморіальний музей письменника.

КОЦЮБІНСЬКИЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ (1864 – 1913)

Український письменник, публіцист, мислитель революційно-демократичного напрямку.

Народився в м. Вінниця в родині дрібного чиновника. У 1880 р. закінчив Шаргородське духовне училище. Цього ж року переїхав до Кам’янця-Подільського, де зблизився з революційно настроєною молоддю. За зв’язки з демократами був заарештований. У 1886 р. за ним був встановлений таємний нагляд поліції, який тривав упродовж усього життя письменника.

1890 р. познайомився з І.Франком та іншими західноукраїнськими письменниками. Склавши іспити на звання народного вчителя при Вінницькому реальному училищі, працював учителем у с. Лопатинці (Вінницька обл.).

У 1897 р. переїхав до Чернігова, але не зміг влаштуватися на роботу в земство через неблагонадійність. Деякий час працював у редакції газети “Волинь” у Житомирі.

На початку 1898 р. повернувся до Чернігова. Підтримував зв'язки з представниками прогресивної інтелігенції, був близьким до групи “Молода Україна”, з якої пізніше утворилась Українська соціал-демократична партія.

Світоглядна позиція М.Коцюбинського, як в більшості українських письменників того часу, ґрунтувалася на соціальному аналізові основ зла, причин та обставин, які впливають на соціальне буття людини. Розвивалася вона в напрямі критичного реалізму, а на її формування значною мірою вплинули погляди Шевченка, Добролюбова, Чернишевського, Фейєрбаха. У 90-х рр. познайомився з марксизмом і сприймав деякі його положення. Був переконаним противником царату, поміщицького ладу, гнівно критикував негативні сторони російської та української дійсності. Під впливом марксизму й соціал-демократизму доходив висновку про необхідність об'єднання робітників і селян, глибоко вірив у закономірний прогрес людства, в необхідність і неминучість удосконалення форм суспільного життя, здійснення соціалістичних ідеалів, добра й справедливості. Вважав, що виходом із соціальної кризи може бути тільки революція – засіб здобуття справедливості, задоволення невгамовної спраги помсти за приниження людської і національної гідності Як І.Франко та Л.Українка вимагав, щоб мистецтво служило народові, сприяло формуванню суспільного настрою.

Помер 12(25) квітня 1913 р. Похований у Чернігові на Болдиній горі.

КУЛІШ ПАНТЕЛЕЙМОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1819 – 1897)

Відомий український письменник, історик, етнограф, літературний критик та перекладач.

Народився у с. Вороніж Глухівського Повіту на Чернігівщині (тепер Вороніж Шосткінського р-ну Сумської обл.).

Закінчив Новгород-Сіверську гімназію. Після відкриття Київського університету св. Володимира записався спочатку на філологічний, а згодом на юридичний факультет, але важкі матеріальні умови не дозволили закінчити навчання.

1842 р. його призначений на посаду вчителя у дворянській школі в Луцьку. Незабаром переїхав до Києва, де також працював вчителем. В цей час багато подорожував по Київщині, записав чимало народних пісень, легенд, переказів.

Впродовж 1843 –1845 рр. підтримував дружні стосунки з Шевченком, Костомаровим, Білозерським, Гулаком, Марковичем. Наприкінці 1845 р. став одним з засновників Кирило-Мефодіївського братства.

У 1845 р. переїхав до Петербурга, де одержав посаду вчителя російської мови для студентів-іноземців при університеті. Перебуваючи у столиці, продовжував підтримувати тісні зв'язки з кирило-мефодіївцями.

У 1847 р. виїхав у наукове відрядження за кордон. Незабаром, у зв'язку з розгромом Кирило-Мефодіївського братства, був заарештований у Варшаві і ув'язнений у Петропавлівську фортецю. Після закінчення слідства засланий до Тули. Після повернення до Петербурга розпочав активну літературну та видавничу діяльність. Активно співробітничав у журналі "Основа" дописувачем, друкуючи на його сторінках публіцистичні статі, історичні дослідження, поезію, повісті.

Після Валувського указу 1863 р. і початку переслідування українського друкарського слова, змушений був погодитись на переїзд до Варшави, а в 1867 р. залишити державну службу та емігрувати. У 1868 – 1871 рр. – перебував за кордоном.

Повернувшись з Польщі, оселився у Петербурзі, працював у міністерстві шляхів - редагував офіційний журнал міністерства.

1881 р. востаннє побував у Львові, де опублікував "Зазивний лист до української інтелігенції", в якому закликав підтримувати національно-культурний рух у Галичині.

Після переїзду в Наддніпрянську Україну, повністю відійшов від політичної діяльності. Оселився на хуторі Мотронівка біля Борзни (тепер Чернігівська обл.). Решту життя провів у важких матеріальних нестатках, однак, не покидав ні літературної, ні науково-історичної праці.

ПАВЛО І (1754 – 1801)

Російський імператор (1796-1801). Син Петра III і Катерини II.

У внутрішній політиці сприяв поширенню поміщицького землеволодіння (дворянам було роздано близько 600 тис. державних селян, з них – до 150 тис. на Україні), роздав дворянам і урядовцям землі на Півдні України, Дону і Приазов'ї. Наказом про трьохденну панщину, мав наміри регламентувати повинності селян. Будучи противником політичних заходів Катерини II, скасував розпочаті нею перетворення, зокрема, в 1796 р. ліквідував намісництва, знову запровадив поділ на губернії, частково відновив судову систему, що існувала в 1760-1770-х рр. В Україні було поновлено діяльність Генерального земського і підкоморського суду.

З метою не допустити впливу ідей Великої французької революції ввів сувору цензуру, закрив приватні друкарні (1797 р.), заборонив ввіз

іноземної літератури (1800 р.). Армія була реформована за пруським зразком.

Продовжував характерну для московського центру колоніальну національну політику щодо неросійських народів імперії. Українські автономістські кола сподівалися, що з приходом Павла I почнеться послаблення централістської політики російської адміністрації щодо України. Ходили навіть чутки про відновлення гетьманства на чолі з сином імператора великим князем Костянтином і регентом А.Гудовичем. Однак, єдине, що було зроблено урядом Павла I, це поновлено підкоморський суд та функціонування норм магдебурзького права.

За Павла I Росія входила до складу так званої другої антифранцузької коаліції, вела воєнні дії проти республіканської Франції. Загострення суперечок між Росією і її союзниками Англією і Австрією призвели до розриву з Британською імперією (1800 р.) та зближення з Наполеоном I Бонапартом.

Незадоволення внутрішньою і зовнішньою політикою Павла I широким дворянським та військовим кіл, його психологічна невірноваженість і самодурство, викликало ряд змов аристократії – “Смоленську змову” 1798 р. та гвардійську змову 1800-1801 рр., яка завершилась вбивством Павла I в ніч з 11 на 12 березня 1801 р. у Михайлівському замку.

МИКОЛА I (1796 – 1855)

Російський імператор (1825-1855).

Народився у Петербурзі. Третій син Павла I. Отримав домашню освіту, цікавився технічними дисциплінами, особливо будівництвом та інженерною справою, проходив воєнне навчання. Завершальним етапом виховання були подорожі – у 1816 р. по губерніях Росії, пізніше – в Англію, де він знайомився з досвідом розвитку передових країн світу.

1817 р. одружився з принцесою пруською, яка після прийняття православ'я, отримала ім'я Олександри Федорівни. Навесні 1818 р. народився перший син, майбутній імператор Олександр II.

Після раптової смерті Олександра I 17 листопада 1825 р. посів російський престол, як від того відмовився його брат – цесаревич Костянтин.

В день присяги новому імператорові, 14 грудня на Сенатській площі у Петербурзі відбулось повстання декабристів. Повстанці були розстріляні з гармат, порядок в столиці встановлений, члени таємних товариств заарештовані й засуджені, п'ятеро з них 13 липня 1826 р. повішені.

За правління Миколи I Росія набула сумної слави “міжнародного жандарма”. Основною метою свого царювання він вважав боротьбу з

революційним рухом не тільки в Росії, а й за кордоном, тому розгромив польське повстання 1830-1831 рр., яке охопило і частину українських земель, надав допомогу в розгромі національно-визвольного руху в Угорщині у 1848 р. Під час його правління був створений III відділ канцелярії (на чолі з Бенкендорфом) – таємна поліція, яка контролювала все суспільне життя в Росії.

Вжив антиукраїнських заходів, репресувавши в 1847 р. членів Кирило-Мефодіївського братства. Скасував чинність Литовського статуту та Магдебурзького права в Україні. Закрив польські університети, ліцей у Кременці. Натомість у 1834 р. було відкрито київський університет св. Володимира.

У період правління Миколи I Росія брала участь у російсько-персидській 1826-1828 рр., російсько-турецькій 1828-1829 р. війнах, результатом чого стало приєднання до імперії Єреванського та Нахічеванського ханств, східного узбережжя Чорного моря і Дунайської дельти, засновані Дунайське (Новоросійське) та Азовське козацькі війська.

Кримська війна 1853-1856 рр., продемонструвала організаційну та економічну відсталість Росії від західних країн, призвела до її політичної ізоляції. Важке психологічне потрясіння від воєнних невдач підірвало самопочуття Миколи I й призвело до несподіваної хвороби. Помер 18 лютого 1855 р.

ОЛЕКСАНДР II (1818 – 1881)

Російський імператор (1855-1881), старший син Миколи I. За своїми політичними поглядами не відрізнявся від батька – прибічника абсолютизму, про що свідчить їхнє листування в 1848 р. Був коронований наприкінці невдалої для Росії Кримської війни. Наступні роки стали часом масових селянських повстань. Революційна ситуація, що склалася у Російській імперії, вимогала від Олександра II необхідності кардинальних змін у суспільстві, проведення докорінних реформ. Він заявив що “нехай це відбудеться зверху ніж знизу”. У 60-70-ті рр. XIX ст. Ініціював низку ліберально-демократичних перетворень.

В результаті аграрної реформи – відміна кріпацтва 19 лютого 1861 р. – поміщики пограбували селян, лишивши їх значної частини землі. В 60-70 рр. також були здійсненні судова, земська, освітня, міська, воєнна та інші реформи, які прискорили перехід Росії до капіталістичного шляху розвитку.

Стосовно України здійснював русифікаторську політику, проявами якої були Валуєвський циркуляр 1863 р., та Емський указ 1876 р.

Під час правління Олександра II до складу Російської імперії увійшли землі Далекого Сходу.

На початку 70-х рр. відбувалося наростання нової хвилі революційного руху, основними представниками якого були народники, які намагалися захищати інтереси пограбованих реформою селян. Вони не одноразово здійснювали терористичні напади на Олександра II. За наказом Виконавчого комітету терористичної організації “Народна воля”, 1 березня 1881 р. Олександр II був вбитий в Петербурзі народовольцем Гріневицьким.

Похований у Петербурзі у храмі Петропавловської фортеці.

КАРАЗІН ВАСИЛЬ НАЗАРОВИЧ (1773 – 1842)

Український ліберально-дворянський просвіти-тель, видатний громадський діяч, вчений і винахідник, журналіст, засновник першого у Східній Україні університету.

Народився 30 січня 1773 р. в с. Кручик Слобідсько-Української губернії (нині Богодухівський район Харківської області), в сім'ї офіцера російської армії.

Навчався в Харківському та Кременчуцькому пансіонах для дворянських дітей. Після смерті батька виховувався генерал-губернатором Малоросії фельдмаршалом П.Румянцевим, який намагався всіляко сприяти кар'єрі юнака.

У січні 1791 р. В.Каразін прибув до Санкт-Петербурга для проходження служби в лейб-гвардії Семенівського полку, але військова справа його не приваблювала. Всупереч волі свого наставника, Каразін покинув Семенівський полк і повернувся до Кручика. Тут він ще раз кинув виклик дворянському оточенню, взявши шлюб з 14-річною кріпачкою.

У 1798 р., не згодний з державною політикою Павла I, Каразін намагався виїхати за кордон, але не отримав дозволу. Після спроби нелегально перейти кордон, його було заарештовано.

Після приходу до влади Олександра I, Каразін звернувся до нового монарха з листом, в якому виклав велику програму реформ державного управління, економіки та культури. Основою вдосконалення суспільства вважав освіту народу. Саме з цією метою Каразін почав бурхливу діяльність з розробки проекту організації освіти в країні та відкриття університету у Харкові й закликав земляків почати збір добровільних пожертвувань для його будівництва.

17 січня 1805 р. відбулося урочисте відкриття Харківського Імператорського університету, проте, В.Н.Каразіна, зусиллями якого народився цей навчальний заклад, відсторонили від участі у відкритті університету, а

згодом взагалі змусили залишити службу в Міністерстві освіти та повернутися до маєтку.

У листопаді 1808 р. В.Каразін знову звернувся до царя з листом "Про невтручання в справи Європи", за що вдруге потрапив під арешт. Протягом наступних років неодноразово підлягав репресіям, 1820 р. був ув'язнений у Шліссельбурзькій фортеці, перебував під наглядом поліції, втратив право жити в Петербурзі та Москві.

Активно займався науковою діяльністю, освоював і вирощував нові види сільськогосподарських культур, здійснював досліди з виготовлення хімічних добрив, намагався створити мережу метеостанцій. Домігся чудових результатів у виготовленні концентратів і консервуванні м'яса та овочів, заснував велику хімічну лабораторію в Кручикі, зібрав велику бібліотеку, яку передав у подарунок Харківському університетові. За різноманітність наукових інтересів і наукові досягнення сучасники назвали В.Н.Каразіна "українським Ломоносовим".

Помер 4(16) листопада 1842 р.

ФРАНКО ІВАН ЯКОВИЧ (1856 – 1916)

Народився в с. Нагуєвичі в сім'ї сільського коваля. Навчався в сільській початковій школі, потім – у Дрогобицькій гімназії.

По закінченні 1875 р. гімназії вступив на філософський факультет Львівського університету, включився в роботу студентського "Академічного гуртка" та його друкованого органу – журналу "Друг". В 1877 р. разом з М.Павликом, О.Терлецьким та ін. членами редакції був заарештований за соціалістичну пропаганду та ув'язнений майже на вісім місяців.

Захопившись ученням К.Маркса й Ф.Енгельса, брав активну участь у створенні робітничого комітету у Львові, читав лекції з політичної економії для робітників 1878 р., разом з М.Павликом і за участю О.Терлецького, організував журнал "Громадський друг", два номери якого були конфісковані. Така ж участь очікувала організовані ним збірники "Дзвін" і "Молот".

Наприкінці 70-х рр. організував видання "Дрібної бібліотеки" – серії брошур з різних галузей науки. У березні 1880 р. вдруге заарештований і в травні заслан до Нагуєвичів під жандармський нагляд.

У 1881 р. перевівся до Чернівецького університету, а через два роки повернувся до Львова. Двічі (1885, 1886) виїздив до Києва, де встановив зв'язки з прогресивною студентською молоддю, познайомився з М.Лисенком, М.Старицьким та іншими діячами української культури. 1891 р., після десятирічної перерви, закінчив Чернівецький університет і виїхав до Відня.

Під керівництвом професора В.Ягича підготував докторську дисертацію, яку захистив у Віденському університеті (1893), здобувши ступінь доктора філології. За видатні заслуги в галузі філології вчена рада Харківського університету в 1896 р. одногосно присудила І.Франку ступінь почесного доктора філології. Але офіційні наукові звання так і не відкрили вченому дороги до університетських кафедр, через політичну неблагонадійність.

Неодноразово висувався кандидатом у депутати австрійського парламенту, однак жодного разу не був обраним. Більш того, на баденських виборах 1897 р. уряд вчинив розправу над селянами – виборцями, які підтримали кандидатуру І.Франка.

На думку вченого природа і суспільство перебувають у постійному русі. Суспільний розвиток - це закономірний процес поступу, в основі якого лежить суспільна праця, що сповнює життя людей змістом, об'єднує їх в одну сім'ю. Цілковито підтримував марксистське положення про те, що економічний стан народу є основою прогресивного розвитку суспільства. Але у Франка було своє розуміння суті марксизму, особливо в осмисленні тих проблем, які пов'язані з характером суспільного розвитку, сутності й спрямованості суспільного програми. Спираючись на нові форми європейського робітничого руху, він розкривав і негативні наслідки, практичного втілення теоретичних положень марксизму.

Помер 28 травня 1916 р. у Львові. Похований на Личаківському кладовищі.

ЧУБИНСЬКИЙ ПАВЛО (1839-1884)

Відомий в науковому світі як етнограф – фольклорист. Автор гімну “Ще не вмерла Україна”.

Діяльність його тісно пов'язана з Російським географічним товариством, яке в той час відіграло значну роль в науково-культурному житті.

Змалку почав захоплюватись епохою географічних відкриттів, мріяв про далекі подорожі.

Вступив до Петербурзького університету, на юридичний факультет, де зблизився з Г.Семеновим – Тянь – Шанським, який знайомить його з такими видатними географами як М.Пржевальський та М.Миклухо – Маклай. Саме Миклухо – Маклай вмовив його вступити до Російського Географічного Товариства і саме під впливом цього видатного географодослідника Чубинський почав серйозно захоплюватись економічною географією. Мріяв про експедицію на північ Росії, плідно збирав інформацію про етнографію та географію України.

За вступ до революційно-літературної організації, був висланий в Архангельську губернію, де працював секретарем у місцевому суді, не

втрачаючи зв'язку з друзями та Батьківщиною. На чужині збирав цінні етнографічні матеріали. Через два роки за клопотанням М.Пржевальського, звільнений з заслання.

У своїх працях порушував питання використання природних багатств. Йому належить ідея розорення цілинних земель на півночі Росії для збільшення посівних площ і забезпечення хлібом держави, якого катастрофічно не вистачало.

У 1866 р. Географічним товариством нагороджений медаллю “за полезные труды”. В тому ж році взяв участь в експедиції, що досліджувала Печорський край. Зібрав величезний матеріал про кліматичні умови Північно-Двінського басейну.

Завжди пам'ятав Україну і, перебуваючи в Печорську написав нарис про народно-правові звичаї в Україні. Брав участь в експедиціях по Україні та Бессарабії, відвідав більш ніж 84 повіта. Нагороджений премією Академії наук (1879) та премією міжнародного географічного конгресу в Парижі (1875). Один із організаторів Київського географічного товариства. Керував етнографічною експедицією в Україні (1869-1870).

Редагував найфундаментальніший збірник українського фольклору й етнографії – семитомну працю “Труды этнографической экспедиции в Западно-Русском крае” (1872-1878). За цю роботу дістав золоту медаль від Російського географічного товариства (1873) та Міжнародного конгресу етнографів у Парижі (1875).

1871 р. видав збірку віршів “Сопілка” в Галичині, де був уміщений вірш “Ще не вмерла Україна”, що нині виконується як національний гімн України.

Помер 26 січня 1884 року. Похований в Борисполі.

У 1990 р. в Україні було встановлено премію, названу іменем П.Чубинського. Премія присуджується збирачам фольклорно-етнографічних матеріалів та засновникам громадських етнографічних музеїв за багаторічну і плідну громадську роботу по охороні пам'яток.

ШЕВЧЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ (1814-1861)

Видатний український поет, прозаїк, художник, ідеолог. Символ української держави і культури.

Народився у с.Моринці (тепер Черкаська обл.) у багатодітній кріпацькій сім'ї. Рано залишився сиротою. Наймитував і вчився грамоти у дяка П. Богорського, від якого зазнав чимало знущань і 1826 р. змушений був утекти від нього.

У 1818 р. почав служити “козачком” у поміщика П.Енгельгарда в с.Вільшані. 1829 р. разом з Енгельгардом переїхав до Вільно, де став свідком Польського повстання 1830-1831 рр.

На початку 1831 р. був відданий на чотирирічне навчання до петербургського художника В.Ширяєва. Познайомився в Петербурзі з представниками української інтелігенції І.Сошенком, Є.Гребінкою, В.Григоровичем, російськими художниками К.Брюлловим, О.Венеціановим, поетом В.Жуковським, які сприяли його звільненню з кріпацтва 22 квітня 1838 р. викупили у Енгельгарда за 2,5 тис. карбованців.

Протягом 1838-1848 рр. навчався в Петербурзькій академії мистецтв (у К.Брюллова), яку закінчив зі званням “некласного вільного художника”. За успіхи в навчанні одержав три срібні медалі, однак відсутність золотої медалі завадила йому одержати державну стипендію для продовження навчання в Італії.

У Петербурзі, близько 1836-1837 рр. почав писати вірші. 1840р. вийшла збірка його віршів “Кобзар”, 1841 р. – поема “Гайдамаки”, “Катерина” та багато ін.

Великий вплив на подальший розвиток творчості поета мали його поїздки в Україну 1843, 1845 та 1846 рр. У Києві познайомився з провідними українськими інтелектуалами М.Максимовичем, П.Кулішем, М.Костомаровим. За допомогою П.Куліша одержав у 1845-1846 рр. тимчасову посаду члена Київської археографічної комісії. Виконуючи завдання комісії, їздив по Київщині, Поділля, збирав етнографічні матеріали й історичні документи. Тяжкі картини національного і соціального гніту пробудили протест поета проти російського панування та кріпосництва. Національно-визвольними мотивами були пройняті його поезії, що увійшли до збірок “Три літа”, “Сон” (1844 р.), “Єретик” (1845 р.), “Кавказ” (1845 р.).

Його погляди на проблеми національного життя України навесні 1846 р. спричинили зближення з членами Кирило-Мефодіївського братства. Разом з М.Гулаком, Г.Андрузьким, належав до його революційного крила.

5 квітня 1847 р. був заарештований, відправлений до Петербурга та ув’язнений у каземат Третього відділу. 30 травня 1847 р. засуджений до заслання рядовим солдатом в окремих Оренбурзький корпус з резолюцією Миколи І: “під найсуворіший нагляд із заборонаю писати й малювати”. З 1847 по 1857 рр. перебував на засланні в Оренбурзі.

Цей період був дуже плідним у його творчості. Написав багато віршів і поем (“Княжна”, 1847; “Варнак” 1848; “Марина”, “Царі” 1848 та ін.). У момент найбільш жорстокого режимного нагляду, в 1850 р. за доносом

одного з офіцерів переведений під суворий режим у Новопетровську фортецю (тепер – форт Шевченко).

Після смерті Миколи I (1855) на хвилі деякої лібералізації режиму група українських і російських інтелігентів добила дозволу на звільнення Т.Шевченка від військової служби та проживання у Петербурзі, однак, під суворим наглядом поліції.

Наприкінці березня 1858 р. прибув до Петербурга, включився у місцеве громадське й культурне життя. У грудні 1858 р. добився дозволу на зняття офіційної заборони щодо друку своїх творів. У 1860 р. вийшло нове видання “Кобзаря”, а в 1861 р. надруковано “Южнорусский буквар”.

У травні 1859 р. отримав дозвіл виїхати в Україну, де мав намір купити землю і збудувати хату. Однак у липні 1859 р. знову був заарештований і після допиту зобов’язаний негайно повернутися до Петербурга. Тяжке багаторічне заслання, душевні переживання та хвороба призвели до передчасної смерті 26 лютого 1861 р. Похований на Смоленському кладовищі у Петербурзі.

22 травня 1861 р. відбулося перевезення його домовини в Україну та перепоховання на Чернечій горі біля Канева, яке перетворилося на одну з перших масових національних маніфестацій.

УКРАЇНА В УМОВАХ ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКОЇ КРИЗИ (1900 – 1917)

Наприкінці XIX – на поч. XX ст. Україна переживала бурхливий розвиток промислового виробництва, що перетворило її в один з найбільш розвинутих в промисловому відношенні районів Російської імперії.

Однією з характерних рис капіталістичної системи в Україні стала поява нових промислових районів – Донецько-Криворіжського, Нікопольського та Південного, а в них – великих, добре оснащених технічно підприємств, на яких працювали тисячі робітників. У Наддніпрянській Україні спостерігалися найвищі темпи зростання промислового виробництва, найвища концентрація великих підприємств й робітничого класу. Україна займала перші позиції в загальноросійській економіці. Але в сільському господарстві залишалася існувати феодально-кріпосницька система, яка призводила до загострення і напруження соціально-політичної ситуації.

Особливості економічного та соціального розвитку України, глибокі соціальні протиріччя призвели до появи політичних партій та суспільних організацій, які намагались виступати виразниками інтересів різних верств населення. Політичне самовизначення різних класів і соціальних груп відбувалась нерівномірно, тому і політичні партії різних класів утворювались неодноразово. В межах України також активно діяли й загальноросійські політичні партії – РСДРП, кадети, есери.

На початку XX ст. Російську імперію охопила важка економічна криза, яка ще більш ускладнила і без того непросте становище усіх верств суспільства, посилила антиурядові настрої, що і призвело до революції. 1905 р. в Україні відбулася низка економічних, політичних страйків робітників, селянських виступів та збройних повстань, зокрема, в Харкові, Єнакієво, Горловці. Могутній натиск революційних сил змусив Миколу II піти на серйозні поступки: 17 жовтня він підписав Маніфест, яким вводив в країні демократичні свободи. Крім того, імператор погодився скликати Державну думу. Формально Маніфест перетворював самодержавний лад Росії на конституційно-монархічний.

Революційні події створили сприятливі умови для пожвавлення культурницького руху в Україні. Розпочала свою діяльність Українська парламентська громада у I та II Державній думі, борючись за автономію України і українську просвіту.

Однак поразка російської революції 1905-1907 рр. змінила політичну ситуацію, почалася так звана столипінська реакція. Але, ведучи нещадну боротьбу з революційним рухом, міністр внутрішніх справ П.Столипін ро-

зумів, що це рух породжений об'єктивними причинами і усунути їх можна лише за допомогою реформ. Була запроваджена аграрна реформа, за допомогою якої передбачалось створити сприятливі умови для розвитку капіталізму на селі, вирішити головне земельне питання.

Період реакції довго не протримався. Репресії призвели до зворотного результату і з середини 1910 р. в Російській імперії склалась нова революційна ситуація.

Відсутність державності в Україні сприяла колонізаторській політиці Російської та Австрійської імперії негативно позначалися на соціально-економічному розвитку, не давала змоги українському народові сповна використати свої потенціальні можливості.

БАГАЛІЙ ДМИТРО ІВАНОВИЧ (1857 – 1932)

Видатний український історик та громадський діяч, академік Всеукраїнської академії наук.

Народився у Києві в міщанській родині. Вищу освіту здобув на історико-філологічному факультеті Київського та Харківського університетів.

Після закінчення Київського університету і проходження трирічної підготовки при кафедрі, у 1883 р. став доцентом кафедри російської історії Харківського університету, а незабаром, у 1887 р. – екстраординарним професором цієї кафедри.

У 1906-1911 рр. – ректор Харківського університету. Впродовж 1906, 1910-1914 рр. член Державної ради Російської академії наук.

У 1914-1917 рр. – голова Харківської міської думи. У 1918 р. – член комітету для заснування Української академії наук. З 1919 р. – голова її історико-філологічного відділу, а згодом член Президії ВУАН.

Протягом 20-30 рр. ХХ ст. викладав історію України в Харківському та Полтавському інститутах народної освіти, очолював створену у Харкові Науково-дослідну кафедру історії України, інститут історії української культури, інститут Т.Шевченка, Центральне Архівне управління УСРР. Брав активну участь у громадській діяльності, був організатором вищої школи в Україні.

Як історик формувався під впливом свого вчителя В.Антоновича. У своїй концепції історичного процесу був прихильником етнографічно-федеративно-обласних поглядів, яких також дотримувався М.Костомаров.

Автор понад 200 праць, що стосуються, головним чином, історії Слобідської, Лівобережної та Південної України XV-XVIII ст.

Першою значною роботою була монографія “История Северной земли до половины XIV в” (1882 р.). Головними працями є “Очерки по истории колонизации и быта степной окраины Московского государства” (1887 р.), “Магдебургское право в Левобережной Малороссии” (1892 р.), “Опыт истории Харьковского университета” (т.І-ІІ, 1893,1904), “История

города Харькова” (спільно з Д.Міллером. 1905-1906), “Історія Слобідської України” (1918), “Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті” (1928).

Помер у 1932 р. Похований у Харкові.

БАЧИНСЬКИЙ ЮЛІАН (1870 – 1940)

Український політичний діяч, публіцист.

Народився у 1870 р. у родині греко-католицького священика.

У 1895 р. видав знамениту книжку під назвою “Ukraina irredenta” (“Україна уярвлена”), в якій, на підставі аналізу економічного розвитку, дійшов висновку, що політична самостійність та соборність України є необхідною передумовою її економічної та культурної розбудови.

Протягом 1905-1906 рр. перебував у США та Канаді.

1918 р. був обраний членом Української національної ради в Галичині. У 1919 р. – представник ЗУНР у Вашингтоні. З 1921 р. по 1929 р. жив у Німеччині, згодом у Львові, але пізніше переїзжає до Радянської України.

З 1932 р. мешкав в Києві, працював в редакції. У 1934 р. був заарештований та засуджений на 10-тирічне ув’язнення у таборах ГУЛАГу, де помер у 1940 р.

Ю.Бачинський є автором книг “Українська еміграція в ЗДА” (1914), “Більшовицька революція та українці” (1928) та інших.

ДОНЦОВ ДМИТРО (1883 – 1973)

Визначний український публіцист, політичний діяч, літературний критик. Ідеолог українського націоналізму.

Народився в м.Мелітополі (тепер Запорізька обл.). У 1900-1907 рр. навчався (з перервами) в Петербурзькому, а в 1909-1911 рр. – Віденському університетах. Належав до Революційної української партії та Української соціал-демократичної робітничої партії, за що двічі у 1905 та 1907 рр. заарештовувався.

1908 р., переслідуваний царським урядом, був змушений емігрувати. Друкувався у журналах “Дзвін”, “Украинская жизнь”. У 1913 р., виступаючи на другому студентському з’їзді у Львові, у доповіді “Сучасне політичне положення нації і наші завдання” накреслив програму побудови Української незалежної держави.

У 1914-1918 рр. – голова і активний член “Союзу визволення України” (СВУ). 1917 р. повернувся до Києва. В період Гетьманату очолив Українське телеграфне агенство і Державне бюро преси. Після падіння Гетьманату емігрував до Берліну. У 1919-1921 рр. – керівник Українського пресового бюро у Берліні.

З 1922 р. перебував у Львові, де виступив засновником Української партії національної роботи, редагував її двотижневик – “Заграва” (1923-1924). У 1927-1939 рр. керував редакцією “Літературно-наукового вісника”, видання якого було поновлено за ініціативою Е.Коновальця. З 1939 р. жив в еміграції у Німеччині, Чехословаччині, Франції.

З 1947 р. оселився в Канаді, де викладав українську літературу в Монреальському університеті.

Автор багатьох публіцистичних праць, в яких обгрунтував необхідність політичної незалежності України. Розробив ідейні основи українського націоналізму.

Серед найважливіших праць – “Модерне москвофільство” (1913 р.), “З приводу однієї ересі” (1914 р.), “Історія розвитку української державницької ідеї” (1917 р.), “Націоналізм” (1926 р.), “Де шукати українських традицій” (1938 р.), “Дух нашої давнини” (1944 р.).

Перейшов кілька світоглядних еволюцій – від соціалізму до його повного заперечення, від антирелігійних позицій до крайнощів войовничого християнства. Послідовно відстоював ідею незалежності України. Виступаючи проти російського імперіалізму в усіх його проявах, застерігав від орієнтації на Москву, незважаючи на те, чи вона царська, чи республікансько-буржуазна, чи пролетарсько-соціалістична.

Праці Д.Донцова в значній мірі спричинилися до послаблення впливу комуністичних ідей та москвофільства на суспільну свідомість, особливо у Західній Україні.. Його ідеї мали величезний вплив на молодь у передвоєнний час і у значній мірі стали ідеологічним обгрунтуванням діяльності ОУН.

КЕРЕНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ (1881 – 1970)

Російський політичний і державний діяч, голова Тимчасового уряду (1917).

Народився у Симбірську. 1904 р. закінчив юридичний факультет Петербурзького університету, працював адвокатом.

У 1912-1917 рр. – депутат IV Державної думи, входив до фракції трудовиків, а згодом і очолив її.

Після Лютневої революції 1917 р. в Росії – заступник голови виконкому Петербурзької ради.

2(15) березня 1917 р. увійшов до складу Тимчасового уряду; займав пости міністра юстиції (березень – травень 1917 р.), воєнного і морського міністра (травень - вересень), з 8(21) липня – міністр-голова (прем'єр-міністр).

Після розгрому корніловщини 30 серпня (12.09) призначений верховним головнокомандуючим.

Намагався лавірувати між різними політичними силами з метою збереження Російської імперії.

До революції виступав проти національної політики царизму і переслідувань української мови, однак, до розгортання на початку 1917 р. національно-визвольного руху в Україні поставився негативно.

У червні 1917 р. заборонив проведення другого Всеукраїнського військового з'їзду.

29-30 червня 1917 р. очолював російську делегацію на переговорах з представниками Української Центральної ради та Генерального секретаріату у Києві. Російська делегація зобов'язувалася визнати Центральну раду державним органом влади в Україні, проте, вже 3 серпня 1917 р. О.Керенський видав Тимчасову інструкцію для Генерального секретаріату, яка значно обмежувала автономні права України. Неодноразово у своїх публічних промовах звинувачував українських державних діячів у “розвалі Росії”.

Після жовтневого перевороту у Петрограді 1 листопада 1917 р. виїхав на Дон.

У 1918 р. емігрував у Францію. З 1940 року жив у США. В еміграції займався політичною діяльністю. Відстоював ідею побудови демократичної Росії на федеративних засадах.

Помер у Нью-Йорку в 1970 р.

КОЦЮБІНСЬКИЙ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ (1895 – 1937)

Державний, партійний і військовий діяч.
Народився у Вінниці.

3 грудня 1917 р. входив до складу першого уряду України. У січні 1918 р. був призначений Головнокомандуючим Збройними силами України. У період окупації України німецькими загарбниками – член Центрального військово-революційного комітету. Наприкінці 1918 р. ввійшов до складу Тимчасового робітничо-селянського уряду України. З 1919 р. – голова Чернігівського губкому.

1921 – 1922 рр. був дипломатичним представником у Відні; у 1925 – 1927 р. радник повпредства у Австрії, з 1927 по 1930 рр. – на дипломатичній роботі в Польщі.

У лютому 1930 р. призначений заступником голови, в з лютого 1934 р. головою Держплану і заступником голови Раднаркому УСРР.

Входив до складу ЦК КП(б)У, був чл. ВУЦВК. У листопаді 1934 р. звільнений з роботи, згодом виведений зі складу ЦК КП(б)У і в березні 1935 р. виключений з партії.

У лютому 1935 р. заарештований, звинувачений в антирадянській діяльності і осуджений рішенням особливої наради при НКВС СРСР до 6 років заслання до Сибіру.

У жовтні 1936 р. був заарештований на засланні, перевезений до Києва, звинувачений у приналежності до контрреволюційної троцькістської організації в Україні («український троцькістський центр»).

8 березня 1937 р. засуджений колегією Верховного суду СРСР до розстрілу. Того ж дня вирок було виконано. Реабілітований в грудні 1955 р.

КРИП'ЯКЕВИЧ ІВАН ПЕТРОВИЧ (1886 – 1967)

Видатний український історик, академік АН УРСР (з 1958 р.).

Народився у Львові в сім'ї священика. У 1904 – 1909 рр. навчався на філософському факультеті Львівського університету. В студентські роки брав активну участь у боротьбі за український університет, займався культурно-освітньою діяльністю. 1908 р. організував “Просвітній гурток”.

Наукову діяльність розпочав під керівництвом М.Грушевського, став одним з найвидатніших його учнів. З 1905 р. почав друкувати свої наукові статті у періодичному виданні наукового товариства ім. Т.Шевченка “Записки НТШ”. У 1934 р. призначений його редактором.

1911 р. захистив докторську дисертацію за темою “Козаччина й Баторієві вольності”, незабаром був обраний дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Викладав історію в Академічній гімназії у Львові (1912-1914), в гімназіях Рогатина і Жовкви. Багато співпрацював в українських періодичних виданнях Західної України – “Письма з Просвіти”, “Молода Україна”, “Літературно-науковий вісник”, редагував журнал “Дзвіночок” (1911-1914) та “Ілюстрована Україна” (1913-1914).

У 1918-1919 рр. – приват-доцент Кам'янець-Подільського українського державного університету.

У міжвоєнний період плідно займався науково-педагогічною роботою. У 1921-1924 роках професор Львівського (таємного) українського університету, секретар сенату університету. Протягом 1934-1939 рр. викладав історію України в Богословській академії у Львові.

У 20-30 рр. вів широку національно-громадську роботу: працював у Комітеті охорони військових могил, який займався пошуком і впорядкуванням українських стрілецьких поховань у Галичині, брав участь у роботі туристично-краєзнавчого товариства “Плай”, співпрацював с журналом “Політика”.

У жовтні 1939 р. – завідуючий кафедрою історії України Львівського університету. В роки гітлерівської окупації працював редактором наукових видань Українського видавництва у Львові. Був звинувачений в “українському буржуазному націоналізмі” і зазнав переслідувань. 1946 р. разом з іншими українськими науковцями, був депортований до Києва. Деякий час займав посаду старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР.

У травні 1948 р. дістав можливість повернутися до Львова. 1951 р. очолив відділ Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, з 1953-1962 рр. – директор цього інституту.

Найважливіші історичні праці І.Крип'якевича присвячені періоду козаччини і Хмельниччини – “Матеріали до історії української козаччини” (1914), “Богдан Хмельницький” (1954) та ін. Він автор багатьох праць з історіографії “Українська історіографія” (1923), археології, сфрагістики, історії культури (“Історія української культури” (1937), численних науково-популярних нарисів з історії України (“Велика історія України”, 1935), “Історія українського війська” (1936), підручників “Оповідання з історії України”, “Коротка історія України для початкових шкіл” (1918), “Огляд історії України” (1919) та ін.

Помер 21 квітня 1967 р. у Львові, де й похований.

ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР (1870 – 1939)

Народився у селі Брониця недалеко від Кам'янець-Подільського в сім'ї священика.

У 1896 р. закінчив Київську духовну академію.

Брав активну участь у громадівському русі, в роботі Всеукраїнської загальної організації.

З 1908 р. – активний член Товариства українських поступовців.

У Петербурзі, куди переїхав у 1900 році, налагоджував діяльність українських фракцій у I та II Державних думах, сприяв виданню “Кобзаря” Т.Шевченка у 1907 році, виходу в світ 1910 р. ухвали Російської академії наук “Об указе про стеснения малороссийского печатного слова”, надрукував низку статей у часописах «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русская старина», «Рада», «Украинская жизнь».

З березня 1917 р. очолював Українську національну Раду в Петрограді, що складалась з представників українських громадсько-політичних організацій міста.

Після повалення самодержавства увійшов до складу Українського тимчасового революційного комітету, був обраний головою Української національної ради.

Співпрацював з численними російськими журналами і газетами, в дописах до яких відстоював українські національні інтереси.

У травні 1917 р. обіймав посаду губернського комісара окупованої російськими військами Буковини та Покуття.

Повернувшись до Києва, з вересня до листопада 1917 р. працював Генеральним писарем Генерального секретаріату. З вересня 1917 р. – член Української партії соціалістів-федералістів. Брав активну участь у боротьбі за офіційне визнання української православної церкви, її незалежність від Московського патріархату.

1918 р. обійняв посаду Державного контролера УНР в уряді В.Голубовича. У жовтні 1918 – січні 1919 рр. виконував обов'язки міністра віросповідань Української держави та УНР. В 1919–1920 рр. очолював місію УНР у Туреччині.

1920 р. емігрував до Австрії, пізніше жив у Чехословаччині й Польщі.

Перебуваючи далеко від батьківщини, брав активну участь у житті української діаспори, виконував обов'язки міністра внутрішніх справ і заступник голови уряду УНР в екзилі.

Серед його творів, присвячених українським проблемам, заслуговує на особливу увагу емоційна робота “Духа униння не дай мені! (Чи мало підстави для політичного песимізму?)” 1936 р. Автор праці “Українські джерела церковного права” (1931), “Автокефалія” (1935, 1938), “Церковна справа в Україні” (1923), публіцистичних статей на суспільно-політичну тематику, мемуарів “Сторінки минулого” (1932-1934) і “В Царгороді” (1939).

Помер 22 жовтня 1939 р. у Польщі. Його прах переховано на українському меморіальному кладовищі Браунд-Бруці, поблизу Нью-Йорка.

МІХНОВСЬКИЙ МИКОЛА ІВАНОВИЧ **(1873 – 1924)**

Визначний український громадсько-політичний діяч, засновник і перший ідеолог українського націоналізму.

Народився у с. Турівці Прилуцького повіту на Полтавщині. У 1890 р. вступив на юридичний факультет Київського університету, по закінченні якого працював адвокатом у Харкові. 1891 р., разом з Б.Грінченко, І.Липою, В.Боровиком, став організатором “Братства Тарасівців”, у 1896 – товариства “Молода Україна”. Брав участь у роботі громадсько-

політичних організацій, діяльність яких була спрямована на пробудження національної свідомості українського народу. У 1900 р., на замовлення керівництва першої у Наддніпрянській Україні політичної партії (Револьюційної української партії), написав програму “Самостійна Україна”, в якій проголошувалася ідея суверенітету України. Наприкінці 1901 – на початку 1902 рр. виступив організатором створення Української народної партії, що об’єднувала прихильників ідей націоналізму та боротьби за створення незалежної національної держави.

У 1902-1904 рр. у статтях і відозвах “Робітнича справа в програмі УНП”, “Десять заповідей”, “Справа української інтелігенції в УНП” виклав основні теоретичні засади українського націоналізму. 1906 р. опублікував програму УНП, яка передбачала створення “однієї, єдиної, неподільної, вільної, самостійної, демократичної України” – республіки робочих людей – від “гір Карпатських аж по Кавказькі”, встановлення президентської республіки, надання соціальних гарантій для широких верств населення, передачу землі у власність селян тощо. У 1903 р. створив при УНП напіввійськову організацію, яка здійснила ряд політичних терористичних акцій у Харкові (1904), Києві (1909) та інших містах.

У 1909-1914 рр. керував роботою національно-патріотичної організації “3-є товариство взаємного кредиту”, співпрацював з харківським “Товариством Квітки-Основ’яненка”. Популяризував ідеологію українського націоналізму та ідею самостійництва у численних періодичних виданнях, зокрема “Самостійна Україна”, “Хлібороб”, “Запоріжжя”, “Слобожанщина”, “Сніп” (1912-1913).

Під час Першої світової війни 1914-1918 рр. був мобілізований до російської армії у ранзі поручника Київського окружного військового суду.

Після проголошення в березні 1917 р. Центральної Ради першим висунув ідею створення національних збройних сил. За його ініціативою в Києві були засновані Український військовий клуб ім.гетьмана П.Полуботка та Військовий організаційний комітет, які ставили за мету формування українських військових частин, а також Український козачий полк ім.гетьмана Б.Хмельницького. Був членом Української Центральної Ради і Українського генерального військового комітету. На думку деяких істориків, очолював полуботківське повстання 1917 р., учасники якого планували збройним шляхом взяти владу у Києві і проголосити незалежність України. Влітку 1917 р., за наказом В.Винниченка, заарештований і відправлений на Румунський фронт.

У період Української Держави П.Скоропадського стояв в опозиції до гетьманської влади, належав до Українського національного союзу.

Негативно ставився до політики Директорії УНР, вважав, що її діяльність, спрямована на встановлення в Україні соціалістичного режиму. На початку 1919 р. намагався зав’язати контакти з командуючими

найбоєздатніших частин Армії УНР Є.Коновальцем і П.Болбочаном, щоб при допомозі військових припинити наростання анархії, стабілізувати політичну та економічну ситуацію в країні.

Після встановлення в Україні більшовицького режиму деякий час жив у Полтаві, де перебував під наглядом ЧК.

В 1920 р. переїхав до Новоросійська, безуспішно намагався виїхати за кордон. Жив на Кубані, де працював у системі народної освіти. Навесні 1924 р. повернувся до Києва.

Помер 23 травня 1924 р.

МИКОЛА ІІ (1868- 1918)

Російський імператор (1868 – 1918). Старший син імператора Олександра ІІІ та імператриці Марії Федорівни. Зайняв престол після смерті батька.

Отримав блискучу домашню освіту, володів французькою, англійською й німецькою мовами. За спогадами сучасників, був простим і приємним у спілкуванні, але мав два суттєвих недоліки – слабку

волю й несталість.

Царювання Миколи ІІ пройшло в умовах підйому революційного руху, який спричинив гучні, криваві революції 1905-1907 рр. і Лютневу 1917 р.

На початку 1905 р., під час першої російської революції, провів низку реформ. 17 квітня видав Маніфест про віротерпимість, яким дозволяв громадянам вільно переходити з православ'я до інших християнських конфесій та визнавав релігійні права роскільників. 17 жовтня підписав Маніфест про визнання основ громадянської свободи: недоторканості особистості, свободи слова, зборів і союзів. У 1906 р. була створена Державна Дума – своєрідний парламент, який отримав повноваження схвалювати всі урядові законопроекти. За проектом міністра внутрішніх справ П.А.Століпіна було розпочато аграрну („столипінську”) реформу, що дозволяла селянам вільно розпоряджатися своєю землею, виходити з громади і вести хуторське господарство. Найвищих результатів реформа досягла в Україні й сприяла розвитку капіталістичних відносин у селі.

Проте, головним чином, боротьба з народним протестом у державі велася насильницькими методами. Жорстока розправа з повсталими, зокрема Кривава неділя 9 січня 1905 р., розстріл селян в українських селах Сорочинці й Вихвостів 1905 р., Ленський розстріл 1912р. (розправа з робітниками золотих приїсків Сибіру, терористична діяльність чорносо-тенних організацій 1905-1917 рр., доводили неспроможність царського

уряду стабілізувати політичну ситуацію, запобігти поглибленню загальної кризи ефективними соціально-економічними і національно-демократичними перетвореннями.

Зовнішня політика Миколи II була доволі агресивною, обумовлювалася прагненням відвернути населення від революційного протесту, погіршувала внутрішню нестабільність в державі. Тільки під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. людські жертви склали 400 тис., а військові збитки – 2347 млн. карб.

У 1914р. Росія вступила в Першу світову війну на боці країн Антанти. Невдачі на фронтах, економічна розруха, урядова криза („міністерська чехарда”) викликали різке незадоволення самодержавством у різних колах суспільства. 2 березня 1917 р. Микола II зрікся престолу. Росія перетворилася на республіку.

З 9 березня по 14 серпня 1917 р. колишній імператор і члени його родини перебували під арештом у Царському Селі, потім – у Тобольську. 30 квітня 1918 р. узників перевезли до Єкатеринбургу, де в ніч на 17 липня 1918 р. розстріляли

**СЕРГЕЕВ (АРТЕМ) ФЕДОР
АНДРІЙОВИЧ
(1883-1921)**

Більшовицький діяч. Народився в с.Глебово Фатезького повіту Курської губернії.

1902 р. вступив до РСДРП. У 1902-1907 рр. проводив агітаційну роботу в Україні, на Уралі, в Петербурзі. Жив в еміграції в Китаї (1910-1911) та Австралії (1911-1917).

У липні 1917 р. обраний секретарем обласного комітету більшовиків Донецько-Криворізького басейну. З 14 грудня 1917 р. по 18 квітня 1918 р. – член Народного Секретаріату, народний секретар у справах промисловості і торгівлі більшовицького уряду в Україні, один з керівників КП(б)У.

У січні – березні 1918 р. – голова Донецько-Криворізької радянської республіки. Вів активну боротьбу проти державних органів Української Народної Республіки. 1920 р. очолив Донецький губвиконком. Протягом 1920-1921 рр. – секретар Московського комітету РКП(б), голова центрального комітету Всеросійської спілки гірників.

Трагічно загинув під час катастрофи аеровагону.

**ПОРШ МИКОЛА
(1879 – 1944)**

Відомий український політик і державний діяч, вчений-економіст.

Народився у Лубнах (тепер Полтавська обл.). З кінця 90-х рр. XIX ст. брав участь в українському національному русі. Один з ініціаторів створення та провідний член Революційної української партії (РУП). Разом з Д.Антоновичем редагував газету “Праця” друкований орган РУП, що виходив у Львові протягом 1904-1905 рр.

У внутрішньопартійній дискусії наполегливо відстоював необхідність збереження принципу самостійності України.

У 1904-1905 рр. займався нелегальною організаційно-пропагандистською роботою в Києві та Ніжині. Вступив до Української соціал-демократичної робітничої партії. Сприяв розгортанню кооперативного руху в Україні.

1917 р. активно включився в процес розбудови української державності, входив до складу Центральної Ради та Малої Ради. Вказував на протилежність економічних інтересів України та Росії, висловлювався за політичну незалежність України. Був обраний до складу крайового комітету для охорони революції на Україні. Призначався генеральним секретарем праці УНР, генеральним секретарем військових справ. Розробляв основні засади створення української армії на основі народної міліції. У 1919-1920 рр. – посол УНР в Німеччині.

Після поразки українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. залишився в еміграції та відійшов від політичного життя.

У своїх працях намагався з'ясувати сутність визиску економіки України царським урядом та її значення для загальноросійського імперського господарства. Полемізував під псевдонімом Гордієнко з відомим російським економістом П.Струве стосовно проблем і перспектив розвитку української економіки.

Автор наукових досліджень з історії, політології, економіки, національних проблем. Переклав на українську мову працю К.Маркса “До критики політичної економії” (1923). Помер і похований у Берліні.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ (1917 – 1920). ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Початок ХХст. відкрив нову сторінку історії України: перша світова війна (1914 – 1918) викликала загальну кризу; у лютому 1917 р. в Російській імперії перемогла буржуазно-демократична революція, яка призвела до ліквідації монархії й створення двох нових органів влади – Тимчасового уряду і Ради робітничих і солдатських депутатів; зміна політичного клімату, відносна демократизація суспільства сприяли піднесенню національно-визвольного руху. Виникла можливість самовизначення України і відродження її державності.

Важливою подією в українському політичному житті стало створення Української Центральної Ради (УЦР), яка очолила національно-визвольний рух. 10 червня вона прийняла I Універсал, що проголосив Україну автономією в складі Росії, відродивши тим самим українську державність. У цей період авторитет УЦР значно поширився в українських губерніях, але остаточно вийти з під контролю Тимчасового Уряду, вступити у відкриту конфронтацію з ним український уряд так і не наважився.

25-26 жовтня 1917 р. владу в колишній імперії було захоплено більшовиками. Центральна Рада засудила Жовтневий переворот, зайняла ворожу позицію щодо нового більшовицького уряду та активізувала свою діяльність по державотворенню в Україні. Проголошення Української Народної Республіки (УНР) стало визначною подією в історії української державності.

У грудні 1917 р., за ініціативою більшовиків, Харківський з'їзд проголосив встановлення радянської влади на території України. Таким чином, з'явилися дві антагоністичні влади, які розпочали запеклу збройну боротьбу між собою. Війна між УНР і більшовицькою Росією тривала протягом грудня 1917 – січня 1918 рр, але УЦР виявилася не готовою до масштабного військового протистояння. Ситуація ускладнювалась тим, що УЦР поступово втрачала авторитет у суспільстві, оскільки не проводила в життя декларованих соціально-економічних перетворень.

В цих складних умовах, 9 січня 1918 р., Центральна Рада зробила рішучий крок і проголосила незалежність України. Її сподівання на безкорисливу допомогу Німеччини і Австро-Угорщини в боротьбі з більшовицькими військами виявилися наївними і ілюзорними.

29 квітня 1918 р. став останнім днем в діяльності УЦР. За санкцією німецької адміністрації в Україні відбувся державний переворот і влада перейшла до П.Скоропадського, якого було проголошено гетьманом. Гетьманський переворот хоч і відбувся досить спокійно, але масового схвалення не дістав. Орієнтація уряду на великих землевласників і буржуазію,

а також німецький окупаційний режим позбавили його підтримки широких верств українського населення. Консервативні ідеї Скоропадського не змогли консолідувати суспільство. Проти нового режиму виступили опозиційні сили різних політичних напрямків. Залишившись без зовнішньої військової допомоги, уряд гетьмана опинився у безнадійній ситуації. 14 грудня війська Директорії зайняли Київ. Цього ж дня П.Скоропадський зрікся влади і залишив Україну.

За збереження незалежної української держави виступали всі українські уряди початку ХХст., проте спроби українського народу створити власну державу наштовхнулися на опір могутніх зовнішніх і внутрішніх сил. Запеклу війну проти України протягом тривало часу вели більшовицька Росія і український більшовицький уряд. Проти незалежної України, за підтримкою країн Антанти, боролися білогвардійські сили, вважаючи Україну невід'ємною частиною "Великої Російської імперії". З антиукраїнських позицій виступали правлячі кола Польщі, які прагнули до розширення території своєї держави за рахунок українських територій.

До того ж, недостатньою виявилася соціальна база української революції, в діях українських політичних сил не було єдності, їм бракувало досвіду. Героїчна боротьба українців за свою незалежність завершилася поразкою. Проте Українська революція 1917-1920 рр. сприяла консолідації української нації, накопиченню досвіду в боротьбі за незалежність. Без неї утворення майбутньої незалежної України було б неможливим.

ВИННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР КИРИЛОВИЧ (1880 – 1951)

Відомий український громадсько-політичний і державний діяч, визначний письменник.

Народився в с. Веселий Кут Херсонської губернії. Після закінчення Єлисаветградської гімназії вступив на юридичний факультет Київського університету. Навчаючись в університеті брав активну участь в українському національному русі. Належав до членів Київської громади, став одним із засновників РУП. Проводив пропагандистську роботу серед селян Полтавщини і робітників Києва. Через деякий час був заарештований, виключений з університету без права навчання в будь-якому іншому навчальному закладі і відданий в 5-й саперний батальон.

У 1903 р. виїхав до Львова, де займався літературною діяльністю і був заарештований за перевезення нелегальної літератури до Наддніпрянщини. Після звільнення в серпні 1904 р. брав участь у створенні Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), входив до складу центральних органів партії, редагував друкований орган "Боротьба". Про-

тягом 1906-1914 рр. постійно переслідуваний поліцією, був змушений періодично жити за кордоном.

У березні 1910 р. увійшов до складу “Української громади” в Парижі. У 1913-1917 рр. жив у Львові, разом із Д.Донцовим і Л.Юркевичем редагував журнал “Дзвін”. На початку 1914 р. переїхав до Москви, де співпрацював у часописі “Украинская жизнь”.

Після Лютневої революції 1917 р. повернувся до Києва. У березні 1917 р. був обраний заступником голови Української Центральної Ради (УЦР), згодом – заступником голови Малої Ради. З 15 червня 1917 р. – голова першого українського уряду, Генерального секретаріату УЦР з одночасним виконанням обов’язків генерального секретаря внутрішніх справ. Брав активну участь у підготовці Універсалів Центральної Ради.

У січні 1918 р. очолив Раду народних міністрів УНР і міністерство внутрішніх справ.

З 18 вересня по 11 листопада 1918 р. очолював Український національний союз, став одним із керівників повстання проти гетьмана П.Скоропадського.

14 листопада 1918 р. обраний головою Директорії УНР. У лютому 1919 р., не погоджуючись з політикою орієнтації на Антанту, вийшов зі складу Директорії.

На початку 1920 р. інтенсивно вів переговори про можливість повернення в Україну і участь в роботі більшовицького уряду, висуваючи при цьому дві основні умови – самостійність і суверенність Української радянської республіки. У травні 1920 р. в Москві отримав пропозицію зайняти пост заступника голови Раднаркому і Наркома закордонних справ України. Висунув вимогу включення його до складу Політбюро КП(б)У. Після відмови виїхав за кордон, оселився у Франції, де в основному займався літературною діяльністю.

Автор літературних творів – “Чесність з собою”, “Заповіти батьків”, “Божки”, “Брехня” (1910), “Натусь” (1912), “Тріх” (1918) та ін. У 1920 р. опублікував твір “Відродження нації”. В еміграції створив драми “Закон”, “Великий секрет”, “Ательє щастя”, “Пророк”, “Над”.

У роки фашистської окупації Франції був ув’язнений у концтаборі. Помер у м.Мупян недалеко від Канн у 1951 р.

ГРУШЕВСЬКИЙ МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ
(1866 – 1934)

Видатний український історик, політичний діяч, голова Української Центральної Ради, Перший президент України.

Народився у невеликому місті Холм (тепер Хелм, Польща), де його батько вчителював у греко-католицькій гімназії.

1869 р. із батьками переїхав на Кавказ, у 1880-1886 рр. навчався у Тифліській гімназії. Зачитувався книгами М.Костомарова, П.Куліша, М.Максимовича, цікавився історією України.

1886 р. став студентом історико-філологічного факультету Київського університету. Через дослідницькі нахили, привернув увагу видатного українського історика, професора В.Антоновича. Під його керівництвом написав чимало статей та оглядів. Одержав золоту медаль за наукову роботу “История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века”.

Після закінчення університетського курсу залишився при кафедрі російської історії.

У 1894 р. очолив щойно утворену кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті, яка зосереджувала свої наукові інтереси на вивченні української історії.

У 1898-1913 рр. очолив наукове товариство ім.Шевченка у Львові, проводив величезну роботу з реорганізації товариства за зразком європейських академій наук, збиранню фондів, створенню бібліотеки і музею. Протягом 1895-1913 рр. редагував “Записки наукового товариства ім.Шевченка”.

1898 р. у Львові опублікував перший том монументальної праці “История України-Руси”.

Політичну діяльність розпочав у Галичині де, в 1899 р. став одним із засновників Української національно-демократичної партії (УНДП). У 1907 р. організував і очолив Українське наукове товариство у Києві. У 1908 р. став одним з ініціаторів створення і головою товариства Українських поступовців, яке об'єднало більшість українських партій та національно-громадських організацій. Видав ряд публікацій щодо українського питання – “З біжучої хвилі” (1906), “Визволення Росії і українське питання” (1907), “Наша політика” (1911), “Вільна Україна” (1917).

Перша світова війна застала його в Галичині. У листопаді 1914 р. повернувся до Києва, заарештований російськими властями, звинувачений в “австрофільстві” і засуджений на заслання до Сибіру. Але, на прохання Російської академії наук, був переведений, спочатку до Симбірська, а потім до Казані та Москви.

З перемогою Лютневої революції, 14 березня 1917 р. знов повернувся до Києва, очолив Українську Центральну Раду. 29 квітня 1918 р. був обраний Президентом Української Народної Республіки.

Після приходу до влади гетьмана П.Скоропадського, відійшов від активної політичної діяльності.

У березні 1919 р. емігрував до Чехословаччини, потім – до Австрії, де розгорнув широку наукову і публіцистичну діяльність. 1919 р. заснував Український соціологічний інститут у Відні; у 1920-1922 рр. редагував

друкований орган Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) “Борітеся-поборете!”, часописи “Східна Європа” і “Наш стяг”. Жив у Женеві, Берліні і Парижі. 7 березня 1924 р. після довгих переговорів із радянськими представниками, повернувся до України.

1924 р. обраний членом Української академії наук, керував секцією історії України історичного відділу УАН, брав участь в виданні журналу “Україна”. У 1929 р. став академіком Академії наук СРСР.

Проте невдовзі був заарештований як керівник так званого Українського націоналістичного центру. У березні 1931 р. висланий до Москви, наукові установи створені ним, ліквідовані, співробітники і учні заарештовані.

Автор понад 2 тисяч наукових праць: десятитомної “Історії України-Русі” (1898-1937), “Нарису історії українського народу” (1904), “Ілюстрованої історії України” (1911), п’ятитомної “Історії української літератури” (1923-1927) та багатьох інших.

Помер при нез’ясованих обставинах під час нескладної операції у Кисловодську, де перебував на лікуванні. Похований на Байковому кладовищі у Києві 25 листопада 1934 р.

ДЕНІКІН АНТОН ІВАНОВИЧ (1872 – 1944)

Російський військовий діяч, генерал-лейтенант російської армії, головнокомандуючий антибільшовицькими силами Півдня Росії під час громадянської війни 1918-1920 рр.

Народився у Варшаві. У 1892 р. закінчив Київське піхотне училище, у 1899 р. – академію Генштабу. Учасник першої світової війни, командир дивізії, корпусу. 1917 р. призначений Командуючим військами Західного і Південно-Західного фронту.

Разом із Л.Корніловим і М.Алексєєвим був організатором Добровольчої армії, яку очолив після загибелі Л.Корнілова 13 квітня 1918 р.

Весною 1919 р. на чолі Добровольчої армії розпочав наступ з Північного Кавказу, захопивши в червні Донбас і Харків. На окупованій українській землі проголошував ідею “Єдиної та неделимої Росії”, здійснював погроми українських культурних установ і шкіл, проводились масові репресії проти української інтелігенції та єврейського населення.

31 серпня 1919 р. денікінські війська увійшли у Київ, зайнятий частинами армії Української Народної Республіки і Української галицької армії. Бої між українськими військами і денікінцями тривали протягом вересня-жовтня 1919 р. Потрапивши в ході боїв у надзвичайно складні умови (епідемія тифу, брак набоїв), керівництво УГА було вимушено підписати договір з А.Денікіним про входження УГА до складу “Збройних сил Півдня Росії”. Але, цей договір так і не набув сили через швидкий на-

ступ більшовицьких військ на територію України. Під їх тиском рештки денікінських частин відступили у Крим і в березні-квітні 1920 р. увійшли до складу армії генерала П.Врангеля.

Після поразки білогвардійців емігрував за кордон. Тривалий час перебував у Франції, брав активну участь в діяльності еміграційних органів у боротьбі з Радянською владою. Автор мемуарів “Очерки русской смуты”.

Помер 8 серпня 1944 р. у м.Анн-Арборні (США).

ДОРОШЕНКО ДМИТРО ІВАНОВИЧ (1882-1951)

Видатний український історик, громадсько-політичний і державний діяч, публіцист.

Народився у м. Вільно (тепер м.Вільнюс, Литва). Походив зі старовинного українського козацько-старшинського роду, з якого вийшли два українських гетьмана – М.Дорошенко і П.Дорошенко.

Навчався на історико-філологічних факультетах Варшавського, Петербурзького і Київського університетів. У 1903 р. очолював Українську студентську громаду в Петербурзі. Дуже рано розпочав політичну діяльність, спочатку як член РУП, а згодом – Товариства Українських Поступовців. Активно займався публіцистикою.

З 1897 р. співпрацював з політичними виданнями в Галичині та Наддніпрянській Україні – “Рада”, “Український вісник”, “Українське життя”, “Україна”. У 1910-1914 рр. – редактор часопису “Дніпрові хвилі” у Катеринославі. Певний час працював вчителем у середніх школах Києва і Катеринослава.

У березні 1917 р., після реорганізації ТУП у Союз українських автономістів-федералістів (з червня 1917 р. – Українська партія соціалістів-федералістів), став членом цієї організації.

У квітні 1917 р. увійшов до складу Української Центральної Ради. 22 квітня 1917 р. призначений крайовим комісаром Галичини і Буковини з правами генерал-губернатора.

Після відступу 2 серпня 1917 р. російських військ із Галичини повернувся до Києва, де наприкінці серпня 1917 р., сформував новий склад Генерального секретаріату УЦР – УНР, але через розходження з М.Грушевським у поглядах на шляхи становлення української державності, відмовився від цієї пропозиції. Незабаром був обраний губернським комісаром Чернігівщини і перебував на цій посаді до кінця 1917 р.

Весною 1918 р. виїхав до Галичини, однак після приходу до влади гетьмана П.Скоропадського повертається до Києва.

20 травня 1918 р. очолив Міністерство закордонних справ Української держави, сприяв відкриттю дипломатичних представництв України в Румунії, Польщі, Швейцарії, Фінляндії та українських консульств.

Часто виступав посередником у пошуках шляхів порозуміння між П.Скоропадським та українськими націонал-демократичними силами. У жовтні 1918 р. робив спроби вступити у переговори з дипломатичними колами держав Антанти у Берні. Після падіння Гетьманату залишив Київ і переїхав до Кам'янець-Подільського, де працював приват-доцентом Кам'янець-Подільського державного українського університету.

З 1920 р. перебував у еміграції. Разом з В.Липинським, С.Шеметом та іншими діячами гетьманського уряду брав участь у створенні об'єднання українських монархістів – Українського союзу хліборобів – державників.

Протягом 1921-1951 рр. працював професором кафедри історії Українського вільного університету у Відні, Празі і Мюнхені. Очолював Український науковий інститут у Берліні (1926–1931) та Українську вільну академію наук (1945-1951).

Перший український історик, який дав науковий огляд історії України, як процесу розвитку української державності. Автор близько тисячі праць з історії української держави, церкви й культури.

Головні праці – “Нарис історії України” (1932-1933), “Огляд української історіографії” (1923), “Історія України 1917-1923 рр.” (1930, 1932), “Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу” (1940), монографії про життя та діяльність М.Костомарова, П.Куліша, В.Антоновича, гетьмана П.Дорошенка.

ЄФРЕМОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1876-1937/39)

Визначний український громадсько-політичний і державний діяч, літературний критик, історик літератури, академік Української академії (з 1919 р.), дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Народився в с. Пальчик Звенигородського повіту на Київщині у родині священника.

Закінчив Київську духовну семінарію та юридичний факультет Київського університету св. Володимира.

Політичну діяльність розпочав у студентські роки, ставши членом Загальної української безпартійної демократичної організації.

Наприкінці 1904 р. разом з Б.Грінченком, М.Левицьким і Ф.Матушевським створив Українську радикальну партію (УРП), яка в 1905 р. об'єдналася з Українською демократичною партією, отримавши назву Українська радикально-демократична партія (УРДП). У 1905 р. очолив Селянський союз. 1908 р. став одним із засновників і активним діячем Товариства українських поступовців. Співробітничав із багатьма українськими періодичними виданнями: “Зоря”, “Правда”, “Киевская старина”, “Літературно-науковий вісник”, “Рада”, “Україна” та ін., друкував статті публіцистичного і історико-літературного характеру.

У 1895-1918 рр. – один з керівників видавництва “Вік”. За гострі публіцистичні виступи на захист української національної культури і політичних свобод у дореволюційний період неодноразово заарештовувався російськими властями.

У березні 1917 р. увійшов до складу Української Центральної Ради. У квітні 1917 р. на Українському національному конгресі обраний заступником голови УЦР і членом Малої Ради. Після створення 15 червня 1917 р. першого українського уряду – Генерального секретаріату УЦР, зайняв пост генерального секретаря міжнаціональних справ. З вересня 1917 р. очолював Українську партію соціалістів-революціонерів.

Зі встановленням радянської влади в Україні перейшов на нелегальне становище. Восени 1919 р., на прохання Української академії наук, був амністований. Позбавлений можливості займатися активною політичною діяльністю, займав посади віце-президента (1922-1928) і голови Управи (1924-1928) Української Академії Наук, проводив велику наукову і науково-організаційну роботу, очолював ряд наукових товариств і комісій, зокрема, Комісію для видання пам’яток новітнього письменства України, Комісію для складання біографічного словника діячів України, Історико-літературне товариство при УАН.

Противник більшовицького режиму наприкінці 20-х років створив і очолив діяльність таємних опозиційних організацій Братства української державності і Спілку визволення України (СВУ), які послідовно відстоювали ідею української державності.

У липні 1929 р. був заарештований і звинувачений в організації і керівництві СВУ. У квітні 1930 р. засуджений до 10-річного ув’язнення з суворою ізоляцією. Перші сім років ув’язнення відбував у Ярославському політизоляторі, згодом переведений до Володимирської в’язниці. З 1939 р. (з інших даних – з 1937 р.) доля С.Єфремова невідома.

Один з найвидатніших представників неонародництва в українській літературі. Вважав, що однією з провідних ідей в історії української літератури завжди була “визвольно-національна ідея”. Його перу належали такі монографічні нариси, як: “Марко Вовчок” (1907), “Тарас Шевченко” (1914), “Михайло Коцюбинський” (1922), “Панас Мирний” (1928) та інші.

**ЛЕНІН ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ
(УЛЬЯНОВ)
(1870-1924)**

Радянський політичний діяч, засновник СРСР, створювач і лідер комуністичної партії Радянської держави.

Народився 22 квітня 1870 р. в м. Симбірськ у дворянській родині.

У 1887 р. після закінчення із золотою медаллю гімназії вступив на юридичний факультет Казанського університету, але за участь у студентській сходці був виключений, вперше ув'язнений і засланий у с. Кокушкіно Казанської губернії під нагляд поліції.

1891 р. екстерном склав іспити на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, отримав диплом 1-го ступеня, працював помічником присяжного повіреного. Одночасно почав займатися науково-публіцистичною діяльністю, надрукувавши в 1893 р. свою першу статтю „Новий господарський рух у селянському житті”.

Наприкінці літа 1893 р. переїхав до російської столиці і незабаром став визнаним лідером петербурзьких марксистів. Восени 1895 р. з'єднав всі існуючі на той час у Петербурзі марксистські гуртки в єдину організацію – „Союз боротьби за визволення робітничого класу”.

У березні 1898 р. створив першу в Росії політичну пролетарську партію – Російську соціал-демократичну робітничу партію (РСДРП).

На початку 1900 р. через переслідування царським урядом, тимчасово емігрував за кордон, де продовжував займатися революційною діяльністю, працював над зміцненням своєї партії, редагував газету „Іскра”, розробляв теоретичні положення пролетарської революції та створення держави нового типу.

Під час першої російської революції 1905 – 1907 рр. повернувся на батьківщину, намагаючись здійснити всебічне керування подіями, проте революція зазнала поразки, що знов змусило його емігрувати за кордон – спочатку до Швейцарії, потім – до Франції, Польщі й Фінляндії.

Втілити плани щодо захоплення влади Леніну не вдалося і під час Лютневої революції 1917 р. Але після жовтневого перевороту 1917 р. він нарешті став на чолі радянської держави та її першого уряду – Ради Народних Комісарів, почав впроваджувати в країні червоний терор і диктаторські методи керівництва, всіма силами намагався утримати територіальну цілісність колишньої імперії. Саме через це більшовицький уряд та його лідер, всупереч власним заявам про визнання права національних окраїн на самовизначення, вкрай вороже сприйняли прагнення Української Центральної Ради щодо розширення автономних прав України і категорично відкидали думку про можливу незалежність УНР.

3 грудня 1917 р. було оголошено Маніфест Раднаркому Росії до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради.

5 грудня після відхилення українською стороною вимог ультиматуму РНК проголосив війну Центральній Раді. Під керівництвом командуючого військами В.Антонова-Овсієнка і начальника штабу по боротьбі з контрреволюцією М.Муравйова в Україні почалося насильницьке впровадження радянських принципів державотворення.

12 грудня 1917 р. на Першому Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові більшовицькі делегати ухвалили резолюцію, яка незаконно проголошувала Україну „Республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів” як складову частину Російської республіки.

Остаточне встановлення радянської влади в Україні відбулося наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. Завдяки ленінській політиці „воєнного комунізму” та карних методів управління, а також майже безперервним військовим діям Україна зазнала значних економічних та людських втрат.

30 грудня 1922 р. під тиском В. Леніна було створено Союз Радянських Соціалістичних Республік, до якого на „добровільних” засадах увійшла й Україна.

Розуміючи необхідність посилення авторитету більшовицької влади в радянських республіках, зокрема в УСРР, у квітні 1923 р., проголосив політику коренізації. В Україні вона здійснювалася під назвою українізація.

Але для вождя це було останньою гучною ініціативою. Протягом 1922-1923 рр. він важко хворів, що стало слідством поранення після замаху у серпні 1918 р.

Помер 21 січня 1924 р. Його тіло покоїться у Мавзолеї на Червоній площі в Москві.

ЛИВИНСЬКИЙ В'ЯЧЕСЛАВ **(1882 – 1931)**

Видатний український мислитель, історик, соціолог, філософ, ідеолог консервативно – монархічного напрямку вітчизняної суспільно-політичної думки.

Народився 5 квітня 1882 р. в с.Затурцях на Волині в польській шляхетській родині. Навчаючись в київській гімназії, захопився ідеями „хлопоманства”.

Після закінчення гімназії продовжив навчання у Краківському та Женевському університетах, отримавши дипломи історика й агронома. Повернувшись до родового маєтку, почав проводити плідну роботу з повернення до українства спольщеної шляхти.

Маючи самостійницькі погляди, став одним з організаторів таємних підготовчих фондів для організації за кордоном українського політичного центру, з якого в серпні 1914 р. у Львові виникли Союз Визволення України і Головна Українська Рада.

Під час Першої світової війни був мобілізований до російської армії, але через хворобу його служба проходила у резервній частині.

Після Лютневої революції намагався співпрацювати із Центральною Радою. У Полтаві ним була сформована українська військова частина, але його діяльність не отримала відповідної підтримки з боку Генерального Секретаріату Військових Справ.

1917 р. організував Українську Демократичну Хліборобську партію.

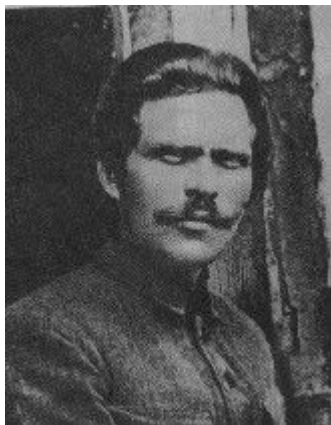
Розчарувавшись у політичній платформі українських революційних демократів, остаточно схилився до ідеї національної монархії (гетьманства), підтримавши П. Скоропадського. Віддано співпрацював з новим режимом і до липня 1919 р. виконував обов'язки посла України в Австрії.

Після падіння Гетьманщини залишився в Австрії, де жив до 1926 р. і очолював створену ним політичну організацію орденського типу – Український Союз хліборобів-державників

У 1926-1927 рр. завідував кафедрою історії української державності в Українському науковому інституті, заснованому в Берліні П. Скоропадським. Проте через ідеологічний конфлікт із колишнім гетьманом відійшов від активної політичної діяльності та присвятив себе науково-дослідницькій роботі.

Помер 14 червня 1931 р. у санаторії Вінервальд біля Відня. Похований у Затурцях.

Доля цієї видатної людини драматична. В.Липинський часто опинявся в політичній ізоляції, не міг знайти спільної мови а ні з націоналістами, а ні з соціалістами, а ні з комуністами. Він гостро відчував „нереалістичність” особистих ідеалів, ідентифікуючи себе із Дон Кіхотом у політиці. Однак сьогодні практично жодне обговорення шляхів розвитку української державності не відбувається без згадування імені й творів В'ячеслава Липинського. Його головні праці – „Листи до братів-хліборобів”, „Україна на переломі: 1657-1669”, „Релігія і церква в історії України” – актуальні та цікаві й досі.

МАХНО НЕСТОР ІВАНОВИЧ **(1884 –1926)**

Відомий анархіст, учасник повстанського антибільшовицького руху українського селянства, ватажок партизансько-бандитського загону.

Народився в 1884 р. в с. Гуляй Поле Катеринославської губернії, в родині незаможного селянина. До 11 років навчався у школі, після чого почав працювати в одному з галантерейних магазинів Маріуполя. Жорстокі умови праці, постійне знущання та побої змусили хлопця влаштуватися на іншу роботу – до друкарні, набірником. Саме тут Н.Махно прилучився до знань, почав наполегливо читати, займався самоосвітою. Під керівництвом анархіста Воліна та есера Михайлова пройшов вдома курс міського училища, склав іспити на звання сільського вчителя і в 1903 р. почав працювати у школі, одночасно пропагандуючи серед селян анархічні ідеї. Через це був звільнений й висланий до Гуляй Поля під нагляд поліції.

Енергійна, необузdana, вільнолюбна, владна натура сприяла втягненню Н.Махна до кримінальної сфери. На початку 1906 р. організував

пограбування бердянського повітового казначейства, під час якого здійснив потрійне вбивство. У 1907 р. присуджений до безстрокової каторги.

1917 р., згідно загальної амністії, що її проголосив Тимчасовий Уряд, був звільнений. Восени повернувся до дому і на початку 1918 р. сформував невеличку шайку із злочинців та севастопольських матросів – дезертирів. Саме цього року „батько” вперше розпочав партизанську боротьбу, спрямовану проти німців і гетьмана Скоропадського. Протягом кількох місяців шайка Махна перетворилася на справжнє військове формування, що мало у складі піхоту, кавалерію, артилерію. Згодом з цих кадрів розгорнулася справжня армія. За неофіційними джерелами гетьманського уряду, тільки у квітні-червні 1918 р. махновці здійснили 118 нальотів на німецькі й австрійські ешелони.

За часів громадянської війни Н.Махно неодноразово переходив на бік радянської влади. З його загонів була сформована 45-та стрілкова радянська дивізія. Але подібне „співробітництво” тривало недовго. Розірвавши всі угоди з більшовиками, Махно продовжував свою звичну політику: захоплював великі населені пункти (Катеринослав, Олександрівськ та ін.), грабував і знищував мирне населення та комуністів, здійснював жорстокі єврейські погроми.

Остаточо банди Н.Махна були ліквідовані в 1921 р., а сам „батько” втік за кордон.

Помер 25 липня 1934 р. у Парижі. Похований на цвинтарі Пер-ла-Шез.

ПЕТЛЮРА СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ (1879 – 1926)

Визначний український громадсько-політичний і державний діяч, публіцист.

Народився 10 травня 1879 р. у передмісті Полтави. Походив із давніх козацьких і священницьких родин.

У 1895-1901 рр. після закінчення духовного училища навчався у полтавській семінарії, звідки був виключений за розповсюдження революційно-національних ідей. У 1900 р. вступив до Революційної Української партії (РУП).

Під загрозою арешту восени 1902 р. виїхав на Кубань, де працював вчителем та архівістом. Був членом Чорноморської Вільної Громади РУП у Катеринодарі.

У 1904 р. навчався на університетських курсах українознавства у Львові, якими керував М.С.Грушевський.

З 1906 р. почав займатися редакторською діяльністю, працюючи в Петербурзі редактором партійного органу “Вільна Україна”, а потім – секретарем київського щоденника “Рада”. З літа 1907 р. – співредактор ле-

гального соціал-демократичного часопису “Слово”; з 1912 р. – редактор російськомовного журналу “Українське життя” у Москві.

Протягом 1914-1918 рр. – працівник Союзу земств і міст, голова Українського Військового Комітету Західного фронту у Мінську. Своє відношення до війни виклав у статті “Війна і українці”, в якій доводив, що українці лояльно виконують свій обов’язок перед Росією і через це ставлення царського уряду до українського питання повинно змінитися.

З березня 1917 р. – член Української Центральної Ради. У травні цього ж року призначений головою Українського Військового Генерального Комітету, в червні – головою Всеукраїнського союзу земств і генеральним секретарем військових справ.

У січні – лютому 1918 р. сформував Гайдамацький кіш Слобідської України і взяв активну участь у придушенні більшовицького повстання в Києві. Очолював Київське губерніальне земство і Всеукраїнський союз земств.

За антигетьманський маніфест у липні 1918 р. був заарештований, але в листопаді 1918 р., під час повстання проти гетьманського режиму, звільнений із в’язниці і обраний до складу Директорії УНР. З листопада 1918 р. – Головний Отаман Армії УНР. У лютому 1919 р. вийшов зі складу УСДРП і очолив Директорію. Командував об’єднаними Українськими Збройними силами, які 30 жовтня 1919 р. захопили Київ.

1919 р. після падіння Директорії виїхав до Варшави для організації воєнно-політичного союзу із Польщею проти більшовицької Росії. За його ініціативою у квітні 1920 р. український і польський уряди підписали Варшавський договір.

З листопада 1920 р. керував роботою екзильного уряду УНР у Польщі. У жовтні 1924 р. оселився в Парижі, де організував видання тижневика “Тризуб” і продовжував виконувати обов’язки голови Директорії УНР й Головного отамана УНР.

25 лютого 1926 р. підступно вбитий більшовицьким агентом С.Шварцбартом. Похований на цвинтарі Монпарнас у Парижі.

ПЕТРУШЕВИЧ ЄВГЕН **(1863 - 1940)**

Український громадсько-політичний діяч, один із керівників української революції 1917-1920 рр., президент і диктатор Західної Української Народної Республіки (ЗУНР).

Народився 3 червня 1863 р. у м. Бузьку на Львів-

щині в родині священика. Освіту здобув в Академічній гімназії у Львові та на правничому (юридичному) факультеті Львівського університету. Доктор права.

Відкривши власну адвокатську контору у Соколі, очолив місцеву філію товариства "Просвіта" і повітову касу ощадності.

У 1907-1918 рр. був призначений послом до австрійського парламенту та заступником голови Української Парламентської Репрезентації, 1910 р. обраний депутатом галицького сейму. Брав активну участь у боротьбі за реформу виборчого закону.

Під час Першої Світової війни (1914-1918) – член Головної Української Ради та Загальної Української Ради, що представляли інтереси українців в Австро-Угорщині.

У 1917-1918 рр. очолив Українську Парламентську Репрезентацію в австрійському парламенті і, як президент Української Національної Ради, 19 жовтня 1918 р. проголосив створення Західноукраїнської держави.

4 січня 1919 р. у Станіславі (тепер місто Івано-Франківськ) обраний президентом ЗУНР.

11 січня 1919 р. відбувся славетний Акт злуки ЗУНР та УНР, а 9 червня Є.Петрушевича призначили диктатором ЗУНР. Але Директорія УНР не визнала чинності цього акту і вивела політика зі свого складу.

Після переходу Галицької армії та уряду ЗУНР за річку Збруч на територію Наддніпрянської України виявились гострі розходження політичних ліній Є.Петрушевича та С.Петлюри, у першу чергу на тлі можливого союзу УНР з Польщею.

15 листопада 1919 р. Є.Петрушевич покинув Кам'янець-Подільський – осередок українського уряду, та виїхав до Відня.

До кінця свого життя перебував в еміграції у Берліні. У серпні 1920 р. очолив так званий Уряд диктатора в екзилі, головною метою якого стало відновлення політичної незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. Проте 15 березня 1923 р. після рішення Ради послів Антанти про передання Галичини Польщі цей уряд припинив свою діяльність.

У 20-ті рр. погляди Є.Петрушевича зазнали кардинальних змін і почали базуватися на засадах „радянськості”, але після краху політики українізації в УРСР він визнав їх помилковими.

Помер 29 серпня 1940 р. у Берліні. Похований на цвинтарі кафедрального собору св. Ядвіги.

ПІЛСУДСЬКИЙ ЮЗЕФ **(1867 – 1935)**

Політичний і державний діяч Польщі.

Народився 5 грудня 1867 р. у Зулові поблизу Вільно (тепер м. Вільнюс, Литва).

У 1895р. закінчив Віленську гімназію. Навчався на медичному факультеті Харківського університету, але був виключений за участь у студентських виступах. Згодом продовжив навчання у Віленському університеті. Вступив до польської патріотичної організації “Єдність”, яка підтримувала контакти з “Народною волею”. 1887 р. був заарештований, звинувачений у підготовці замаху на імператора Олександра III і засуджений на п’ятирічне заслання до Сибіру. 1892 р. повернувся у Вільно, ставши одним зі співзасновників Польської Соціалістичної Партії (ПСП). Наприкінці 1890 р. Ю.Пілсудський організував видавництво партійного органу “Робітник” надалі перейменованого у “Валько”.

На початку 1900 р. жив у Токіо, де намагався встановити контакти з Японською розвідкою.

Під час революції 1905-1907 рр. керував в Росії терористичними бойовими групами. 1906 р. виступив одним з ініціаторів створення революційної фракції ПСП.

У 1908 р. заснував у Галичині “Союз Активної Боротьби”, який в 1910 р. створив у Львові нелегальну воєнізовану організацію “Стрілецьку Спілку”.

На початку 1910 р. був обраний головним комендантом Тимчасової комісії організації боротьби за незалежність Польщі, що також діяла у Галичині.

Прихильник так званої федеративної концепції, яка передбачала розчленування Російської імперії та створення у Східній Європі федеративної держави у складі Польщі, Литви, України і Білорусії. Досягнення незалежності Польщі вважав можливим за умовою розгрому Російської імперії у війні з Австро-Угорщиною і Німеччиною, тому наполегливо сприяв цьому. За часів першої світової війни встановив зв’язки з австро-німецьким генеральним штабом, командував бригадою польських солдатів, яка у складі австрійської армії воювала на Східному фронті. У липні 1917 р. внаслідок конфлікту з німецькими окупаційними властями був заарештований і ув’язнений в тюрмі у Марієнбурзі.

У листопаді 1918 р. був призначений на посаду тимчасового керівника Польської держави і зайняв вкрай агресивну позицію щодо Західноукраїнської Народної Республіки.

У лютому 1919 р. одноголосно обраний головою польської держави і верховним вождем збройних сил Польщі. У квітні 1920 р. став першим маршалом Польщі.

Зайняв жорстку антирадянську позицію й відверто претендував на частину радянських територій. Під час польсько-радянської війни 1920 р., особисто керував військовими операціями.

У 1922-1926 рр. відійшов від активного політичного життя, але в середині травня 1926 р. за допомогою армії здійснив державний переворот, призначив президентом й членами уряду відданих собі маріонеток, зайняв

посаду Головного інспектора збройних сил Польщі і отримав абсолютну владу над армією. За його ініціативою у вересні-травні 1930 р. на окупованих Польщею українських землях було здійснено жорстокі репресивні акції проти корінного населення з метою придушення українського національно-визвольного руху.

Помер 12 травня 1935 р.

**П'ЯТАКОВ ГЕОРГІЙ (ЮРІЙ)
ЛЕОНІДОВИЧ
(1890 – 1937)**

Російський більшовицький діяч.

Народився 18 серпня 1890 р. на Маріїнському цукровому заводі Черкаського повіту Київської губернії.

Середню освіту здобув у Київському реальному училищі святої Катерини. Саме тут захопився революційними ідеями.

У 1907-1910 рр. навчався на економічному відділенні юридичного факультету Петербурзького університету.

1910 р. вступив до РСДРП(б). Цього ж року був виключений з університету за участь у революційних виступах студентів, заарештований і висланий зі столиці на батьківщину. Після звільнення довгий час жив за кордоном.

У 1917 р. – голова Київського комітету РСДРП(б), член виконкому Київської ради робітничих депутатів. За його ініціативою київські більшовики кілька разів входили до складу Центральної Ради, “Особливого комітету захисту революції” та органів Тимчасового уряду за часів корніловщини.

Під час Жовтневого перевороту Г.П'ятаков очолював Військово-революційний комітет, утворений у Києві 27 жовтня Радою робітничих і солдатських депутатів.

Був одним з найзапекліших противників ленінського курсу на мир з імперіалістичною Німеччиною, виступав проти підписання Брестської мирної угоди.

До березня 1918р. займав посаду головного комісара Державного банку в Петрограді.

На Таганрозькій партійній нараді в квітні 1918 р. був обраний до складу Оргбюро по скликанню I з'їзду Компартії України, брав активну участь у його підготовці. У липні 1918 р. обійняв посаду секретаря української республіканської парторганізації та її Центрального Комітету.

Під час гетьманщини керував повстанським більшовицьким рухом, але збройне повстання проти режиму П.Скоропадського й німецьких окупантів організував невдало.

У період з 28 листопада 1918 р. по 16 січня 1919 р. очолював Тимчасовий Робітничо-селянський уряд України, у 1921 р. – Центральне правління кам'яновугільної промисловості Донбасу.

1922 р. був призначений заступником голови Держплану РСФСР, а в 1923 р. – заступником голови вищої Ради народного господарства СРСР. Один з авторів проекту першого п'ятирічного плану, прибічник форсованої індустріалізації.

У 20-х рр. брав активну участь практично в усіх опозиціях в партії, які невдовзі визначили як „троцькістські”. У грудні 1927 р. на ХУ з'їзді ВКП(б) за належність до „троцькістсько-зінов'євського блоку” вилучений з партії, але через кілька місяців після заяви про розрив з троцькізмом знов отримав партійний квиток.

Наприкінці 20-х – 30-х рр. працював у Вищій раді народного господарства, торговельним представником СРСР у Франції, очолював Державний банк. Останні п'ять років свого життя був заступником наркома важкої промисловості.

1936 р. виключений з ВКП(б), заарештований і звинувачений у створенні “на Україні та Закавказзі, у Москві, Новосибірську та інших містах терористичних груп, які займались підготовкою терактів проти керівників партії і Радянського уряду”.

30 січня 1937 р. засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР до страти і розстріляний як „ворог народу”.

СКОРОПАДСЬКИЙ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ **(1873 – 1945)**

Нащадок останнього виборного гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського, генерал царської армії, останній гетьман України.

Народився в травні 1873 р. у м. Вісбаден (Німеччина). Дитячі роки провів у родинному маєтку Тростянець на Полтавщині. У десятирічному віці разом із батьками переїхав до Москви, де отримав гарну домашню освіту. Після передчасної смерті батька вступив до Пажеського корпусу, по закінченні якого почав служити корнетом у кінній гвардії.

Під час русько-японської війни (1904-1905) молодий, честолюбний офіцер не зміг залишитися осторонь театру бойових дій та перевівся до Забайкальського козачого війська. В якості командира 5-ої сотні Читинського козачого полку приймав участь у боях з японцями, отримавши за хоробрість золоту зброю.

Після повернення до столиці призначений флігель-ад'ютантом Миколи II, проте на цій посаді, яка вимагала не хоробрості, а зовсім інших якос-

тей, протримався недовго та, отримавши чин полковника, віддав перевагу призначенню командиром 20-го Фінляндського драгунського полку.

1911 р. взяв під командування Лейб-гвардії кінний полк, який невдовзі став одним з найбільш дисциплінованих й боєздатних в армії, що вже на початку Першої світової війни вів серпневі бої в Східній Пруссії.

У 1912 р. – генерал світи імператора.

29 квітня 1918 р. в результаті державного перевороту захопив владу в Україні. В силу своїх уявлень намагався дати державі спокій, вивести її на міжнародну арену. Найбільш вдалою можна вважати національно-культурну політику гетьманського уряду, в межах якої проводилися заходи щодо українізації державного апарату й системи освіти, були засновані Українська Академія наук (1918), Національна галерея мистецтв, Український державний архів, Український історичний музей, Українська національна бібліотека, Державний симфонічний оркестр тощо. Але помилкова соціальна політика, ігнорування потреб українського народу, каральні експедиції проти селянства призвели до краху Гетьманату. Крім того, листопадові революції 1918 р. в Австро-Угорщині та Німеччині ліквідували зовнішньополітичну запоруку стабільності гетьманської влади. Цим скористалися російські більшовики та українські соціалістичні партії, що підняли повстання проти П.Скоропадського, примусивши його зректися гетьманства.

Прибічники колишнього гетьмана за кордоном об'єдналися в “Союз гетьманців-державників”, найбільші відділення якого були в Америці та Німеччині.

Початок Другої світової війни вніс різкі зміни в життя П.Скоропадського – він був поставлений перед необхідністю зробити вибір між двома коаліціями держав, що воювали. Змушений перейти на бік Німеччини, помилково вважав це кроком до створення незалежної Монархії України.

У квітні 1945 р. в Потсдамі (біля Берліну), під час нальоту союзної авіації автомобіль П.Скоропадського потрапив під обстріл. Від отриманих поранень гетьман помер.

ТРОЦЬКИЙ (БРОНШТЕЙН) ЛЕВ ДАВИДОВИЧ (1879-1940)

Відомий більшовицький діяч, один з керівників РСДРП(б).

Народився 25 жовтня 1879 р. у с. Янаківка Херсонської губернії у невеличкому маєтку свого батька – херсонського колоніста.

1888 р. вступив до одеського реального училища. Після закінчення шостого класу переїхав до Миколаєва, де завершив навчання.

З 1896 р. почав активну революційно – пропагандистську роботу. У 1897 р. створив у Миколаєві “Південно-Російський Робітничий Союз”, склав його статут та організував видання газети „Наша справа”. Однак наприкінці 1898 р. союз було розгромлено, а Л.Троцького відправлено до Східного Сибіру на 4 роки ув’язнення. В серпні 1902 р. здійснив втечу з підробленим паспортом (саме в ньому вперше використав псевдонім Троцький – прізвище надзирателя одеської в’язниці), перейшов австрійський кордон й оселився спочатку у Відні, а потім у Лондоні, де почав працювати у редакції більшовицької газети “Іскра”. У жовтні 1902 р. познайомився з В.І.Леніним. У липні 1903 р. взяв участь у роботі II з’їзду РСДРП у Брюсселі.

Отримавши звістку про початок революції 1905-1907 рр. повернувся до Росії, працював у Києві, був обраний замісником голови Петроградської Ради робітничих депутатів, а 27 листопада 1905 р. – очолив її. Після арешту виконкому був ув’язнений і в жовтні 1906 р. засуджений на довічне заслання, однак знов утік за кордон.

На початку першої світової війни він з родиною покинув Відень і переїхав спочатку до Франції, а потім до США.

Під час Лютневої буржуазної революції 1917 р. повернувся до Росії та знову очолив роботу Петроградської Ради робітничих депутатів.

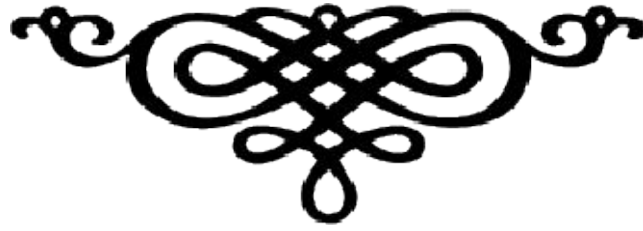
Став одним з керівників Жовтневого перевороту 1917 р. У першому радянському уряді виконував обов’язки народного комісара іноземних справ, брав участь у Брест-Литовських мирних переговорах 1918 р. У квітні 1918 р. призначений наркомом з морських справ.

Під час громадянської війни – один з ініціаторів проведення політики “надзвичайщини”, репресій проти селянства, зокрема українського, створення концтаборів. Протягом 1918-1920 рр. займав різні урядові посади. Саме тоді й розпочалося протистояння та політична боротьба між ним і Й.Сталіним.

Восени 1923 р., коли позиції В.Леніна у партії послабли, за підтримкою опозиції, розпочав внутріпартійну дискусію з метою очолити партію, однак підтримки з боку більшості членів уряду й рядових членів партії не отримав і в жовтні 1926 р. був виключений з Політбюро ЦК.

У січні 1929 р. висланий з СРСР. До 1940 р. з родиною об’їздив увесь світ, заробляючи літературною діяльністю. Останні роки життя присвятив жорсткій критиці й боротьбі зі сталінським режимом.

24 травня 1940 р. на Л.Троцького було здійснено перший замах, проте невдалий. 20 серпня 1940 р. агент НКВС іспанець Рамон дель Ріо Меркардер зробив ще одну спробу, 21 серпня від отриманих поранень Л.Д.Троцький помер. Похований у Мехіко.

**УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧ-
НА
РЕСПУБЛІКА В 20-30-Х РР.**

Після поразки української національно-демократичної революції і закінчення громадянської війни розпочався новий етап в історії українських земель, які знов опинилися у складі різних держав: Східна Галичина, Західна Волинь, Полісся, Холмщина та Підляшшя підкорялися Польщі, Закарпаття Чехословаччині; Буковина залишилася у складі Румунії, більша частина України, де встановилася радянська влада, входила до СРСР.

Внутрішнє становище радянської України було надзвичайно складним і характеризувалося глибокою соціально-економічною й політичною кризою. Політика “воєнного комунізму” призвела до гострої протидії селянства і багатьох верств суспільства, поставила країну перед загрозою нової громадянської війни.

За таких умов у березні 1921 р. відбувся X з'їзд РКП(б), на якому було проголошено про перехід до нової економічної політики (непу) з метою було заспокоєння селянства та примирення його з радянською владою, виведення країни з кризового стану, відродження економіки і підвищення матеріального добробуту народу. Більшовики визнали можливість існування в СРСР товарно-грошових відносин, дрібного й середнього приватного підприємництва, іноземних інвестицій. Докладалися великі зусилля, щоб повернути країну на рейки ринкової економіки. Політика непу сприяла відродженню народного господарства і вже у 1925-1926 рр. обсяг промислового виробництва в Україні досяг 99 % рівня 1913 р.

Але неп не міг бути тривалим, оскільки комуністична партія з самого початку розглядала цю політику як вимушену і тимчасову поступку капіталізму. Формування тоталітарного режиму й встановлення культу особи Й.Сталіна поклали край прогресивним економічним перетворенням, замість яких наприкінці 20-х рр. почалося впровадження командно-адміністративної економіки.

На суспільно-політичне життя України 20-х рр. значний вплив мало національно-культурне відродження, особливо в галузі освіти, науки, літератури і мистецтва. Протягом цього часу в республіці здійснювалась політика “українізація”. Однак у 1933 р. Й. Сталін назвав місцевий націоналізм основною загрозою для єдності Радянського Союзу, що означало остаточне згортання українізації. Радянська влада повернулася до русифікаторської політики, активних учасників українізації було репресовано.

З другої половини 20-х рр. почалася широкомасштабна модернізація народного господарства СРСР і УРСР. Індустріалізація сприяла перетворенню України в могутню промислову державу. За три довоєнні п'ятирічки з'явилися сотні великих і середніх заводів, фабрик, шахт, електростанцій, було введено до експлуатації Дніпрогес, Харківський тракторний завод, Краматорський машинобудівний завод, підприємства “Азовсталь”, “Запоріжсталь”, “Криворіжсталь” та ін. До початку 40-х рр. за рівнем розвитку галузей важкої промисловості Україна випередила більшість західноєвропейських країн, але українському народові довелося заплатити за них занадто високу ціну. До того ж, республіканська промисловість зберегла свою загальну спрямованість на видобуток сировини та її первісну переробку, що прив'язувало Україну до індустріального комплексу СРСР.

Трагічною сторінкою української історії стала політика форсованої колективізації. Згідно більшовицької доктрини, шлях до соціалізму був

пов'язаний з переходом селянства до колективного виробництва. Завдяки колгоспам сталінське керівництво прагнуло повністю підпорядкувати сільське господарство державі, забезпечити населення країни дешевими продуктами харчування і сировиною, отримати кошти для індустріалізації, ліквідувати дрібнотоварний селянський уклад, який вважався джерелом капіталізму на селі. Жахливим наслідком колективізації в Україні став голодомор 1932-1933 рр. – акт геноциду радянської влади проти власного народу.

Західноукраїнські землі в 20-30-і рр. також були об'єктом соціально-економічного, національного гноблення з боку іноземних держав – Польщі, Румунії, Чехословаччини. Колонізаторська політика викликала широкий національно-визвольний рух, очолюваний українськими політичними партіями. Великим впливом серед населення користувалася Організація Українських Націоналістів, що її було засновано у 1929 р. на засадах інтегрального націоналізму. Але, на відміну від співвітчизників з Радянської України, західні українці все ж таки не зазнали таких драматичних соціально-економічних змін.

БЛАКИТНИЙ (ЄЛАНСЬКИЙ) ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ (1893-1925)

Український політичний діяч, письменник.

Народився 31 грудня 1893 р. у с. Козлах на Чернігівщині.

Навчався в Чернігівській духовній семінарії та Київському комерційному інституті.

3 квітня 1917 р. – член Української Партії Соціалістів-Революціонерів (УПСР). У травні 1918 р. став одним з ініціаторів розколу УПСР і оформлення лівої фракції партії боротьбистів. Редагував газету “Боротьба”. Після вимушеного злиття Української Партії Соціалістів-Революціонерів-Боротьбистів (комуністів) з КП(б)У вступив до останньої.

У 1920-1925 рр. входив до складу ЦК КП(б)У.

1921 р. був призначений головою Державного видавництва та редактором газети “Вісті ВУЦВК”.

Працював організатором і редактором журналів “Шляхи мистецтв”, “Червоний перець” (1922-1925 рр.), “Всесвіт” (1925). Був засновником і керівником спілок пролетарських письменників України “Боротьба” (1919) і “Гарт” (1923-1925).

Відомий як поет (під псевдонімом В.Еллан), прозаїк (псевдонім – А.Ортал), фейлетоніст і сатирик (псевдонім – Валер Проноза), пародист (псевдонім – Маркіз Попелястий). Автор збірки поезії “Удари молота і серця” (1920), багатьох літературних творів.

У 30-х рр. твори В.Блакитного були заборонені як націоналістичні, а пам'ятник, встановлений у Харкові, знищений.

БУЛГАКОВ МИХАЙЛО ОПАНАСОВИЧ **(1891 – 1940)**

Видатний російський та український письменник і драматург.

Народився 3 (15) травня 1891 р. в Києві в родині приват-доцента Київської духовної академії.

Отримав домашню освіту. Восени 1900 р. вступив до Олександрівської гімназії, де працювали найкращі педагоги міста. Рано почав писати вірші та оповідання, грати на роялі, малювати, гарно співав, був талановитим оратором.

1909 р. став студентом медичного факультету Київського Імператорського університету Св. Володимира.

На початку Першої світової війни разом з дружиною працював у шпиталі. Добровільно пішов на фронт, служив у прифронтовому шпиталі, придбав досвід воєнного хірурга.

У 1916 р. з відзнакою закінчив університет й почав працювати земським лікарем у Смоленській губернії

Під час громадянської війни жив у Києві, але особистої участі а ні в білому, а ні в червоному русі не приймав.

У 1919 – 1921 рр. жив на Кавказі, де опинився у пошуках своїх братів, що воювали в Білій армії та зникли.

Після встановлення в регіоні радянської влади був призначений завідуючим літературною секцією підвідділу мистецтв народів у Владикавказі. Саме тут вперше почав писати для театру і його п'єси мали величезний успіх.

1921 р. переїхав до Москви, працював у літературних часописах, друкував фельстони, кореспонденції, перші серйозні твори.

У 1924 р. почав писати роман „Біла гвардія”, за яким у 1926 р. створив п'єсу "Дні Турбіних". 1927 р. завершив драму „Біг”. Але повість „Собаче серце” викликала незадоволення влади, була заборонена до друку й вперше побачила світ лише у 1987р.

Протягом 1928-1940 рр. працював над славетним романом "Майстер і Маргарита", розуміючи, однак, що радянська цензура не дозволить його надрукувати (вперше роман вийшов друком у журналі „Москва” наприкінці 1966-на початку 1967 рр.).

З 1929 р. остаточно потрапив до опали, його твори не видавали, п'єси забороняли ставити в театрах. Впавши у відчай, звернувся до

Й.Сталіна з листом, в якому виклав прохання або надати можливість заробляти на життя, або дозволити виїхати за кордон. У 1930 р. призначений на посаду асистента режисера Московського художнього академічного театру.

1936 р. перейшов працювати оперним лібретистом і перекладачем до московського Большого театру.

10 березня 1940р. видатний письменник помер.

ГРИЗОДУБОВА ВАЛЕНТИНА СТЕПАНІВНА (1910 – 1993)

Видатна радянська льотчиця, перша жінка – Герой Радянського Союзу. Кавалер багатьох державних нагород, зокрема – двох орденів Леніна, орденів Вітчизняної війни 1-го ступеня, Трудового Червоного прапора, Червоної Зірки.

Народилася 31 січня 1910 р. (це – офіційна дата народження В.С.Гризодубової; точна дата – 27 квітня 1909 р. за старим стилем, була встановлена директором харківського музею Гризодубових В.Є.Власко), у Харкові в родині відомого в Російській імперії авіаконструктора та авіатора Степана Васильовича Гризодубова.

Закінчила харківську середню школу і музикальне училище. Була студенткою Харківського технологічного інституту (зараз – НТУ „ХПІ”) й Харківської консерваторії.

4 листопада 1928 р. за особистим розпорядженням наркома С.Орджонікідзе зарахована до першого набору Харківського Центрального аероклубу, який закінчила за три місяці. У 1929 р. продовжила навчання в 1-ій Тульській льотно-спортивній школі ОСОАВІАХИМа та школі льотчиків-інструкторів у Пензі. До 1934 р. працювала інструктором у Тушино (під Москвою), підготувала 36 льотчиків; займалася планерним спортом.

З 1936 р. служила в Червоній армії. 1937 р. на літаках УТ-1, УТ-2 и АІР-12 встановила 5 світових авіаційних рекордів висоти, швидкості й дальності польоту.

24-25 вересня 1938 р. в якості командира екіпажу на літаку АНТ-37 "Родина" (другий пілот – П.Д.Осипенко, штурман – М.М.Раскова) здійснила безпосадковий переліт з Москви до Далекого Сходу, встановивши світовий жіночий авіаційний рекорд дальності польоту (26 годин 29 хвилин). 2 листопада 1938 р. за майстерність, мужність й героїзм отримала звання Героя Радянського Союзу.

У 1939 р. зайняла посаду начальника Управління міжнародних повітряних ліній СРСР.

1942 р. пішла на фронт. У березні 1942- жовтні 1943 рр. – командир 101-го транспортного авіаційного полку; з жовтня 1943 р. – командир 31-

го гвардійського бомбардувального авіаполку. Особисто здійснила більш ніж 200 бойових польотів, зокрема – 132 нічних.

З 1946 р. – полковник запасу; працювала льотчиком-випробувачем, займала різноманітні відповідальні посади, обиралася депутатом Верховної Ради СРСР.

6 січня 1986 р. отримала звання Героя Соціалістичної Праці.

Померла 28 квітня 1993 р. Похована в Москві на Новодівочемому цвинтарі.

ЗАТОНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ (1888 - 1938)

Радянський державний і партійний діяч.

Народився 27 липня 1888 р. в с. Лисиць Подільської губернії (тепер Хмельницька обл.).

З 1905 р. почав займатися політичною діяльністю, вступив до РСДРП.

У 1912 р. закінчив фізико-математичний факультет Київського університету Святого Володимира. З 1913 р. працював викладачем фізики в Київському політехнічному інституті.

1917 р. був обраний членом крайового комітету РСДРП(б). Разом з Г.П'ятаковим входив до складу малої Ради і Крайового Комітету з охорони революції в Україні. Повністю підтримував агресію Росії проти Української Народної Республіки. Входив до складу Народного Секретаріату як народний секретар освіти.

З березня 1918 р. – голова більшовицького Центрального Виконавчого Комітету в Україні. Був одним з організаторів комуністичної партії України.

У 1919-1920 рр. – член Реввійськради різних більшовицьких армій та Реввійськради Українського і Південно-Західного фронтів, які здійснювали окупацію України.

На початку 1920 р. був призначений відповідальним за реорганізацію і побудову Червоної Української Галицької Армії. У липні-вересні 1920 р. очолював Галицький Революційний комітет.

Протягом 1922-1923 рр. і 1933-1938 рр. обіймав посаду наркома освіти УСРР. У 1925-1927 рр. – секретар ЦК КП(б)У, в 1927-1933 рр. – голова ЦК КП(б)У. Займав керівні посади в інших більшовицьких державних і партійних органах в Україні.

1938 р. був заарештований і в липні 1938 р. розстріляний разом з дружиною за сфальсифікованим звинуваченням.

КАГАНОВИЧ ЛАЗАР МОЙСЕЙОВИЧ

(1893 – 1991)

Радянський партійний і державний діяч.

Народився 10 листопада 1893 р. у с. Кабани Київської губернії в незаможній родині. З 14 років працював шевцем на взуттєвих підприємствах Києва.

З 1911 р. брав активну участь у більшовицькому русі. Вступив до РСДРП(б). Входив до складу керівних органів більшовицьких організацій у Катеринославі, Мелітополі, Юзівці.

У 1917-1918 рр. очолював Поліський (Гомельський) комітет більшовицької партії. У 1918-1922 рр. – партійний функціонер у Нижньому Новгороді, Воронежі, Туркестані. У 1922-25 рр. – завідуючий відділом ЦК РКП(б), секретар ЦК РКП(б).

У 1925-1928 рр. – генеральний секретар ЦК КП(б)У. Запеклий противник українізації, він виступив проти політичної лінії українських націонал-комуністів О.Шумського і М.Хвильового, конфліктував із головою РНК України В.Чубарем.

У березні 1927 р. звинуватив у “націоналістичному ухилі” О.Шумського і керівника Закордонного бюро допомоги КПЗУ К.Саврича (Максимовича). Політикою переслідування націонал-комунізму в Україні довів до розколу Комуністичну Партію Західної України, добився арешту, а згодом і знищення, її провідних членів – Й.Крілика, М.Косара, К.Саврича, Г.І.Іваника.

З 1928 р. працював секретарем ЦК ВКП(б). У 1933 р. очолив сільськогосподарський відділ ЦК ВКП(б) й почав наполегливо втілювати в життя ідею суцільної колективізації шляхом застосування репресивних заходів щодо українського селянства.

6 липня 1932 р. на конференції КП(б)У разом з В.Молотовим звинуватив керівників КП(б)У в провалі колективізації і виступив проти пропозиції українських комуністів зменшити норми хлібозаготівель в Україні, значно завищені плани яких стали однією з головних причин голодомору 1932-1933 рр.

У 1935-1945 рр. керував роботою наркоматів важкої та нафтової промисловості, шляхів сполучення; з серпня 1938 р. – заступник голови Раднаркому СРСР.

У березні 1947 р. вдруге був призначений першим секретарем ЦК КП(б)У., продовжував втілювати традиційну для більшовиків політику репресій проти української інтелігенції, звинуватив представників еліти в “українському буржуазному націоналізмі”, провів масштабну чистку серед українських національних кадрів, взяв активну участь у ліквідації національного підпілля, особисто керував боротьбою проти частин Української Повстанської Армії в Західній Україні.

У грудні 1947 р. був відкликаний до Москви для роботи в партійних та державних органах.

У 1953 р. після смерті Й.Сталіна, очолював різні радянські міністерства, був першим заступником голови Ради Міністрів СРСР.

1957 р. разом з В.Молотовим, Г.Маленковим, Д. Шепіловим створив опозиційну групу, яка зробила спробу змістити з посади Першого секретаря ЦК КПРС М.Хрущова. Заколот було розкрито і в червні 1957 р. на Пленумі ЦК всіх членів групи, зокрема Кагановича, було усунено від керівних державних і партійних посад.

1962 р. виключений з партії та остаточно усунений від політики.

Помер у липні 1991 р. в Москві.

КОНОВАЛЕЦЬ ЄВГЕН (1891 – 1938)

Визначний український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР, командант УВО, голова Проводу Українських Націоналістів.

Народився у 1891 р. в с. Зашків Львівського повіту (тепер Жовківський р-н Львівської обл.).

У 1901-1909 р. навчався у львівській Академічній гімназії. З 1909 р. вивчав юриспруденцію на юридичному факультеті Львівського університету. Зі студентських років вів активну громадсько-політичну діяльність.

У 1910 – 1911 рр. брав участь у боротьбі студентства за створення першого українського університету у Львові. 1912 р. став секретарем львівської філії «Просвіти», тісно співпрацював з місячником «Письмо з Просвіти». З 1913 р. як один з лідерів українського студентського руху був обраний до складу головної управи Українського Студентського Союзу. Вступив до Української Національно-демократичної Партії (УНДП). У 1913 р. увійшов до «Тіснішого народного комітету», на засіданнях якого провідні галицькі політики обговорювали найактуальніші питання українського політичного життя в Австро-Угорщині.

На початку Першої світової війни 2 серпня 1914 р. був мобілізований до австрійської армії. У червні 1915 р. потрапив у російський полон і перебував у таборах для військовополонених. Під час Лютневої революції розгорнув широку організаційну й пропагандистську роботу серед полонених-українців.

У вересні 1917 р. втік з табору до Києва. Взяв участь у формуванні Галицько-Буковинського Куреня Січових Стрільців, який незабаром перетворився на одну з найбоєздатніших частин армії Української Народної Республіки.

У січні 1918 р. був обраний командиром Куреня Січових Стрільців, частини якого відзначились під час придушення антидержавного заколоту в Києві та в боях проти більшовицьких військ. За часів Української Центральної Ради, Січові Стрільці на чолі з Є.Коновальцем фактично виконували функції

національної гвардії, забезпечували роботу уряду в найскладніші часи української державності.

1 травня 1918 р. на вимогу німецького командування полк Січових Стрільців було роззброєно і розформовано, але Є.Коновалець наприкінці серпня 1918 р. отримав від гетьмана дозвіл на формування Окремого Загону Січових Стрільців.

У листопаді 1918р. загін виступив на підтримку Директорії у повстанні проти влади П. Скоропадського і в у бою під Мотовилівкою 1918 р. розбили гетьманські частини.

Протягом 1918-1919 рр. командував дивізією Січових Стрільців під час бойових операцій проти більшовицьких і денікінських військ. У листопаді 1919 р. потрапив у польський табір для військовополонених у Луцьку. Навесні 1920 р. звільнився з ув'язнення й перебрався до Чехословаччини.

Поразка національно-визвольного руху 1917-1921 рр. та чотирьохстороння окупація України спонукали його до пошуку нових методів боротьби за незалежність батьківщини. У липні 1920 р. здійснив заходи по створенню принципово нової військової одиниці, яка б в умовах підпілля могла ефективно боротися проти окупаційних режимів – Української Військової Організації (УВО). 20 липня 1921 р. очолив Початкову Команду УВО; був співорганізатором Другого Зимового походу Армії УНР.

3 грудня 1922 р. жив в еміграції – у Чехословаччині, Німеччині, Швейцарії та Італії.

28 січня – 3 лютого 1929 р. на Першому Конгресі Українських Націоналістів у Відні було створено Організацію Українських Націоналістів (ОУН) – єдину революційно-політичну організацію, діяльність якої базувалася на націоналістичній ідеології та поширювалася на всі українські землі. Головою проводу ОУН обрали Є.Коновальця. Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. він організаційно зміцнив УВО і ОУН, залучив до співпраці широкі кола української еміграції, здійснив ряд заходів, внаслідок яких були створені осередки ОУН у Франції, Бельгії, Канаді. З метою підготовки до майбутньої збройної боротьби за незалежність України в Польщі, Чехословаччині та Австрії були сформовані школи для підготовки старшинських кадрів для української армії.

Діяльність Є.Коновальця по розбудові ОУН, намагання поставити українське питання у Лізі Націй, постійні заходи по створенню націоналістичного підпілля в УРСР викликали занепокоєння у більшовицького керівництва. 25 травня 1938 р. на нього було скоєно замах. Він загинув у Роттердамі (Голландія), відкриваючи поштовий пакет, переданий агентом радянських спецслужб, де знаходився вибуховий пристрій. Похований на кладовищі Кросвік у Роттердамі.

КОСІОР СТАНІСЛАВ ВІКЕНТІЙОВИЧ **(1889 – 1939)**

Більшовицький партійний і державний діяч.

Народився 6 листопада 1889 р. у м. Венгрові (Польща) в родині польського робітника. Закінчив початкове заводське училище при Сулинському металургійному заводі на Донбасі. З 13-ті років почав працювати в слюсарній майстерні.

У 1907 р. під впливом старшого брата вступив до більшовицької партії.

У 1907-1908 рр. брав активну участь в робітничому русі на Донбасі й на Дону, через що був заарештований.

Напередодні Першої світової війни займався партійною роботою в Харкові та Києві.

Після жовтневих подій 1917 р. брав активну участь у будівництві радянської держави, зокрема у боротьбі за встановлення більшовицької влади в Україні; був одним з організаторів КП(б)У.

У 1922-1928 рр. займав керівні посади в органах РКП(б).

1928 р. переведений до України, де протягом десяти років займав посаду Генерального секретаря (з 1934 р. – першого секретаря) ЦК КП(б)У.

У липні 1932 р. на III Всеукраїнській конференції КП(б)У, добре знаючи незадовільне становище із забезпеченням населення хлібом, активно підтримав вимогу Л.Кагановича і В.Молотова повністю виконати завищені плани хлібоздачі в Україні, ініціював створення колгоспних фондів. Вилучення цих фондів, за директивою Й.Сталіна і В.Молотова і при безпосередній підтримці С.Косіора, з метою виконання плану хлібозаготівель стало однією з головних причин голодомору 1932-1933 рр.

1939 р. був заарештований, звинувачений у приналежності до Польської Військової Організації і розстріляний.

КОШКІН МИХАЙЛО ІЛІЧ **(1898-1940)**

Народився 1898 р. у бідній родині в с. Бринчаги Ярославської губернії. Закінчив три класи церковно-приходської школи.

У 1909 р. поїхав до Москви на заробітки й протягом восьми років працював на кондитерських фабриках.

За кілька місяців до жовтневих подій 1917 р. був рекрутований до царської армії.

Звістку про революцію зустрів захоплено, перейшов на бік більшовиків, вступив до РСДРП, взяв участь у громадянській війні.

Як активний і перспективний партієць, був направлений вчитися до Московського Комуністичного університету ім. Я.Свердлова. Після його закінчення керував кондитерською фабрикою у В'ятці, активно займався партійною роботою й самоосвітою.

Вступив до Ленінградського політехнічного інституту. Під час переддипломної практики на заводі «Червоний путіловець» вперше познайомився з проектами танків і захопився ідеєю розробки досконалої, принципово нової моделі радянського танка.

Після закінчення інституту залишився працювати в Ленінграді, але наприкінці грудня 1936 р. прийняв пропозицію очолити найбільше у той час танкове конструкторське бюро Харківського паровозобудівного заводу, де при тісному співробітництві з науковцями Харківського політехнічного інституту почав розробляти знаменитий танк з індексом Т-34.

У вересні 1939 р. під час випробувань нової бронетанкової техніки машина Кошкіна вразила комісію потужністю й легкістю подолання смуги перепон. Цього ж року після проведення додаткових робіт з посилення броні та зброї Т-34 був рекомендований для прийняття на озброєння Червоної армії. За чотири місяці вдалося виготовити першу партію – одинадцять машин.

У 1940 р. харківські конструктори на чолі з М.Кошкіним своїм ходом перегнали два танки до Москви для урядової комісії. На Іванівській площі Кремля “тридцятьчетвірки” були оглянуті особисто Й.Сталіним та гідно витримали випробування на полігоні.

Після повернення з Москви М.І. Кошкін одразу ж потрапив до лікарні. Давня застуда і довга подорож в екстремальних умовах спровокували тяжке захворювання легенів. 26 вересня 1940 р. видатний конструктор помер.

Його могили не існує. Восени 1941 р. під час масованого обстрілу Харкова німецькими літаками крематорій, де зберігалася урна з прахом Михайла Ілліча, було зруйновано.

Видатний конструктор не дожив до початку Великої Вітчизняної війни, але саме його згодом назвали її першим солдатом. Танк Т-34 переможеної німці визнали найкращою бойовою машиною Другої світової війни.

КУРБАС ЛЕСЬ
(ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ)
(1887 – 1937)

Видатний український театральний діяч та режисер.

Народився 25 лютого 1887 р. у Самборі (тепер Львівська обл.) в акторській сім'ї.

Середню освіту здобув у Тернопільській гімназії. Оволодів російською, польською та німецькою мовами, самотужки вивчав англійську та норвезьку.

У 1907-1908 рр. навчався на філософському факультеті Віденського університету. 1908 р. перевівся на філософський факультеті Львівського університету. Одночасно працював у аматорському театральному гуртку товариства “Сокіл”.

Восени 1909 р. організував власний драматичний гурток при Львівському університеті.

У 1910 р., після вбивства польськими шовіністами українського студентського діяча А.Наука, проти українських студентів розпочалися репресії, під час яких Л.Курбаса виключили з університету. Намагаючись продовжити навчання, він знов поїхав до Відня, де студіював у Віденській драматичній школі.

Влітку 1911 р. був запрошений до гуцульського театру “Верховина”. Протягом 1912-1914 рр. працював у Театрі товариства “Руська Бесіда”. У вересні 1915 р. організував трупу “Тернопільські театральні вечори”.

Наприкінці березня 1916 р. на запрошення видатного російського актора М.Садовського переїхав до Києва. На київській сцені дебютував у ролі Степана в драмі “Невільник” М.Кропивницького, а в серпні 1917 р. приєднався до випускників музично-драматичної школи, які з метою виховання і підтримки акторські обдарованої молоді створили “Молодий Театр”, На його сцені поставив цілу низку спектаклів, зокрема “Чорна пантера і білий ведмідь” за відомою п’єсою В.Винниченка.

Під час денікінської окупації Києва працював над оперою “Тарас Бульба” М.Лисенка. У червні 1920 р. очолив колектив акторів Київського драматичного театру.

Головною метою вважав створення єдиної загальноукраїнської театральної академії. Ця ідея згодом трансформувалася в Мистецьке об’єднання “Березіль”, у складі якого працювало близько 250 театральних діячів та акторів, 5 майстерень, 20 творчих дослідницьких комісій та режисерська лабораторія, де готували акторські кадри для всіх театрів України. 4 березня 1926 р. на Всеукраїнській театральній нараді було вирішено перевести театр “Березіль” у Харків.

У першій половині 20-х рр. спробував себе в якості кінорежисера, знявши на Одеській кіностудії фільми “Вендета”, “Макдональд”, “Арсенальці”.

Вже 1927 р. активна діяльність Л.Курбаса на ниві української національної культури, викликала необґрунтовані нападки і звинувачення в націоналізмі, формалізмі, відриві від радянської дійсності. З 1931 р. почалося постійне переслідування режисера. До критики долучилися майже всі літературні групи, відомі театральні діячі, штучно сіялася ворожнеча до Курбаса серед молодих акторів та режисерів. У вересні 1933 р. перший секретар ЦК КП(б)У П.Постишев, вимагав від Курбаса зректися “помилки” і відкрито засудити діяльність М.Хвильового та М.Скрипника, проте режисер відмовився. 5 жовтня 1933 р. на спеціальному засіданні народного комісаріату освіти його було усунуто від обов’язків мистецького

керівника театру “Березіль”, а згодом позбавлено звання народного артиста УСРР (присвоєне в 1925 р.)

У жовтні 1933 р. на запрошення мистецького керівника Державного Єврейського Театру С. Міхоелса виїхав до Москви з метою поставити на сцені п'єсу “Король Лір”. 26 грудня 1933 р. по дорозі до театру був заарештований. Розстріляний 3 листопада 1937 р.

МАНУЇЛЬСЬКИЙ ДМИТРО ЗАХАРОВИЧ (1883 – 1959)

Радянський державний та партійний діяч, академік АН УРСР

Народився 1883 р. у селі Святець Кременецького повіту Волинської губернії. 1903 р. вступив до Петербурзького університету, але курс навчання не закінчив через втягнення у революційну діяльність. Цього ж року вступив до РСДРП.

У 1906 р. за участь у Кронштадтському повстанні був заарештований та засуджений до 5-річного заслання до Якутії; перебував у Вологодській в'язниці, звідки втік. Оселився в Києві, де в 1907 р. здобув членство в Київському комітеті РСДРП.

Восени 1907 р. емігрував у Париж. Закінчив юридичний факультет Сорбонського університету.

У травні 1917 р. остаточно повернувся в Росію. Після жовтневого більшовицького перевороту працював у Наркоматі продовольства РСФСР.

З травня 1918 р., як заступник голови більшовицької делегації, брав участь у мирних переговорах з Україною і 12 червня 1918 р. разом з Х.Раковським підписав умови прелімінарного миру з Українською Державою гетьмана П.Скоропадського. У 1918 р. відкомандирований ЦК РКП(б) до України для організації більшовицького руху.

Деякий час був близький до фракції так званих федералістів КП(б)У, які виступали за утворення рівноправного федеративного союзу між УСРР і РСФСР. У 1919-1920 рр. – член Всеукраїнського ревкому, в 1920-1922 рр. – народний комісар землеробства УСРР. У 1920-1921 рр. перебував у складі української делегації на польсько-радянських мирних переговорах у Ризі. З грудня 1921 р. протягом незначного часу – перший секретар ЦК КП(б)У, редактор газети “Комуніст”. У 1920-1923 і 1949-1952 рр. – член Політбюро ЦК КП(б)У, з 1924 р. - член президії.

Протягом 1928-1943 рр. працював секретарем виконкому Комінтерну, очолював делегацію ВКП(б)У в Комінтерні, був одним з провідників сталінської політики терору в апараті Комінтерну та закордонних компартіях.

У липні 1944 р. призначений заступником голови Раднаркому УРСР і народним комісаром закордонних справ УРСР. Очолював українську

делегацію на міжнародній конференції у Сан-Франциско (квітень 1945 р.) та на Паризькій мирній конференції (1946 р.). Брав участь у роботі перших сесій Генеральної Асамблеї ООН, на яких неодноразово висловлювався проти діяльності української еміграції.

У 1945-1946 рр. виступив ініціатором, ідеологом і керівником нової кампанії проти “українського буржуазного націоналізму”, розгорнув широкомасштабну акцію спрямовану на переслідування й цькування української інтелігенції., зокрема, І.Крип’якевича, В.Сосюри, М.Рильського.

1946 рр. отримав посаду заступника голови Ради Народних Міністрів УРСР.

Помер у 1953 р. Похований у Києві.

ПЕТРОВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ (1878 – 1958)

Радянський державний і політичний діяч.

Народився 28 січня 1878 р. у Харкові, в родині ремісника. Два з половиною роки навчався в харківській духовній семінарії, але був виключений через неможливість сплачувати за навчання. З 1889 р. працював робітником на заводах Харкова, Миколаєва, Катеринослава, Донбасу.

З 1897 р. – член Катеринославського комітету РСДРП. Керував нелегальними робітничими гуртками, організовував страйки. Брав активну участь у революції 1905–1906 рр.

У 1912 р. був обраний членом IV-ї Державної Думи, трибуну якої використовував для пропаганди ідей більшовизму. В листопаді 1914 р. разом з усіма членами думської більшовицької фракції заарештований і засланий на довічне ув’язнення до Туруханського краю, але завдяки революційним подіям лютого 1917 р. звільнився.

На початку 1917 р. призначений комісаром Якутської губернії та головою Комітету громадянської безпеки, а в липні 1917 р. його було направлено до України для боротьби з Центральною Радою.

У 1917-1919 рр. зайняв посаду комісара внутрішніх справ РСФСР; був одним зі співорганізаторів Всеросійської Надзвичайної Комісії.

У 1918 р. входив до складу російської делегації на мирних переговорах у Бресті.

Протягом тривалого часу займав важливі посади в Російській та Українській радянських республіках, зокрема в 1919-1938 рр. був членом Політбюро ЦК КП(б). Належав до тієї частини партійного і державного апарату УСРР, яка, орієнтуючись на Москву, повністю відкидала ідею про можливість існування суверенної української держави.

У серпні 1922 р. представляв Україну у складі комісії підготовки союзного договору. Безумовно підтримав сталінський проект входження формально незалежних радянських республік до складу РСФСР на автономних правах.

1923 р., під час підготовки конституції СРСР, виступив проти позиції М.Скрипника, О.Шумського і Х.Раковського, спрямованої на побудову державного устрою союзної держави на конфедеративних засадах.

У 1921- 1923 рр. керував в Україні роботою комітетів незаможних селян (комнезамів), діяльність яких спричинила розкол українського селянства за соціальною і політичною ознакою та сприяла проведенню руйнівної більшовицької політики на селі.

Виконуючи обов'язки “всеукраїнського старости”, виступав офіційним рупором сталінської пропаганди. Своєрідною подякою за це стало перейменування в 1926 р. міста Катеринослав у Дніпропетровськ.

Помер у 1958 р. Похований біля Кремлівської стіни.

ПОСТИШЕВ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ (1887-1939)

Радянський партійний і державний діяч.

Народився 6 вересня 1887 р. в Іваново-Вознесенську.

З 1901 р. брав участь у революційному русі. У 1904 р. вступив до РСДРП.

1908 р. за революційну діяльність був заарештований і засуджений до каторги; з 1912 р. знаходився на поселенні в Іркутській губернії під наглядом поліції. У 1914-1917 рр. – член Іркутського бюро РСДРП.

У 1918-1920 р. став одним з керівників більшовицького партизанського руху на Далекому Сході. З квітня 1922 р. – обласний комісар уряду Далекосхідної республіки.

У серпні 1923 р. – був направлений ЦК РКП(б) в Україну, де виконував обов'язки секретаря Київського губкому, а з осені 1925 р. – секретаря Київського окружкому КП(б)У, член Політбюро і секретар ЦК КП(б)У.

На початку 1933 р. був призначений особистим представником Й.Сталіна в Україні з необмеженими повноваженнями. З березня 1933 р. одночасно був обраний секретарем ЦК КП(б)У, членом Політбюро ЦК КП(б)У, першим секретарем Харківського обкому партії. З липня 1934р. – секретар Київського обкому.

За безпосередньою вказівкою „вождя”, поклав край українському національному відродженню, перешкоджав політиці українізації; очолив політичну компанію проти М.Скрипника, що призвела до його самогубства; заохочував репресивну політику, вів боротьбу зі “шкідництвом”, “саботажництвом”, “націоналістичною контрреволюцією”; був прибічником насильницької колективізації і виконання плану хлібозаготівель в Україні. Саме Постишев був одним з найголовніших організаторів голодомору 1932-1933 рр.

Але незважаючи на відданість радянським ідеалам і особисто Сталіну, став жертвою репресивної системи. У 1937 р. його звільнили від обов'язків секретаря ЦК КП(б) й позбавили всіх партійних посад, у лютому 1938 р. виключили з ВКП(б) і заарештували. Розстріляний 26 лютого 1939 р.

РАКОВСЬКИЙ ХРИСТИЯН ГЕОРГІЙОВИЧ (1873 – 1941)

Радянський партійний і державний діяч.

Народився 1(13) серпня 1873 р. в болгарському містечку Котел в заможній родині. Прямий нащадок відомих болгарських діячів ХІХ ст. Георгія Мамарчева і Георгія Раковського.

Після закінчення початкової школи навчався у Варненській, а з 1888 р. – у Габровській гімназіях. Протягом 1890-1896 рр. вчився на медичних факультетах університетів Женеви, Берліна, Цюріха.

На початку 90-х рр. приєднався до соціал-демократичного руху. За пропаганду марксистських ідей в Болгарії та Румунії неодноразово заарештовували й висилали за межі цих країн.

Наприкінці 1917 р. вступив до більшовицької партії. З січня 1918 р. призначений комісаром-організатором у російсько-румунських справах на Півдні Росії. Очолив в Одесі Вищу автономну колегію у російсько-румунських справах, брав участь в організації відсічі військової інтервенції боярської Румунії у Бессарабії і врегулюванні відносин між Румунією та радянською Росією.

24 січня 1919 р. був одностайно обраний головою Раднаркому України. У травні 1919 р. Володимир Ленін назвав його першим в ряду “найвидатніших працівників” республіки.

З середини вересня 1919 р. по січень 1920 р. (під час окупації України денікінцями) виконував обов'язки начальника Політуправління Реввійськради РСФСР. Був наркомом закордонних справ Радянської України. З вересня 1920 р. входив до Реввійськради Південного фронту. Очолював Надзвичайну комісію по боротьбі з бандитизмом, Надзвичайну санітарну комісію, Особливу комісію по пальному і продовольству, Українську економічну раду.

Влітку 1923 р. почав працювати у Великій Британії, як повпред СРСР. Був головою Всесоюзного Червоного Хреста і восени 1934 р. очолював його делегацію на міжнародній конференції у Токіо.

1937 р. заарештований за неправдивим звинуваченням. У 1938 р. виключений з партії і притягнений до кримінальної відповідальності. На суді 65-річний більшовик справляв враження людини фізично і морально зломленої.

Розстріляний 3 жовтня 1941р.

СКРИПНИК МИКОЛА (1872 – 1933)

Відомий радянський державний та партійний діяч. Народився у 1872 р. на Харківщині в родині робітника - залізничника. Початкову освіту здобув у двокласному сільському училищі. Курс навчання в Ізюмському реальному училищі не закінчив, оскільки за організацію марксистського гуртка, був виключений.

У 1897 р. вступив до РСДРП. Брав активну участь у революції 1905-1907 рр. та Жовтневій революції 1917 р.; був головою Центральної ради фабрично-заводських комітетів, членом Воєнно-революційного комітету.

11-12 грудня 1917 р. в Харкові відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, який проголосив встановлення Радянської влади на всій території України. 17 грудня було створено перший робітничо-селянський уряд України - Народний секретаріат, до складу якого, разом з Артемом (Сергєєвим), Є.Б.Бош, С.С.Бакинським, В.П.Затонським, В.С.Люксембург, Є.П.Терлецьким, В.М.Шахраєм, Г.Ф.Лапчинським, увійшов і М.Скрипник.

17-19 березня 1918 р. в Катеринославі, де на той час перебував Український радянський уряд, відбувся II Всеукраїнський з'їзд Рад на якому М.Скрипника було призначено головою уряду - Народного секретаріату України.

Під час вторгнення австро-германських військ 18 квітня 1918 р. Народний секретаріат був реорганізований в Бюро для керівництва повстанською боротьбою в тилу окупантів (так звану "дев'ятку"), на чолі якого став М.Скрипник.

5-12 липня 1918 р. на I з'їзд КП(б)У був обраний членом ЦК КП(б)У.

У березні 1919 р. увійшов до нового українського уряду – Ради Народних Комісарів УРСР.

Протягом довгих років працював на високих урядових посадах, очолював низку наркоматів, був народним комісаром освіти УРСР, здійснював керівництво Інститутом червоної професури, був головою ЦВК СРСР, головою Держплану СРСР. Відомий революціонер здобув славу "твердокам'яного більшовика, який завжди дотримувався послідовної класово-пролетарської лінії, неухильно відстоював позиції більшовизму". Він був одним з небагатьох радянських лідерів, які з повагою й любов'ю ставилися до України та її народу За висловом самого Миколи Олександровича "для більшості членів партії Україна не існувала як національна одиниця". Такі погляди коштували М.О.Скрипнику життя.

7 липня 1933 р. під тиском зростаючих звинувачень у впровадженні ідей “українського буржуазного націоналізму”, покінчив життя самогубством.

СТАЛІН (ДЖУГАШВІЛІ) ЙОСИФ ВІССАРІОНОВИЧ (1879-1953)

Народився 21 грудня 1879 р. у м. Горі Тифліської губернії у родині кустаря-швеця. У 1894 р. закінчив Горійське духовне училище і вступив до Тифліської православної духовної семінарії.

1898 р. став членом РСДРП і почав проводити пропагандистську роботу серед робітників залізничних майстерень. У 1899 р. був виключений з семінарії за пропаганду марксизму та почав професійно займатися революційною діяльністю.

Наприкінці 1901 р. відправлений до Батумі, де у березні 1902 р. очолив політичну демонстрацію батумських робітників. Саме за це, наприкінці 1902 р., вперше заарештований та засуджений на заслання до Іркутського краю. Однак у січні 1904 р. здійснив втечу і таємно повернувся на Кавказ, де продовжував революційну діяльність.

Під час першої російської революції 1905-1907 рр. Й.Сталін – один з провідних партійних діячів Закавказзя. 1913 р. його знов було заарештовано й відправлено до Туруханського краю.

У березні 1917 р., повернувся до Петрограду та увійшов до складу Бюро ЦК РСДРП(б). Брав активну участь у підготовці та проведенні Жовтневого перевороту 1917 р.

У листопаді 1919 р. за участь у громадянській війні був нагороджений орденом Червоного Прапора.

На початку 20-х рр. очолив Наркомат з національних питань, брав участь у здійсненні економічної політики партії. Під час утворення СРСР намагався втілити в життя план “автономізації”, тобто включення радянських республік до складу РСФСР на автономних принципах. Категорично заперечував право України та інших національних республік на самовизначення.

Після смерті В.І.Леніна розпочав жорстоку й наполегливу боротьбу за лідерство в партії, поступово встановив абсолютний контроль над всіма сферами партійного й державного життя, сприяв встановленню культу своєї особи.

Наприкінці 20-х рр. проголосив політику „Великого стрибка”: впроваджував форсовану індустріалізацію, насильницьку колективізацію та “ліквідацію куркульства як класу”. Через не виважену, помилкову полі-

тику вождя рівень життя населення різко знизився, а в 1932-1933 рр. на селі розпочався голодомор, під час якого лише в Україні загинуло від 7 до 8 млн. чоловік.

З початком Великої Вітчизняної війни (1941-1945) прийняв на себе функції Верховного Головнокомандуючого, голови Державного комітету оборони. Винен у трагічних подіях першого періоду війни, в окупації величезної території СРСР, зокрема України, німецько-фашистськими загартниками.

У складі „великої трійки” брав участь у роботі Тегеранської (1943), Кримської (1945), Потсдамської (1945) конференцій.

1949 р. як переможець фашистської Німеччини та на честь 70-річчя отримав найвище військове звання генералісімуса.

Після війни тоталітарна система та особиста диктатура Й.Сталіна посилювалися. Під гаслом боротьби з „космополітизмом” почалася нова хвиля масових „чисток”, запроваджувалася політика антисемітизму, почали сфабриковуватися нові політичні процеси, зокрема „Ленінградська справа” та „Справа лікарів”, здійснювалося насильницьке переселення цілих народів - „зрадників”, мільйони ув’язнених перебували у таборах ГУЛАГу. Проте стан здоров’я диктатора помітно погіршився. 5 березня 1953 р. Й.Сталін помер. Його тіло поклали у Мавзолеї, поряд з Леніном, але під час хрущовської „відлиги”, що поклала початок процесу десталінізації, останки вождя перепоховали біля Кремлівської стіни.

ХВИЛЬОВИЙ (ФІТІЛЬОВ) МИКОЛА ГРИГОРОВИЧ (1893 – 1933)

Видатний український письменник.

Народився 1 грудня 1893 р. у с. Тростянець (зараз Сумська область), в сім’ї вчителів. Навчався в гімназії, але виключений з 6-го класу за участь у революційній організації. Проте решту життя плідно займався самоосвітою. Згідно спогадів сучасників, був обдарованою „харизматичною” особистістю. Дрібний на зріст, нервовий, він справляв велике враження своєю сміливістю, щирістю та блискучим інтелектом.

У 1916 р. був призваний до діючої армії і на фронті приєднався до дивізійної ради солдатських депутатів.

З 1917 р. – член РСДРП. Приймав активну участь у громадянській війні в рядах Червоної армії.

Літературну творчість розпочав як поет. Першими книгами стали поетичні збірки „Молодість” й „Досвітні симфонії”. Згодом почав зай-

матися прозою; автор багатьох новел, оповідань, критичних статей та памфлетів. У перші пореволюційні роки один з найпопулярніших письменників радянської держави, чії твори вміщувались у шкільні підручники і хрестоматії.

У 1925 р. організував і очолив Вільну Академію Пролетарської Літератури (“ВАПЛІТЕ”). Ініціатор бурхливої літературної дискусії відносно місця й ролі української культури та мистецтва, зокрема літератури в світовому культурному просторі. Відстоював точку зору про необхідність налагодження й зміцнення літературних зв’язків із Західною Європою, а не лише з Москвою. Через свої погляди був звинувачений радянською владою в буржуазному націоналізмі. 1928 р. ВАПЛІТЕ ліквідували за „націоналістичні ухили”. І хоча в 1928-1929 рр. вийшло друком повне видання творів М.Хвильового, переслідування письменника посилювалося.

У 1933 р., під тиском все зростаючих цькувань, покінчив життя самогубством. Через два місяці після похорону його могилу було зруйновано.

ШУМСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ (1890 – 1946)

Український політичний діяч.

Народився 2 грудня 1890 р. у с. Боровій Рудні на Київщині в бідній селянській родині.

З 1908 р. входив до Української соціал-демократичної спілки. У 1917 – 1919 рр. – член УСДРП.

Працював у складі Української Центральної Ради, але її політичну платформу не підтримував, тому в січні 1918 р. разом з лівими українськими есерами здійснював підготовку державного перевороту з метою встановлення в Україні радянського ладу.

У травні 1918 р. приєднався до боротьбистів та увійшов до складу боротьбистського уряду, який користувався впливом серед повсталих селян Правобережної України. Виступив проти Директорії.

Зі встановленням в Україні радянської влади остаточно приєднався до комуністів, був обраний членом ЦК КП(б)У. Проте відстоював самостійницькі позиції й належав до тієї партійної групи, яка вимагала відокремлення КП(б)У від Компартії Росії.

У 1919 р. отримав посаду наркома освіти в українському радянському уряді. У 1920 р. призначений наркомом внутрішніх справ. З 1921 р. – представник УСРР у Польщі.

1923-1924 рр. після повернення в Україну був редактором журналу “Червоний шлях”, керував відділом агітації та пропаганди КП(б)У.

З вересня 1924 по лютий 1927 рр. знов працював наркомом освіти УСРР. Зарекомендував себе як активний прихильник політики українізації. 26 квітня 1926 р. відкрито звинувачений Й.Сталіним у сприянні поширенню антиросійських настроїв в Україні, його ім'ям навіть був названий національний ухил – “шумськізм”.

Під тиском розгорнутої проти нього політичної компанії на червневому (1926 р.) пленумі ЦК КП(б)У визнав “помилковість” своєї позиції, але незважаючи на це в 1927 р. був звільнений з посади наркома освіти і переведений до Москви на другорядну роботу у профспілці.

13 травня 1933 р. за звинуваченням у приналежності до Української військової організації заарештований та засуджений до десятирічного ув'язнення у виправно-трудоному таборі. Протягом 1933-1935 рр. перебував на Соловках. Неодноразово звертався з апеляціями щодо своєї справи до керівних організацій і радянських керівників, зокрема до Й.Сталіна. Однак добився лише заміни тюремного ув'язнення на заслання до Красноярська (у грудні 1935 р.). У відповідь на це рішення розпочав голодування, добиваючись повної реабілітації.

9 жовтня 1937 р. тяжко хворого О.Шумського знову заарештували у зв'язку зі справою боротьбистів, але у листопаді 1939 р. справу було припинено за безпідставністю.

Після закінчення терміну заслання (13 травня 1943 р.) залишився жити у Красноярську. Працював над книгою “Малороси”, текст якої знищив у липні 1946 р. Намагався покінчити життя самогубством, про що повідомив в особистому листі до Сталіна, однак, спроба виявилася невдалою.

У 1946 р. вбитий за особистим розпорядженням Й.Сталіна, М.Хрущова й Л.Кагановича.

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945)

Друга світова війна (1 вересня 1939 р. – 2 вересня 1945 р.) стала найжорстокішим і найкривавішим воєнним конфліктом в історії людства. У ній було задіяно 61 державу, воєнні дії велися на території 40 країн, загальна кількість жертв досягла 56-67 млн.

Україна опинилася в епіцентрі війни вже в вересні 1939 р. Внаслідок Мюнхенського пакту почалося розчленування Чехословаччини й 11 жовтня 1938 р. Закарпаття отримало самоврядування. 15 березня новий уряд на чолі з А.Волошиним проголосив незалежну державу – Карпатську Україну.

Але події 30-х рр. негативно позначились на ситуації в Україні. В своїх планах Німеччина розглядала її як об'єкт захоплення і використання матеріальних і людських ресурсів у власних інтересах.

23 серпня 1939 р. був підписаний “Пакт Молотова- Ріббентропа”, де, зокрема, йшлося про розподіл сфер впливу між СРСР і Німеччиною. Маючи гарантії нейтралітету СРСР, 2 вересня 1939 р. А.Гитлер напав на Польщу – почалася Друга світова війна.

Згідно пакту і таємного протоколу, 17 вересня 1939 р. радянські війська перейшли польський кордон та окупували Західну Україну й Західну Білорусію.

28 вересня цього ж року радянсько-німецький воєнно-політичний альянс був підтверджений новим договором – “Про дружбу і кордони”. Відповідно до угод про сфери впливу, західноукраїнські землі остаточно ввійшли до складу УРСР, що відповідало споконвічним прагненням українців до возз’єднання в межах однієї держави і мало велике історичне значення.

22 червня 1941 р. Німеччина несподівано напала на СРСР. Почалася Велика Вітчизняна війна. Перший етап війни для радянських військ був вкрай невдалим, Червона армія зазнавала поразку за поразкою. До кінця 1941 р. німці окупували майже всю Україну.

З початком війни урядом СРСР була проведена величезна робота з мобілізації сил і організації опору ворогу. Країна перетворилася на єдиний воєнний табір, де все життя підпорядковувалося одній меті – розгрому Німеччини. З України на схід було евакуйоване понад 3,5 млн. чоловік, 550 підприємств, майно колгоспів і радгоспів, культурно-освітні заклади.

22 липня 1942 р., після захоплення м. Свердловська Ворошиловградської області, гітлерівці окупували всю територію УРСР, розчленували її на окремі частини, встановили жорстокий окупаційний режим. Відповідно до теорії расової винятковості арійців, українці підлягали масовому знищенню. Геноцид здійснювався й проти єврейського населення України. Гітлерівці грабували матеріальні ресурси України, до Німеччини вивозилися продовольство, обладнання, сировина, коштовності, чорнозем, робоча сила (на примусові роботи до Німеччини було вивезено 2,4 млн. українських оstarбайтерів).

Окупаційний режим і встановлення нацистського “нового порядку”, що відзначалися винятковою жорстокістю, викликали масовий рух опору в Україні, який розвивався в двох напрямках: радянський партизанський рух і націоналістичний рух. Наприкінці 1942 р. в Україні було створено 800 партизанських загонів. Їх дії координував Український штаб партизанського руху на чолі з Т.Строкачем. Виникали великі партизанські з’єднання на чолі з С.Ковпаком, О.Сабуровим, О.Федоровим, П.Вершигорою. Радянські партизани здійснювали гучні диверсії на комунікаціях ворога, тилові рейди, знищували фашистські військові частини та представників німецького командування.

З червня 1941 р. по жовтень 1944 р. Україна була ареною запеклої збройної боротьби проти окупантів. Частина українців, очолювана ОУН-УПА, прагнула скористатися війною для відродження незалежної української держави. У жовтні 1942 р. на Волині та Поліссі ОУН заснувала Українську повстанську Армію (УПА), керівництво якої проголосило тактику боротьби на два фронти – проти німців і проти сталінського тоталітарного режиму.

Переломним моментом Другої світової війни стала Сталінградська битва. Влітку 1943 р. Гітлер спробував перехопити стратегічну ініціативу,

однак, розпочатий ним наступ на Курській дузі провалився. Радянські війська перейшли в контрнаступ і 23 серпня 1943 р. зайняли Харків. У вересні-жовтні Радянська Армія прорвала лінію німецької оборони на Дніпрі і 6 листопада визволила Київ.

Успішно розгортався наступ і на півдні України. 1944 р. радянське командування силами чотирьох Українських фронтів здійснило серію наступальних операцій, остаточно визволивши територію України. 28 жовтня 1944 р. була остаточно визволена вся територія України від німецьких загарбників.

9 травня 1945 р. Велика Вітчизняна війна завершилася капітуляцією Німеччини. 2 вересня акт про капітуляцію підписала мілітаристська Японія.

Людські втрати України у війни склали понад 10 млн. військових і цивільних осіб. Матеріальні втрати досягли 1,5 трильйонів крб. Зазнавши величезних людських і матеріальних втрат, Україна зробила неоціненний внесок у перемогу над фашистською Німеччиною і її союзниками.

БАНДЕРА СТЕПАН (1909-1959)

Український політичний діяч, один з лідерів українського національно-визвольного руху 30-50-х рр.

Народився 1 грудня 1909 р. в с.Старий Угринів Калужського повіту на Станіславщині (тепер Івано-Франківщина) в родині греко-католицького священника.

У 1919-1927 рр. навчався у Стрийській гімназії. Після її закінчення намагався виїхати до Чехословаччини для навчання в Українській господарській академії, але не дістав дозволу від польських властей.

1929 р. вступив до організації Українських Націоналістів (ОУН), а в червні 1932 р. став заступником Крайового Провідника і референтом пропаганди.

У 1933-1934 рр. підготував ряд терористичних актів проти польських урядовців. 1936 р. був засуджений до смертної кари згодом заміненої на довічне ув'язнення. Після приєднання Західної України до СРСР був звільнений німцями з тюрми та повернувся до Львову.

У 1939 р. очолив течію в ОУН, яка стояла в опозиції до методів і тактики діяльності Проводу Українських націоналістів під керівництвом А.Мельника.

На початку Великої Вітчизняної війни ОУН ставить своїм завданням відновлення української державності. 6 липня 1941 р. після окупації фа-

шистами Львову був заарештований та ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен через те, що відмовився скасувати Акт про відновлення Української держави.

Після звільнення з концтабору у 1944 р., внаслідок постійної загрози арешту радянськими спецслужбами, був змушений змінювати місце перебування. Жив в Інсбруку, Зеєнфельді, Мюнхені.

У грудні 1950 р., через розходження у питаннях стратегії і тактики визвольного руху з Крайовим Проводом ОУН, відмовився від посту голови Проводу ЗУ ОУН. З 1953 р. постійно намагався врегулювати відносини та конфлікти між різними еміграційними групами. В 1956 р. на конференції ЗУОУН був обраний головою Проводу.

15 жовтня 1959 р. у Мюнхені був вбитий агентом КДБ Б.Сташинським (стріляв ампулами з ціаністим калієм). Похований на кладовищі у Мюнхені.

ВОЛОШИН АВГУСТИН (1874 – 1945)

Український громадсько-політичний і державний діяч. Президент Карпатської України

Народився 17 березня 1874 р. в с. Келеничі на Закарпатті у родині священика. Закінчив ужгородську гімназію. Вступив до богословської семінарії в Ужгороді, потім – до теологічного факультету Будапештського університету та будапештської Вищої педагогічної школи. Добре володів чеською, німецькою, угорською, сербською, словацькою, латинською та грецькою мовами.

З листопада 1897 р. працював викладачем, а в 1912-1938 рр. – директором вчительської семінарії в Ужгороді.

З кінця 90-х рр. XIX ст. брав активну участь у суспільно-політичному житті Закарпаття. В 1897-1938 рр. редагував українські газети “Наука“ та Свобода”.

У 1918 р. став членом-засновником Руської Народної Ради, потім – головою Центральної Руської Народної Ради в Ужгороді.

1922 р. разом з провідними громадсько-політичними діячами Закарпаття організував Християнську Народну Партію.

У 1925-1929 рр. – депутат чехословацького парламенту. Почесний голова товариства “Просвіта” в Ужгороді.

У жовтні 1938 р., під впливом міжнародних подій і під тиском українських політичних сил, чехословацька влада була змушена дати згоду на створення автономного уряду Карпатської України. Державним секретарем

рем уряду призначили А.Волошина. 26 жовтня 1938р. обраний прем'єр-міністром Карпатської України. За його активної підтримки були створені національні збройні сили – “Карпатська Січ”.

12 лютого 1939 р. відбулися вибори до сейму Карпатської України. 14 березня 1939 р. новосформований парламент, який зібрався у Хусті, проголосив незалежність Карпатської України, прийняв Конституцію й обрав Августина Волошина президентом української держави.

Проте на підставі таємної угоди між Німеччиною та Угорщиною, угорські війська розпочали агресію проти Карпатської України і незважаючи на героїчний опір загонів Карпатської Січі, 14-16 березня окупували більшість її території. Президент й частина уряду на чолі з прем'єр-міністром Ю.Реваєм були змушені емігрувати до Чехословаччини.

У Празі працював в Українському Вільному Університеті: спочатку очолював кафедру педагогіки, а згодом обійняв посаду ректора.

1 травня 1945 р. був заарештований радянською контррозвідкою і вивезений до СРСР. 11 липня 1945 р. страчений в Лефортовській в'язниці у Москві.

ГІТЛЕР (ШИКЛЬГРУБЕР) АДОЛЬФ (1889 – 1945)

Канцлер Німеччини.

Народився 20 квітня 1889 р. у м. Браунау в Австро-Угорщині.

У 1905 р. не зміг скласти випускні іспити в реальній школі, симулюючи хворобу, і 1907 р. переїхав до Відня, намагаючись поступити у Віденську академію мистецтва.

Саме у Відні вперше познайомився з творами німецьких філософів Л. фон Лібенфельса й Ф.Ніцше, в яких висувалися ідеї “збереження арійської раси” та її “боротьби за життєвий простір”.

У травні 1913 р. переїхав до Мюнхену. На початку Першої світової війни вступив добровольцем до німецької армії; воював на західному фронті. Дослужився до звання єфрейтора, був поранений; нагороджений “Залізним хрестом” I й II ступенів.

Після демобілізації повернувся до Мюнхена та активно залучився до політичного життя. У вересні 1919 р. вступив до Німецької Робітничої партії, яка знаходилася на націонал-шовіністичних позиціях і через два роки змінив назву партії на Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію (НСДАП). Партія сповідувала расизм, антисемітизм, боротьбу з демократією, принцип “вождізму”.

Протягом 1924-1928 рр. знов реорганізував партію і вирішив прийти до влади легітимним шляхом. В умовах економічної і політичної кризи 1930 - 1933 рр. обіцянки Гітлера відродити національну гідність німецької

нації, забезпечити підвищення добробуту громадян знайшли підтримку майже всіх соціальних верств населення Німеччини.

Президентські вибори 1932 р. розглядав як перевірку сил своєї партії. Завдяки активній масовій компанії отримав понад 30% голосів. 30 січня 1933 р. став канцлером, а наступного 1934 р. проголосив себе фюрером (“вождем”). Намагаючись швидко зміцнити свою владу і створити “Третій рейх”, вже в перші місяці правління почав згортати демократичні свободи й заборонив всі політичні партії крім НСДАП, знищив опозицію, встановив політичну диктатуру в країні. Були створені концтабори, гестапо, проводився тотальний терор проти німецького народу.

Отримавши диктаторські повноваження від рейхстагу, розпочав підготовку до війни. Незважаючи на Версальський договір, знов проголосив загальну військову зобов’язаність, реформував армію й флот.

Зовнішня політика фюрера набула вкрай агресивного характеру. У 1936 р. німецькі війська окупували демілітаризовану Рейнську область; 1938 р. була анексована Австрія й Судетська область Чехословаччини; у березні 1939 р. німецькі війська захопили Чехословаччину.

1 вересня 1939 р. нападінням на Польщу Гітлер розпочав Другу світову війну й протягом короткого часу захопив майже всі європейські країни.

22 червня 1941 р. Німеччина напала на СРСР.

Окупувавши Україну, гітлерівські загарбники почали здійснювати свої плани її пограбування. Окупанти штучно поділили Україну на чотири частини, підпорядковані різним адміністративним органам: „Трансністрію”, дистрикт „Галичина”, рейхскомісаріат „Україна” та прифронтові райони під безпосереднім військовим командуванням. На всієї території нацисти встановили німецько-фашистське кримінальне право і німецькі суди.

Почалася заздалегідь продумана політика винищення радянських громадян. Тільки в Україні виявлено не менше 250 місць масових страт мирного населення, існувало 180 великих концтаборів, 50 гетто. Всього було вбито і замучено близько 4 млн. цивільного українського населення.

Ставлячи метою перетворити Україну на колонію, на аграрний і сировинний придаток німецького рейху, фашисти грабували її національні багатства, вивозили до Німеччини промислове устаткування, руду, метал, хліб і продовольство, історичні й художні скарби музеїв, матеріальні і культурні цінності.

Відверто терористичний окупаційний режим спричинив масовий Рух опору на окупованих, зокрема українських, територіях.

Плани фюрера підкорити радянську державу не здійснилися. Фашистська Німеччина потерпіла розгромну поразку, що призвело до краху гітлерівського режиму.

30 квітня 1945 р. покінчив життя самогубством.

КОЖЕДУБ ІВАН МИКИТОВИЧ (1920 – 1991)

Радянський льотчик-винищувач, тричі Герой Радянського Союзу, маршал авіації.

Народився 8 червня 1920 р. в с. Ображіївка на Сумщині..

Навчався в шосткінському хіміко-технологічному технікумі й одночасно відвідував місцевий аероклуб, по закінченні якого вступив до Чугуївського авіаційного училища. Працював льотчиком-інструктором.

На початку Великої Вітчизняної війни разом з училищем був евакуйований в Середню Азію. Неодноразово подавав рапорти з проханням відправлення до діючої армії, але дозвіл на це отримав лише в березні 1943 р.

Тріумфальна слава І.Кожедуба розпочалася під час битви на Курській дузі, коли вилітаючи по декілька разів на день на завдання, він практично у кожному бою знищував фашистські літаки. 4 лютого 1944 р. видатний льотчик вперше удостоївся високого звання Героя Радянського Союзу.

Як визнаний „повітряний боєць” І.Кожедуб отримав дозвіл на так зване „вільне полювання”, зайняв посаду заступника командира авіаполку та в серпні 1944 р. вдруге удостоївся звання Героя.

Брав участь у боях за Берлін, під час яких зробив дивовижний подвиг – на винтомоторному літаку зумів збити реактивний німецький винищувач "Me-163".

Взагалі, в роки війни здійснив, за офіційними даними, 120 повітряних боїв і знищив 62 літака противника (за спогадами самого Кожедуба – 107).

18 серпня 1945 р., за видатні бойові заслуги, І.М.Кожедубу втретє було присвоєне звання Героя Радянського Союзу.

По закінченні війни навчався у військовій Академії; воював у Північній Кореї, де командував авіадивізією та брав особисту участь у бойових вилітах; освоював нову реактивну техніку.

Занесений до книги рекордів Гіннеса – за результативністю посів п'яте місце серед найвидатніших льотчиків-винищувачів Другої світової війни

Помер 8 серпня 1991р.

КИРПОНІС МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ (1892-1941)

Видатний український радянський військовий діяч.

Народився 9 січня 1892 р. у с. Вертіїв (тепер ніжинський район Чернігівської області) у родині бідного селянина. У 1915 р. був призваний на службу до царської армії. 1917 р. закінчив воєнно-фельдшерську школу.

Під впливом революційних подій приєднався до більшовиків. У серпні 1917 р. був обраний головою солдатського полкового комітету, в листопаді цього ж року – головою ради 26-го стрілового корпусу. Один з організаторів повстанських загонів в Україні.

Учасник громадянської війни 1918-1920 рр. Займав військові посади начальника штабу, командира полку. Після остаточного встановлення Радянської влади в Україні з 1922 р. був помічником начальника і комісаром школи червоних старшин.

1927 р. закінчив Воєнну академію ім. М.В.Фрунзе й був призначений начальником штабу стрілкової дивізії. Протягом 1934-1939 рр. очолював Казанське військове училище. Під час радянсько-фінської війни 1939-1940 рр. командував 70-ою стрілковою дивізією. З квітня 1940 р. – командуючий військами Ленінградського, а з лютого 1941 р. – Київського військового округу.

На початку Великої Вітчизняної війни був призначений командуючим Південно-Західного фронту, керував обороною Києва.

Після того, як Київ залишили радянські війська, під час виходу з оточення, був смертельно поранений. Помер М.П.Кирпоніс 20 вересня 1941 р. на хуторі Дрюківщина, Лохвинського району Полтавської області, де й похований.

КОВПАК СИДІР АРТЕМОВИЧ (1887 – 1967)

Український радянський воєнний і державний діяч, один з організаторів партизанського руху в Україні.

Народився у 1887 р. в селищі Котельва на Полтавщині.

Учасник Першої світової війни.

Прийняв революційні події жовтня 1917 р. Воював у складі Червоної Армії. У 1918 – 1919 рр. очолював партизанський загін, боровся проти денікінців, з військами барона Врангеля.

В 1921 – 1926 рр. – військовий комісар у ряді міст Катеринославщини (Великий Токмак, Павлоград, Кривий Ріг та інші). Протягом 1937 – 1941 рр. був головою Путивльського міськвиконкому Сумської області.

Під час Великої Вітчизняної війни став командиром Путивльського партизанського загону, а згодом сформував й очолив велике партизансь-

кого з'єднання. В 1941 – 1942 рр. з'єднання Ковпака здійснило антифашистські рейди по Сумській, Курській і Брянській областях, у 1942 – 1943 рр. – рейд у Правобережну Україну, в 1943 р. – Карпатський рейд. Під час пересування у Карпатах ковпаківці вели бої з формуваннями Української Народної Самооборони та частинами Української Повстанської Армії.

В 1944 р. з'єднання було перейменовано в Першу українську партизанську дивізію ім. С.Ковпака.

Після війни активно займався політичною діяльністю, обіймав різноманітні державні посади: обирався депутатом Верховної Ради УРСР, був міністром оборони УРСР, протягом 1947 – 1967 рр. працював заступником голови Верховної Ради УРСР, з квітня 1967 р. – член Президії Верховної Ради УРСР. С.А.Ковпак є автором книги wspomинів “Від Путивля до Карпат”.

Помер 11 грудня 1967 р. Похований у Києві.

КОНЄВ ІВАН СТЕПАНОВИЧ **(1897 – 1973)**

Радянський полководець, Маршал Радянського Союзу.

Народився 28 грудня 1897 р. у с. Лодейно (тепер Вологодська область Росії) у родині селянина. У 1912 р. закінчив земське училище. З дванадцяти років працював сплавником лісу.

Навесні 1916 р. був мобілізований до російської армії та відправлений до унтер-офіцерської школи. Після її закінчення воював на Південно-Західному фронті у важкій артилерійській бригаді. В цьому ж році вступив до РКП(б). Під час громадянської війни був воєнкомом бронепоезду, стрілкової бригади, дивізії, штабу Народно-революційної армії Далекосхідної республіки.

Після закінчення громадянської війни – воєнком 17-го Приморського стрілкового корпусу, потім – комісар і голова політичного відділу стрілкової дивізії. У 1934 р. закінчив Військову академію ім. М.В. Фрунзе.

Наприкінці 30-х рр. командував стрілковим корпусом, потім – 2-ою Червонознаменною армією на Далекому Сході. В 1940-1941 рр. здійснював командування військами Забайкальського й Північнокавказького військових округів.

Велику Вітчизняну війну почав командувачем 190-ої армії. У вересні-жовтні 1941 р командував військами Західного фронту, де зазнав нищівної поразки під Вязьмою. Від суду й розстрілу його врятував Г.Жуков.

Воював на Калінінському фронті, успішно діяв під час контрнаступу під Москвою.

Під час Курської битви командував Степовим фронтом, війська якого визволяли Білгород та Харків.

20 лютого 1944 р. за вдалу організацію та відмінне керівництво військами у Корсунь-Шевченківській операції отримав звання маршала Радянського Союзу.

У травні 1944 р. призначений командуючим I-им Українським фронтом. 26 березня 1944 р. саме його війська першими вийшли до державного кордону СРСР, блискуче провели Львівсько-Сандамирську операцію й розбили групу армій “Північна Україна” фельдмаршала Манштейна. Цього ж року отримав звання Маршала Радянського Союзу. З 1945 р. – двічі Герой Радянського Союзу.

Протягом 1945 р. командував військовими операціями з визволення Польщі, Праги, брав участь у Берлінській операції.

У 1946-1950 рр. – головнокомандуючий сухопутними військами і заступник міністра озброєних сил СРСР; у 1950-1951 рр. – головний інспектор Радянської армії, заступник міністра оборони; протягом 1956-1960 рр. – перший заступник міністра оборони, командуючий об’єднаними озброєними силами країн Варшавського Договору.

У 1961-1961 рр. був призначений головнокомандуючим Групою радянських військ у Німеччині. Працював у групі генеральних інспекторів Міністерства оборони СРСР.

За видатні заслуги неодноразово отримував радянські та іноземні нагороди: кавалер 7 орденів Леніна, ордену Жовтневої революції, 3 орденів Червоного Прапора, 2 орденів Суворова 1-го ступеня, ордена Червоної Зірки, вищого радянського військового ордена “Перемога, Герой Чехословаччини й Монголії.

Помер 21 травня 1973 р. Похований в Москві на Червоній площі біля Кремлівського муру.

КОХ ЕРІХ (1896-1966)

Німецький нацистський лідер, військовий злочинець.

Народився 19 червня 1896 р. у Пруссії. На початку 1920-х рр. приєднався до нацистського руху. 1933 р. був призначений гауляйтером (губернатором) Східної Пруссії.

Відомий своєю жорстокістю, користувався серед

керівництва націонал-соціалістичної партії та німецьких військових славою “другого Сталіна”.

Після вторгнення до СРСР був рекомендований міністром окупованих територій на Сході А.Розенбергом на посаду рейхкомісара Росії, але у серпні 1941 р., за прямим розпорядженням Гітлера, призначений рейхскомісаром України. Його перебування на цієї посаді відзначалося винятковою жорстокістю. Ініціював в Україні знищення близько 4 млн. людей, включаючи єврейське населення. 2,5 млн. українців були депортовані до Німеччини, де працювали як “остарбайтери”. Під його керівництвом нещадно експлуатувалися природні багатства республіки, вивозилися до Німеччини пам’ятки культури тощо.

Після поразки Німеччини у Другій світовій війні інкогніто перебував у британській зоні окупації, проте 1949 р. був знайдений й переданий польському уряду для судового розслідування. Під час суду заявляв про свої симпатії до Радянського Союзу, ставив собі за заслугу, що протидіяв планам А.Розенберга створити на окупованій території українську державу.

1959 р., після десятилітнього зволікання, засуджений до страти, але вирок не було виконано через „слабке здоров’я” підсудного. За інформацією польських дисидентських джерел, колишній рейхскомісар утримувався у польській тюрмі Барчево у винятково гуманних умовах. Уряди УРСР та СРСР ніколи не домагалися його видачі.

Помер 12 листопада 1966 р.

КОШОВИЙ ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ (1926-1943)

Герой Радянського Союзу, радянський патріот, командир підпільної організації “Молода гвардія”.

Народився 8 червня 1926р., в м. Прилуки Чернігівської області.

У 1940р. родина Кошових переїхала до Краснодону, де Олег пішов навчатися в середню школу № 1 імені О.М.Горького. Допитливий, працелюбний, він займався в літературному гуртку, виступав у художній самодіяльності, писав оповідання й вірші, захоплювався творами Т. Шевченка, Е.Войнич, М.Островського.

Коли почалася війна О.Кошовий, якому виповнилося лише 15 років, разом з однокласниками працював у колгоспі та шпиталі, випускав для поранених сатиричну газету „Крокодил”.

У червні 1941р. намагався евакуюватися, але через швидке пересування німецьких військ, змушений був повернутися до Краснодону, вже окупованого фашистами, які жорстоко впроваджували „новий порядок”.

У березні 1942 р. став комсомольцем.

30 вересня 1942 р. О.Кошовий, І.Туркеніч, І.Земнухов, С.Тюленін, У.Громова та Л.Шевцова створили в Краснодоні підпільну комсомольську організацію „Молода гвардія”. Всього до її складу увійшло біля 100 комсомольців 14-17 років. Комісаром організації було обрано Олега Кошового.

Під його керівництвом підпільники знищували ворожу техніку, збирали зброю, розповсюджували листівки і повідомлення Радінформбюро, підпалювали скирди хліба, що призначалися для відправки до Німеччини, допомагали червоноармійцям втікати з полону, врятовували остарбайтерів. Були встановлені зв'язки з іншими підпільними групами в околицях Краснодону.

У січні 1943 р. гітлерівці викрили підпілля, почалися арешти. Разом з товаришами О.Кошовий зробив спробу перейти лінію фронту, але марно. Неподалік міста Ровеньки його затримала польова жандармерія.

На допитах юнак тримався героїчно. Від пережитих у катівнях гестапо страшних випробувань волосся 16-річного комісара стало сивим. 9 лютого 1943 р. Олега Кошового розстріляли.

Після звільнення Ровеньков, він був похований в братній могилі в центрі міста, в сквері імені „Молодої гвардії”.

1943 р. О.В. Кошовому присвоєне звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

КУЗНЄЦОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ **(1911 – 1944)**

Радянський розвідник, партизан, Герой Радянського Союзу.

Народився в 1911 р. в с. Зирянка Катирінбурзької губернії, в селянській родині.

1926 р. закінчив семирічну школу. Вступив до агрономічного відділення Тюменського сільськогосподарського технікуму. У 1927 р. продовжив навчання в Талицькому лісовому технікумі, де почав самостійно вивчати німецьку мову. Мав незвичайні лінгвістичні здібності, оволодів українською й польською, мовою комі, есперанто.

З 1930 р. працював лісовпорядником, керував гуртком політичної грамоти.

У 1932 р. став таємним агентом держбезпеки, навчався в Свердловському індустріальному інституті, продовжував удосконалювати знання німецької.

Навесні 1938 р. переїхав до Москви, де почав служити в НКВС, виконуючи таємні завдання в країнах Європи, головним чином, у Німеччині.

У серпні 1942 р. в Поліссі (Україна) добровільно вступив до партизанського загону спеціального призначення „Переможці” під командуванням майора Д.Медведева. Під ім'ям обер-лейтенанта Пауля Зиберта проводив розвідку в окупованому місті Рівне, входив у довіру до офіцерів вермахту й вищих представників окупаційної влади. Завдяки цьому, здобув цінну інформацію про підготовку фашистами наступу на Курській дузі та про організацію замаху на Й.Сталіна, У.Черчилля й Ф.Рузвельта в Тегерані.

Згідно наказу радянського командування, особисто знищив головного суддю України Функа, імперського радника рейхскомісаріату „Україна” Гелля та його секретаря Вінтера, віце-губернатора Галіції Бауера, викрав командуючого каральними військами в Україні генерала фон Ільгена.

Загинув у бою під містом Броди (Львівська область) у березні 1944 р.

МАЛИНОВСЬКИЙ РОДІОН ЯКОВИЧ (1898 – 1967)

Радянський полководець, Маршал Радянського Союзу. Народився 11 листопада 1898 р. в Одесі.

1914 р. був мобілізований. У лютому 1916 р. відправлений до Франції у складі російського експедиційного корпусу.

У 1919 р. став бійцем Червоної армії і в складі 27-ої стрілової дивізії брав участь у боях з білогвардійцями.

Протягом 20-30-х рр. пройшов шлях від командира взводу до командира корпусу. У 1930 р. закінчив Військову академію ім. М.В.Фрунзе.

У 1937-1938 рр. добровольцем поїхав до Іспанії, де прийняв участь у Громадянській війні на боці республіканського антифашистського уряду.

На початку Великої Вітчизняної війни командував 48-м стрілковим корпусом, а з середини 1941р. – 6-ю армією.

З грудня 1941 р. по липень 1942 р. командував Південним фронтом, серпні – жовтні 1942 р. – 66-ю армією під Сталінградом. Протягом жовтня-листопада 1942 р. – заступник командуючого військами Воронежського фронту.

У лютому 1943 р. був призначений командуючим військами Південного, а в березні – Південно-Західного фронту (20 жовтня 1943 р. перейменованій в 3-й Український), який визволяв Донбас та Правобережну Україну.

У травні 1944 – травні 1945 рр. керував Ясько-Кишиневською операцією, визволенням Румунії, Угорщини, Австрії та Чехословаччини. З липня 1945 р. – командуючий військами Забайкальського фронту.

Після закінчення Другої світової війни командував військами Забайкальсько-амурського військового округу (1945-1947), був головнокомандуючим військами на Далекому Сході (1947-1953), командував військами Далекосхідного військового округу (1953-1956)

Протягом 1956-1957 рр. працював на посаді першого заступника міністра оборони і головнокомандуючого сухопутними військами СРСР. У жовтні 1957 - березні 1967 рр. – міністр оборони СРСР. Неодноразово обирався депутатом Верховної Ради СРСР.

Був нагороджений 5-ма орденами Леніна, орденом Перемоги, 3-ма орденами Червоного Прапора, 2-ма орденами Суворова 1-го ступеня, орденом Кутузова 1-го ступеня, 16 іноземними орденами. Автор книги споминів “Солдати Росії”.

Помер 31 березня 1967 р. Похований в Москві на Червоній площі біля Кремлівської стіни.

МЕЛЬНИК АНДРІЙ (1890 – 1964)

Український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР, один із лідерів Організації Українських Націоналістів.

Народився 12 грудня 1890 р. у с. Воля Якубова Дрогобицького повіту на Львівщині.

У 1914-1916 рр. командував сотнею Легіону Українських Січових Стрільців на австрійсько-російському фронті. В період боїв на Лисоні, у вересні 1916 р., потрапив до російського полону й був відправлений у табір для військовополонених. 6 січня 1917 р. організував втечу з полону.

У січні 1918 р. став одним з організаторів Куреня Січових Стрільців; був призначений начальником штабу куреня, а в березні – начальником штабу полку. Після падіння Української Центральної Ради перебував у Києві та Білій Церкві.

Приймав участь у повстанні проти гетьмана Павла Скоропадського. Під час цих подій був заступником командира Осадчого Корпусу, а з січня 1919 р. – командиром корпусу.

Протягом 1919 р. брав активну участь у військових діях проти Червоної Армії в Україні. Наприкінці 1919 р. був інтернований польськими військами та працював у Празі інспектором військових місій УНР.

1922 р. повернувся в Галичину, де став співзасновником Української Військової Організації, а згодом її Крайовим комендантом. У квітні 1924 р. був заарештований польською поліцією і засуджений до 4-річного ув'язнення. Після звільнення продовжував займатись громадсько-політичною діяльністю.

У 1932-1938 рр. – член правління видавничої спілки “Діло”, член товариства “Молода Громада”. Після загибелі Є.Коновальця , 11 жовтня 1939 р., став Головою Проводу ОУН. На початку 1940 р., після розколу ОУН, очолив одну з фракцій організації.

В роки німецької окупації послідовно відстоював ідею створення української незалежної держави, за що потрапив під арешт, і 26 лютого 1944 р. ув'язнений в концтаборі Заксенгаузен.

З 1945 р. жив у Німеччині та Люксембурзі. У 1947 р. на Третньому Великому Зборі Українських Націоналістів обраний довічним головою Проводу ОУН.

Останні роки свого життя присвятив боротьбі за консолідацію емігрантських сил. 1967 р. за його ініціативою був створений Світовий Конгрес Вільних Українців.

Помер 1 листопада 1964 р. Похований у м. Люксембург.

ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО НАТАЛІЯ ДМИТРИЇВНА (1884 – 1973)

Відомий український історик, одна з провідних представників державницької школи в українській історіографії. Дійсний член наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка (з 1947 р.), Української Вільної Академії Наук (з 1948 р.), міжнародної Академії Наук у Парижі (з 1953 р.). Автор близько 200 праць з історії України.

Народилася 13 лютого 1884 р. у Харкові, в дворянській родині, донька історика Д.Меньшова.

1890 р. закінчила Києво-Фундуклеївську Маріїнську жіночу гімназію. У 1905-1911 рр. навчалася на історико-філологічному відділенні Вищих жіночих курсів у Києві. У 1903 р. працювала в археологічній експедиції В.Хвойка.

У 1916-1918 рр. обіймала посаду професора кафедри російської історії на вищих жіночих курсах. 1915 р. склала магістерський іспит у Київському університеті Св. Володимира; з 1916 по 1920 рр. – приват-доцент цього університету. Одна з перших жінок-професорів Київського університету.

1912 р. була обрана дійсним членом Київського товариства Нестора Літописця, у 1916 р. – членом Таврійської вченої архівної комісії.

Після встановлення радянської влади в Україні відбулася реорганізація вищої школи, через що були закриті всі заклади, в яких викладала відома дослідниця, але пропозицію працювати в Московському й Петербурзькому університетах вона відхилила. За короткий час опанувала українську мову і надалі писала свої праці винятково українською.

Протягом 1918-1925 рр. працювала в Київському Археологічному інституті, співзасновницею якого була; з 1924-1941 рр. – у Всеукраїнській академії наук, у 1927-1932 рр. – професором Київського художнього інституту.

1923 р. одружилася з М.Василенком, колишнім президентом Української Академії наук, якого незабаром було заарештовано органами ДПУ, звинувачено у приналежності до контрреволюційної організації “Центр Дій” і засуджено до 10 років ув’язнення. Звільнена з роботи Н.Полонська-Василенко біля року добивалася амністії для чоловіка.

У 1934 р. вдруге втратила роботу, а її наукові праці були визнані “націоналістично-буржуазними”.

У 1940 р., захистивши докторську дисертацію за темою “Нариси з історії заселення Південної України в середині XVIII ст. (1734-1775 рр.)”, стала однією з найперших жінок–докторів історичних наук в УРСР.

За часів німецької окупації України залишалася в Києві й працювала директором Київського Центрального Архіву давніх актів.

У вересні 1943 р. переїхала до Західної України. З жовтня 1943 р. – референт культурної праці Українського Центрального комітету у Львові; у жовтні – грудні 1944р. очолювала Інститут Археології Академії Наук.

1944 р. емігрувала до Праги, де читала лекції в Українському Вільному Університеті. У 1945 р. – професор УВУ в Мюнхені; з 1965 р. – віце-президент Українського історичного товариства; з 1966р. – декан філософського факультету Українського Вільного Університету.

Померла 8 червня 1973 р., в Дорнштадті (Німеччина).

РИБАЛКО ПАВЛО СЕМЕНОВИЧ (1894-1948)

Видатний радянський полководець, Маршал Радянського Союзу

Народився 4 листопада 1894 р. у с. Малий Істороп Лебединського району Сумської області у родині фабричного робітника. З 13 років почав працювати на цукровому заводі, був учнем токаря і одночасно навчався у школі.

Під час Першої світової війни служив рядовим у

російській армії.

Після Жовтневого більшовицького перевороту записався до Червоної армії. Приймав участь у громадянській війні: у 1918 р., під час окупації України німецькими військами, був помічником командира партизанського загону, воював у славетній І-й Кінній армії у ранзі комісара полку і бригади, брав участь у радянсько-польській війні 1920 р.

1919 р. вступив до РКП(б).

Протягом 1926-1930 рр. навчався на курсах підвищення начкомскладу, а в 1934 р. закінчив Воєнну академію ім. М.В.Фрунзе.

У 1937-1940 рр. виконував обов'язки воєнного аташе у Польщі й Китаї, а згодом перейшов на викладацьку роботу.

Під час Великої Вітчизняної війни, після кількох рапортів з проханням відправлення на фронт, командував танковими арміями, брав участь у багатьох бойових операціях, зокрема в наступальних операціях на території України – в районі Києва, Житомира, Проскурова, Львова.

17 листопада 1943 р. за форсування Дніпра й вміле керівництво армією під час Курської битви та Київської наступальної операції отримав звання Героя Радянського Союзу, а 1 червня 1945 р. – звання маршала бронетанкових військ. Другою медаллю “Золота Зірка” нагороджений 6 квітня 1945 р. за героїзм у Берлінській та Празькій наступальній операціях. Кавалер двох орденів Леніна, ордену Червоного Прапора, трьох орденів Кутузова, ордену Богдана Хмельницького.

Після війни був призначений головнокомандуючим механізованими військами Радянської армії.

Помер 19 лютого 1948 р.

РОКОСОВСЬКИЙ КОСТЯНТИН КОСТЯНТИНОВИЧ (1894– 1968)

Видатний радянський воєначальник, Маршал Радянського Союзу.

Народився 21 грудня 1896 р. в м. Великі Луки, у родині залізничника.

У 1909 р. закінчив чотири класи гірського училища. З дитинства цікавився воєнною історією.

Учасник Першої світової війни; почав військову кар'єру у ранзі молодшого унтер-офіцера.

Одразу ж після Жовтневого перевороту перейшов на бік більшовиків. У лавах Червоної армії з 1918 р, швидко почав робити воєнну кар'єру.

Під час громадянської війни командував кавалерійським ескадронним полком.

1929 р. Закінчив курси при Військовій академії ім. М.В.Фрунзе.

Наприкінці 30-х рр. був репресований, але звільнений за особистим проханням Г.К.Жукова.

За часів Великої Вітчизняної війни командував Брянським, Донським, Центральним, 1-м і 2-м Білоруським фронтами. Війська під його командуванням відзначилися у Смоленській битві, битвах під Москвою, Сталінградом, Курськом, в Білоруській операції. У 1943р. успішно здійснив Чернігово-Прип'ятську наступальну операцію.

Разом із Г.К.Жуковим отримав почесне право провести історичний Парад Перемоги в Москві на Червоній площі (24 червня 1945 р.)

Після війни командував Північною групою військ. Протягом 1949-1956 рр. – заступник голови Ради міністрів і міністр національної оборони Польської Народної Республіки.

У 1956-1968 рр. займав відповідальні посади в Міністерстві Оборони СРСР, неодноразово обирався депутатом Верховної Ради Радянського Союзу.

Двічі Герой Радянського Союзу. Нагороджений сьома орденами Леніна, орденом Жовтневої Революції, шістьма орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 1-го ступеня, орденом Кутузова 1-го ступеня, орденом “Перемога”, багатьма іноземними орденами та медалями.

Помер 3 серпня 1968 р. Похований в Москві на Червоній площі біля Кремлівської стіни.

СТРОКАЧ ТИМОФІЙ АМВРОСІЙОВИЧ (1903 – 1963)

Радянський військовий діяч, в роки Великої Вітчизняної війни – один з організаторів партизанського руху в Україні.

Народився 4 березня 1903 р. в с. Астраханка Приморського краю, в родині селянина.

У 1919-1922 рр. брав участь у партизанському русі на Далекому Сході.

1924 р. служив у прикордонних військах НКВС СРСР.

З 1927р. – член ВКП (б).

У жовтні 1940р. отримав посаду заступника наркома внутрішніх справ УРСР.

У червні 1941р., за призначенням НКВС, керував формуванням винищувальних батальйонів і партизанських загонів на території України. Брав участь в обороні Києва й Москви.

Протягом 1942-1945 рр. – начальник Українського штабу партизанського руху, здійснював активні дії з його планування та координації. Завдяки цьому, в ході зимового наступу 1942-1943 рр., під час битви на Курській дузі, битви за Дніпро, військових операцій 1944 р., партизани України успішно взаємодіяли з радянськими військами, надаючи їм вагомої допомоги, наносили сильні удари по тилах ворога.

Керував каральними експедиціями проти українських націоналістів на Західній Україні.

У 1945 р. повернувся до виконання обов'язків заступника наркома внутрішніх справ УРСР, а 16 січня 1946 р. був призначений міністром внутрішніх справ УРСР. На цій посаді знаходився до 1956 р. Потім працював у Міністерстві внутрішніх справ СРСР, неодноразово обирався депутатом Верховної Ради СРСР.

Нагороджений трьома орденами Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки, орденами Суворова 1-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го ступеня.

Автор спогадів „Наш позивний – свобода” (1965 р.).

ТИМОШЕНКО СЕМЕН КОСТЯНТИНОВИЧ (1895 – 1970)

Радянський військовий діяч, Маршал Радянського Союзу. Народився 6 лютого 1895 р. у с.Фурманка (тепер с. Фурманівка Кілійського району Одеської області).

Учасник Першої світової та Громадянської війн. Офіцер царської кавалерії, він у 1918 р. вступив до Червоної армії. У 1922-1927 рр. навчався на вищих військових академічних курсах, у 1930 р. – на курсах командирів при Воєнно-політичній академії ім. В.І.Леніна.

З липня 1937 р. командував військами на Північному Кавказі. У вересні цього ж року був призначений командуючим Харківського військового округу, а в лютому 1938 р. очолив Київський особливий військовий округ. У вересні 1939 р. – командував військами Українського фронту, які брали участь у захопленні Західної України.

З травня 1940 р. до 19 липня 1941 р. займав посаду наркома оборони СРСР.

Під час Великої Вітчизняної війни був заступником наркома оборони країни (липень-вересень 1941), головнокомандуючим військами Західного (з липня 1941) і Південно-Західного (вересень 1941 – червень 1942) фронтів, представником Ставки Верховного Головнокомандуючого.

У повоєнний період продовжував військову службу. Протягом 1945-1960 рр. командував військами багатьох військових округів. З 1960 р. працював генеральним інспектором Групи генеральних інспекторів Міністерства оборони СРСР. Обирався депутатом Верховної Ради СРСР та депутатом Верховної Ради України. Останні роки життя присвятив роботі в Радянському комітеті ветеранів війни.

Двічі Герой Радянського Союзу. Нагороджений п'ятьма орденами Леніна, орденом Жовтневої революції, орденом “Перемога”. Помер 31 березня 1970 р. Похований в Москві на Червоній площі біля Кремлівської стіни.

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧ- НА РЕСПУБЛІКА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945 – 1985)

Історія України повоєнного періоду характеризується складними, суперечливими процесами і умовно може бути поділена на три етапи: 1945 – 1953 рр. – період відбудови народного господарства, посилення тоталітарного режиму й культу особи Й.Сталіна; 1953 – 1964 рр. – хрущовська “відлига” і спроби демократизувати радянське суспільство; 1964 – 1985 рр. – застій і криза командно-бюрократичної радянської системи.

Соціально-економічне і політичне життя України, як і усієї держави, у післявоєнні роки були наповнені суперечностями. Незважаючи на величезний внесок радянського народу в перемогу над фашизмом, Й.Сталін різко посилив контроль над життям громадян. Почалась нова хвиля репресій та ганебна ідеологічна компанія проти “буржуазного українського націоналізму”. Особливо складне становище склалося в Західній Україні, де радянська влада зіткнулася із сильним впливом ідей націоналізму серед населення і ворожим ставленням греко-католицької церкви.

5 березня 1953 р. помер Й.Сталін. До влади в державі прийшло так зване “колективне керівництво”, в якому дуже швидко зміцнював свої позиції М.С.Хрущов. У вересні цього ж року його було обрано Першим секретарем ЦК КПРС. Протягом 1953-1964 рр. саме він був “ключовою фігурою” в СРСР. На XX з’їзді партії М.Хрущов розвінчав культ особи і засудив масові репресії, поклавши початок десталінізації суспільства. Тоталітарний режим поступово змінювався на авторитарний. Хрущовська “відлига” створила умови для розвитку української культури, виникла нова генерація української інтелігенції – “шестидесятники”. Крім того, з’явилися умови розвитку промисловості і сільського господарства, помітно посилювався розвиток народногосподарського комплексу. Проте реформи М.Хрущова виявилися половинчастими й непослідовними. Вже на поч. 60-х рр. в Україні почалося помітне падіння темпів економічного розвитку.

У жовтні 1964 р. на пленумі ЦК КПРС М.С.Хрущова звільнили від обов’язків Першого секретаря ЦК і голови Ради Міністрів СРСР. До влади прийшла консервативна частина партійної верхівки на чолі з Л.І.Брежнєвим. На зміну “відлиги” прийшла реакція.

У 1965 р. були розпочаті чергові економічні реформи. Але й вони закінчилися крахом. Країна розвивалася екстенсивним шляхом. Гонка озброєння виснажила матеріальні ресурси держави, зміцнилися безгосподарність і корупція, набула поширення так звана “тіньова” економіка. У 70 – 80-ті рр. радянське суспільство знаходилося в стані загальної системної кризи.

Посилення ідеологічного тиску прискорило формування в Україні дисидентського і правозахисного руху, якій пройшов декілька етапів. Він ставив за мету вільний розвиток української культури і мови, забезпечення громадянських прав і був проявом національно-визвольного руху.

Криза радянського суспільства спонукала керівні партійні кола до проведення реформ. Їх ініціатором став М.С.Горбачов.

У середині 80-х рр., з початком політики перебудови, діяльність дисидентів помітно активізувалася, створилися умови для національно-державного відродження.

БРЕЖНЕВ ЛЕОНІД ІЛІЧ (1906-1982)

Державний та партійний діяч Радянського Союзу, Генеральний секретар ЦК КПРС.

Народився 19 грудня 1906 р. у с. Каменське (зараз м. Дніпродзержинськ), у родині робітника-металурга. Трудове життя почав з п’ятнадцяти років. З 1921 р. працював на Курському маслобійному заводі. 1927 р. Закінчив Курський землеустроїтельний меліоративний технікум.

У 1931 р. вступив до КПРС.

1935 р. закінчив Дніпродзержинський металургійний інститут, працював інженером на металургійному заводі. У 1936-1937 рр. – директор металургійного технікуму в Дніпродзержинську. У 1938 р. призначений завідувачим відділу Дніпропетровського обкому партії. У 1939 – секретарем обкому.

Під час Великої Вітчизняної війни обіймав посади заступника начальника політуправління Південного фронту, начальника політвідділу 18-ї армії, начальника політуправління 4-го Українського фронту. Закінчив війну в званні генерал-майора.

У серпні 1946 р. був призначений першим секретарем Запорізького обкому партії, в листопаді 1947 р. – першим секретарем Дніпропетровського обкому. У липні 1950 р. обраний першим секретарем ЦК Компартії Молдавії. 1952 р. на XIX з'їзді КПРС, за особистою рекомендацією Сталіна, був рекомендований секретарем ЦК КПРС і кандидатом в члени президіума ЦК партії.

Протягом 1953-1954 рр. – заступник начальника Головного політуправління Радянської армії і Военно-морського флоту.

За пропозицією М.Хрущова в 1954 р. переведений до Казахстану на посаду другого, а з 1955 р. – першого секретаря Компартії республіки, а в 1960 р. призначений на посаду голови Президії Верховної Ради СРСР.

Але незважаючи на повну довіру з боку Хрущова та його патронування в 1964 р. очолив заколот проти нього з метою захоплення влади. Розпочалася нова епоха в історії радянського суспільства, яка отримала назву – “неосталінізм”, або „епоха застою”.

Для стиля керівництва Л.Брежнєва був характерний консерватизм. В економіці посилювалися кризові явища, найбільша частина ресурсів використовувалася для розвитку військово-промислового комплексу, темпи зростання промисловості й сільського господарства різко знизилися, гальмувався науково-технічний прогрес. Радянський Союз все більш відставав у своєму розвитку від ведучих світових держав.

Важливими ознаками брежнєвського періоду були зростання бюрократичного апарату, зловживання радянських чиновників службовим станом, корупція, посилення боротьби з інакомисленням.

У 1968 р. дав згоду на окупацію Чехословаччини військами країн Варшавського договору. У 1979 р. радянські війська були введені в Афганістан, роком, пізніше готувалася воєнна інтервенція до Польщі.

Відчував велику пристрасть до нагород, почесних титулів та звань. Він – чотирижди Герой Радянського Союзу (1966, 1976, 1978, 1981), Маршал Радянського Союзу (1976), кавалер 250 орденів і медалей СРСР та іноземних держав. Протягом тривалого часу вважався автором мемуарів “Малая земля”, “Возрождение” й “Целина”, але зараз встановлено, що авторство належало групі відомих радянських журналістів.

З середини 70-х рр. різко погіршився стан здоров'я Брежнєва. Його фізичною слабкістю й неспроможністю керувати країною беззастережно користувалися в своїх інтересах члени радянського уряду.

Помер 10 листопада 1982 р. Похований біля Кремлівської стіни.

ДОВЖЕНКО ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ (1894-1956)

Видатний український радянський кінорежисер і драматург, письменник, заслужений діяч мистецтв УРСР.

Народився 29 серпня 1894 р. в с.Сосніца Чернігівської губернії. У 1914 р. закінчив Глухівський педагогічний інститут, навчався у Київському комерційному інституті, в Академії мистецтв.

З перших днів Радянської влади працював у Київському губернському відділі Нарпросвіти.

У 1921-1922 рр. перебував на дипломатичній роботі у Варшаві і Берліні. Протягом року навчався живопису у Берлінському приватному художньому училищі професора Є.Генкеля.

Після повернення в 1923 р. на Батьківщину працював у Харкові художником-ілюстратором газети "Вісті" ВУЦВК. З 1926 р. – на Одеській кінофабриці, де зняв свої перші роботи (короткометражні кінокомедії – "Вася-реформатор" і "Ягідка кохання"), а також повнометражний фільм "Звенигора" (1928). Протягом 1929-1941 рр. працював режисером і сценаристом на Київській кінофабриці, а з 1946 р. – на кіностудії "Мосфільм". В цей час він зняв такі стрічки як "Земля" (1930), "Іван" (1932), "Аероград" (1935), "Щорс" (1939).

Під час Великої Вітчизняної війни створив документальні фільмами героїко-патріотичного характеру "Битва за нашу Радянську Україну" (1943) і "Перемога на Правобережній Україні" (1945).

Широко відомий як письменник й публіцист. Автор оповідань "Мати", "Перед боєм", "Воля до життя", п'єс "Життя в цвіту", "Потомки запорожців", кіноповістей "Зачарована Десна" (1954), "Поема про море" (1956).

Помер 25 червня 1956 р. Похований у Києві.

1959 р. був посмертно відзначений Ленінською премією.

Ім'я видатного українського митця було присвоєне Київській кіностудії.

ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ ІВАН (1919 – 1984)

Український історик і педагог. Автор близько 200 робіт з новітньої історії України, формування української модерної нації та української політичної думки XIX – XX ст., зокрема “Інтелектуальні початки нової України” (1958), “Зауваги до проблеми “історичних” і “неісторичних” націй” (1981), “Політична думка українських підрадянських дисидентів” (1981), “Історичні есе”.

Народився у Відні 27 жовтня 1919 р. У 1937 р. закінчив львівську Академічну гімназію. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету (1933-1939) та факультеті зовнішніх відносин Берлінського університету (1940-1943). 1945 р. захистив докторську дисертацію в Карловому університеті Праги.

У 40-х рр. був членом українського студентського товариства “Мазепинець”, праської Української студентської Громади, членом Націоналістичної Організації Українських Студентів Великонімеччини.

Після війни переїхав до Австрії, в 1947 р. – до Женеви, де слухав лекції в Інституті вищих міжнародних досліджень. У червні 1951 р. переїхав до США, стажувався в Колумбійському університеті й отримав вчений ступень доктора філософії.

Протягом 1956-1967 рр. викладав історію в Ля Саль Коледж у Філадельфії, в 1967-1971 рр. – в Американському університеті у Вашингтоні. З 1971 р. й до самої смерті жив у Канаді. 1971 отримав звання професора Альбертського університету.

Протягом всього життя співпрацював в газеті “Українські Вісті”, журналах “Зустріч” й “Сучасність”.

Один з авторів тексту “Заяви”, що була надіслана до керівництва СРСР і УРСР від імені провідних американських інтелектуалів українського походження, з політичними вимогами встановити громадянство УРСР, налагодити дипломатичні відносини між УРСР і зарубіжними країнами, надати українській мові статусу державної в Україні, легалізувати УАПЦ і УГКЦ.

Помер 25 квітня 1984 р. в Едмонтоні (Канада).

ПАРАДЖАНОВ СЕРГІЙ ЙОСИПОВИЧ (1924 – 1990)

Визначний вірменський та український кінорежисер.

Народився 9 січні 1924 р. у Тбілісі. 1951 р. закінчив Всесоюзний державний інститут кінематографії.

З Україною пов’язана значна частина творчої біографії С.Параджанова. Саме тут він створив найвідоміші свої фільми “Золоті руки”, “Думка” (1957), “Перший хлопець” (1958), “Українська рапсодія” (1961). Міжнародне визнання прийшло до Параджанова після екранізації в 1964 р. повісті М.Коцюбинського “Тіні забу-

тих предків”. Цей фільм був удостоєний 16 призів на багатьох міжнародних кінофестивалях.

У 1965-1968 рр. Сергій Параджанов разом з відомими діячами української науки та культури, протестуючи проти масових політичних арештів в Україні, звернувся у вищі партійні та державні органи з вимогою роз’яснити причини переслідувань української інтелігенції й виступив за проведення відкритих судових процесів. Неодноразово висловлювався за дотримання свободи слова у пресі. Через переслідування був змушений виїхати до Вірменії, але у 1971 р. знов повернувся до Києва. 17 березня 1973 р. був заарештований і за сфабрикованими звинуваченнями засуджений до тривалого ув’язнення. Тільки завдяки клопотанням відомих європейських митців, зокрема Ж.-Л. Годара, Ф.Фелліні, Л.Віконті, Р.Росселіні, М.Антоніні С.Параджанова звільнили 30 грудня 1977 р.

Через заборону жити в Україні, переїхав до Тбілісі, зазнавав жорстоких переслідувань з боку радянських репресивних органів, фільми “Intermezzo”, “Київські фрески”, “Ікар”, “Сповідь” були заборонені до показу.

За часів перебудови репресії проти видатного режисера припинилися. 1990 р. С.Параджанову присвоїли звання народного артиста УРСР.

Помер 21 липня 1990 р., похований у Тбілісі.

У 1991 р., посмертно став лауреатом Державної Премії України ім. Т.Г.Шевченка.

ПІДГОРНИЙ МИКОЛА ВІКТОРОВИЧ (1903-1983)

Радянський державний і партійний діяч.

Народився 5 лютого 1903 р. у м. Карлівка (тепер Полтавська обл.). З 1917 р. працював робітником на різних підприємствах.

У 1921-1923 рр. – секретар Карлівського райкому комсомолу.

У 1926 р. закінчив робфак, у 1931 р. – Київський технологічний інститут харчової промисловості.

З 1930 р. – член Комуністичної партії України.

У 1939-1940 і 1944-1946 рр. працював заступником міністра харчової промисловості УРСР. У 1944-1946 рр. головний уповноважений уряду УРСР з питань депортації українського населення з території Польщі. З 1946 р. – постійний представник Ради Міністрів УРСР при уряді СРСР.

У 1950-1953 рр. – перший секретар Харківського обкому партії. У 1953 р. призначений другим, а в 1957р. – першим секретарем ЦК КПУ.

У червні 1963 р. був висунутий М.С.Хрущовим на посаду секретаря ЦК КПРС. У жовтні 1964 р. став одним з учасників групи вищого партійного керівництва, що підготувала і провела зміщення Хрущова з посади

першого секретаря ЦК КПРС (на думку деяких дослідників саме Підгорний відіграв вирішальну роль в цих подіях).

З грудня 1965 р. очолював Президію Верховної Ради СРСР, з квітня 1960 р. – член президії ЦК КПРС, з квітня 1966 р. – член Політбюро ЦК КПРС.

1977 р. звільнений з посади Голови Президії й виведений зі складу Політбюро ЦК КПРС у зв'язку з виходом на пенсію.

Помер 11 січня 1983 р. Похований у Москві.

СТУС ВАСИЛЬ СЕМЕНОВИЧ **(1938 – 1985)**

Видатний український поет, правозахисник.

Народився 6 січня 1938 р. у с. Рахнівка Вінницької області. 1944 р., після звільнення України від фашистів, пішов до школи. У 1954 р. закінчив її зі срібною медаллю. Намагався вступити до факультету журналістики Київського державного університету, але отримавши відмову за віком (Василю виповнилося тоді лише 16 років), одразу ж поступив на історико-філологічний факультет педагогічного інституту, який закінчив з червоним дипломом. Працював вчителем української мови та літератури у с. Таушня Кіровоградської області.

22 листопада 1959 р. в “Літературній газеті” була надрукована перша збірка творів В.Стуса.

Влітку 1963 р. успішно склав вступні іспити до аспірантури Інституту літератури АН УРСР ім. Т.Шевченка. Друкував вірші в журналах “Донбас”, “Дніпро”, “Прапор”. 20 листопада 1963 р. був виключений з аспірантури через підтримку протесту В.Чорновола й І.Дзюби в кінотеатрі “Україна” проти арештів представників української інтелігенції. З цього часу часто змінював місця праці та професії: працював у Центральному державному історичному архіві УРСР, на шахті, залізниці, будівництві, в метро. У 1966-1972 рр. - старший інженер конструкторського бюро Міністерства промисловості будматеріалів УРСР.

1972 р. був заарештований. Восени цього ж року засуджений до 5-ти років концтаборів й 3-х років ув'язнення із заборонаю побачень з дружиною, отримання медичного допомоги табірному лікарю, користування табірним продовольчим ларьком. У 1977 р. був засланий до Колимського краю.

Після звільнення приєднався до Гельсінської спілки і восени 1980 р. знов заарештований та засуджений на 10 років таборів особливого режиму і 5 років заслань.

Помер у ніч з 3 на 4 вересня 1985 р. в карцері табору.

17-19 листопада 1989 р. відбулося перезаховання праху дисидента-поета на Байковому цвинтарі в Києві.

ХРУЩОВ МИКИТА СЕРГІЙОВИЧ **(1894 – 1971)**

Державний і партійний діяч, Перший секретар ЦК КПРС.

Народився 5 квітня 1894 р. в сім'ї робітника – шахтаря у с. Калинівка Курської губернії. З 1908 р. працював на шахтах Донбасу.

Учасник Громадянської війни.

1918 р. вступив до більшовицької партії. Пройшов всіма сходинками партійної кар'єри, займав різноманітні господарські й партійні посади на Донбасі та в Києві.

У 1929 р. вступив до московської Промислової Академії.

З 1935 р. – перший секретар Московського міському та обкому ВКП(б).

Наприкінці 30-х рр. за розпорядженням І.Сталіна знов переведений до України. У 1938-1949 рр. (з перервою на квітень – листопад 1947 р.) обіймав посаду першого секретаря ЦК КП(б)У. Був активним провідником сталінської політики, брав участь у здійсненні репресій проти української інтелігенції. Прибічник політики русифікації в Україні.

Під час Великої Вітчизняної війни призначався членом Воєнних Рад різних фронтів. У 1943 р. отримав звання генерал-лейтенанта.

У 1944-1947 рр. одночасно обіймав посади Голови Раднаркому України та голови Ради Міністрів України.

1949 р. повернувся до Москви й був призначений секретарем ЦК КПРС і першим секретарем Московського обкому партії.

Після смерті Й.Сталіна в березні 1953 р. – секретар, а з вересня 1953 р. – перший секретар ЦК КПРС й одночасно – Голова Ради Міністрів СРСР.

1956 р. на XX з'їзді партії відзначився як ініціатор критики культу особи Сталіна.

Період правління М.Хрущова відомий як хрущовська “відлига”. Її характерними рисами є спроба демократизації суспільства, початок процесу реабілітації політичних в'язнів. Одночасно з демократичними процесами політика М.Хрущова характеризувалася нерівномірністю, хитанням, невдалими економічними експериментами, які негативно впливали на авторитет радянського лідера.

На Жовтневому (1964 р.) Пленумі ЦК КПРС був усунений від влади внаслідок змови радянських керівників - прихильників “сталінської моделі” будівництва соціалізму.

В останній період життя займався написанням мемуарів.

Помер 11 вересня 1971 р. в Москві. Похований на Новодівочому кладовищі.

ШЕЛЕСТ ПЕТРО ЮХИМОВИЧ (1908 – 1993)

Український радянський партійний і державний діяч.

Народився в 1908 р. в с. Андріївка на Харківщині.

З 1923 р. почав працювати ремонтником на залізничній станції Основа, потім – слюсарем на Харківському паровозоремонтному заводі.

1927 р. вступив до Ізюмської радянської партійної школи. Працював секретарем Боровського райкому комсомолу. У 1928 р. став членом КПРС.

1935 р. закінчив Маріупольський металургійний інститут.

В роки Великої Вітчизняної війни керував відділами оборонної промисловості в Челябінському й Саратовському обкомах партії.

Протягом 1948-1954 рр. керував заводами в Ленінграді та Києві.

З 1954 р.– на партійній роботі. Обіймаючи керівні посади у Києві, привернув увагу М.С.Хрущова, який рекомендував його на посаду першого секретаря ЦК компартії України.

Вкрай негативно сприймав курс на поступову русифікацію. У листопаді 1966 р. виступив з промовою на з'їзді письменників України, в якій зокрема зазначив: “Треба дбайливо, з повагою ставитися до нашої рідної, чудової української мови. Це наш скарб, велика спадщина, яку кожен з нас повинен берегти і розвивати”.

Брав участь у підготовці заколоту проти М.Хрущова, сприйнявши це за слушну нагоду для подолання русифікаторських процесів. За ініціативою Шелеста було запропоновано низку нововведень: при вступі до вузу надавалася перевага студентам, які володіли українською мовою, викладання суспільних наук велося українською, три чверті керівних посад у компартійно-радянському апараті зайняли українці. Разом з тим різко посилив боротьбу з дисидентським рухом. У серпні-вересні 1965 р. за його вказівкою працівниками КДБ було заарештовано кілька десятків представників творчої наукової інтелігенції.

Політична позиція республіканського керівництва, особливо українофільство, ставали для центру політично небезпечними. У березні 1972 р. П.Шелест та очолюваний ним ЦК КПУ були піддані гострій кри-

тиці за “недоліки у справі інтернаціонального виховання трудящих і примиренське ставлення до проявів націоналізму”.

24 травня 1972 р. звільнений від обов’язків першого секретаря партії і наступного року відправлений на пенсію.

Решту життя присвятив написанню мемуарів.

Помер 1993 р. Похований у Києві.

**ЩЕРБИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР
ВАСИЛЬОВИЧ
(1918 – 1990)**

Український радянський партійний і державний діяч.

Народився 17 лютого 1918 р. у м. Верхньодніпровськ Катеринославської губернії у робітничій родині.

З 1934 р. – на комсомольській роботі.

У 1941 р. закінчив Дніпропетровський хіміко-технологічний інститут і дістав призначення на посаду заступника головного механіка заводу. Цього ж року вступив до КПРС.

На початку Великої Вітчизняної війни навчався у військовій академії, 1942 р. відправлений до діючої армії. Демобілізувався в 1945 р.

З 1946 р. працював інженером у Дніпродзержинську. Саме тут почав партійну роботу. Протягом 1946-1954 рр. обіймав посади секретаря партбюро коксохімічного заводу, парторга металургійного заводу ім. Дзержинського, першого секретаря міськкому партії. У 1954 р. був обраний другим, а в 1955 р. – першим секретарем Дніпропетровського обкому.

З 1957 р. – член Президії і секретар ЦК Компартії України, відповідав за питання розвитку промисловості республіки. 1961р. призначений головою Ради Міністрів УРСР, кандидат у члени Президії ЦК КПРС. З 1971 р. – член Політбюро ЦК КПРС.

У 1961-1963 і 1965-1972 рр. – голова Ради Міністрів УРСР.

1972 р. призначений першим секретарем ЦК Компартії України. За його участю вживалися заходи для забезпечення виконання державних планів, запобігання негативним процесам, але робилися ці кроки у рамках старого економічного механізму, командно-адміністративними методами. Проте навіть з приходом до влади М.С.Горбачова та початком процесів перебудови і демократизації суспільства зберіг свою посаду й перебував у влади в Україні до останніх днів свого життя.

Помер 16 лютого 1990 р. Похований у Києві.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У 1985 – 2005 рр.

Наприкінці 80-х рр. загострилася загальна криза суспільства, питання змін перетворилося в найголовнішу проблему радянської системи. У квітні 1985 р. на Пленумі ЦК КПРС був проголошений курс на “прискорення соціально-економічного розвитку”, що стало початком перебудови. 1987 р. було розроблено програму радикальної реформи управління економікою. Але вона виявилася непослідовною, проводилася невпевнено й зазнала поразки. У 1994 р., вперше за багато років, почалося неспинне скорочення обсягів виробництва, зокрема, національний дохід України скоротився на 1,5 %. Безсистемна перебудова призвела до повного розвалу народного господарства і краху економічних перетворень. Стало зрозуміло, що тільки перехід до ринкової економіки зможе вивести країну з глибокої економічної кризи.

Разом з економічними перетвореннями, уряд М.С. Горбачова взяв курс на лібералізацію політичного життя в СРСР. Проведення реформи політичної системи сприяло демократизації суспільства, політика гласності прискорила процеси десталінізації, реабілітацію жертв репресій. Лікві-

дація 6-ї статті Конституції свідчила про відмову від керівної ролі КПРС, підривання основ тоталітарного режиму.

Перебудові процеси сприяли зростанню політичної активності, відродженню національної свідомості українського народу, активізації суспільно-політичного руху. Із забуття почали повертатися твори М.Грушевського, М.Костомарова, В.Винниченка, видатних українських митців і науковців; розпочався новий етап у дослідженні української історії. Неформальні та політичні організації, що почали виникати в Україні, вимагали оновлення соціалізму, гарантування прав людини, суверенітету національних околиць на підставі нового союзного договору. Головну роль у протистоянні партійно-державному апарату відіграв Народний Рух України.

16 липня 1990 р. Верховна Рада прийняла “Декларацію про державний суверенітет України”. Історичне значення декларації полягало в тому, що вона поклала початок мирному процесу відродження незалежності країни.

Демократизація суспільного життя й наміри реформувати Радянський Союз викликали опір консервативних сил владних структур, які 19-21 серпня 1991 р. здійснили спробу державного перевороту. Провал путчу обернувся поразкою сил реакції, що прагнули зберегти імперський характер СРСР і тоталітарний політичний режим.

У цих умовах 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла історичний документ – “Акт проголошення незалежності України”. Таким чином, припинилося існування УРСР і з’явилася нова незалежна держава – Україна.

ГОРБАЧОВ МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ (Народ. у 1931 р.)

Радянський політичний і партійний діяч, Генеральний Секретар ЦК КПРС, Президент СРСР, лауреат Нобелівської премії миру.

Народився 2 березня 1931р. у с. Привольне Красногвардійського району Ставропольського краю.

У 1955 р. закінчив юридичний факультет Московського державного університету ім. М.Ломоносова; у 1967 р.– агрономічний факультет Ставропольського сільськогосподарського інституту.

У 1956-1962 рр. працював механізатором на Ставропольщині. Партійну кар’єру почав з комсомольських посад: 1-го секретаря міського ВЛКСМ, заступника завідуючого відділом пропаганди і агітації, другого й першого секретаря крайкому ВЛКСМ.

Протягом 1962-1978 рр. працював партторгом територіального виробничого колгоспно-радгоспного управління, далі – завідуючим партійних органів крайкому КПРС, 1-м секретарем міськкому партії, 2-м та 1-м секретарем ставропольського крайкому КПРС.

У 1978 р. за допомогою Ю.В. Андропова був переведений до Москви й обраний секретарем ЦК КПРС, а в 1984-1985 рр. призначений головою комісії закордонних справ.

1985 р. був обраний генеральним секретарем ЦК КПРС і Головою Президії Верховної Ради СРСР. У 1990 рр. став першим і єдиним Президентом СРСР.

З приходом до влади ініціював новий політичний курс, що увійшов до історії як „перебудова” і передбачав демократизацію суспільства і збільшення громадянських свобод, модернізацію економіки і розвиток приватного підприємництва, боротьбу зі зловживаннями, завершення періоду “холодної війни” і нормалізацію стосунків із Заходом. Згідно з цим, у СРСР розпочалися економічні, соціальні й політичні реформи, але вони не були докорінними і не торкалися основ радянської системи.

Наприкінці 90-х рр. в союзних республіках почався потужний рух за незалежність, в уряді зросла напруга між реформаторами та прихильниками твердої комуністичної лінії, що призвело до послаблення впливу й авторитету президента. Після невдалої спроби державного перевороту 19-21 серпня 1991 р. остаточно втратив контроль над державою і 25 грудня 1991 р. відмовився від своєї посади й передав владу Б.М. Єльцину.

Зараз активно займається громадською й політичною діяльністю, очолює різноманітні міжнародні фонди.

КАДЕНЮК ЛЕОНІД КОСТЯНТИНОВИЧ (Народ. в 1951р.)

Перший космонавт незалежної України, генерал-майор збройних сил України, Герой України, кавалер ордена "За мужність" I ступеню.

Народився 28 січня 1951 р. в с. Клішківці Хотинського району Чернівецької області.

У 1971 р. закінчив Чернігівське вище військово-авіаційне училище, в 1977 р. – Центр підготовки льотчиків-випробувачів.

Протягом 1977-1979 р. проходив загальнокосмічну підготовку, отримав кваліфікацію космонавта-випробувача.

У 1979 – 1996 рр. – космонавт-випробувач групи багаторазової космічної системи "Буран" та одночасно – льотчик-випробувач Державного науково-дослідного інституту Військово-повітряних сил СРСР.

1989 р. закінчив літакобудівний факультет Московського авіаційного інституту.

У 1990-1992 рр. пройшов підготовку в якості командира транспортного космічного корабля "Союз-ТМ". У 1995 р. був відібраний до групи космонавтів.

Стажувався в НАСА на американському космічному кораблі багаторазового використання як спеціаліст по корисному навантаженню. У 1996 р. був зарахований до групи українських космонавтів для проходження підготовки до польотів на космічних кораблях "Space Shuttle".

19 листопада – 5 грудня 1997 р. виконував космічний політ на американському БТКК "Колумбія" (місії STS-87), під час якого провів низку важливих біологічних експериментів

Освоїв та літав більш ніж на 50 типах та модифікаціях літаків різного призначення, в основному – винищувачах.

КРАВЧУК ЛЕОНІД МАКАРОВИЧ (Народ. в 1934 р.)

Перший президент незалежної Української держави.

Народився 10 січня 1934 р. у с. Великий Житин Рівненського району Рівненської області в родині колгоспників. Батько загинув на фронті.

Протягом 1949-1953 рр. навчався у Рівненському кооперативному технікумі. У 1953-1958 рр. – студент Київського університету ім. Т.Г.Шевченка. Був першим студентом серед мешканців свого селища.

По закінченні вузу почав партійну діяльність. У 1958 – 1960 рр. працював викладачем політекономії Чернівецького обкому партії. З серпня 1961 р. по жовтень 1964 р. – лектор Чернівецького обкому партії. В лютому 1965 р. – вересні 1967 р. – завідувач відділу пропаганди та агітації Чернівецького обкому партії.

У вересні 1967 р. вступив до аспірантури Академії суспільних наук при ЦК КПРС. Захистив дисертацію, кандидат економічних наук.

З 1970 р. працював в апараті ЦК КПУ завідувачем сектора перепідготовки кадрів відділу організаційно-партійної роботи. У жовтні 1971 – червні 1972 рр. – інспектор ЦК КПУ. Протягом 1972 – 1976 рр. – помічник секретаря ЦК КПУ. У лютому 1976 – січні 1980 рр. – перший заступник завідувача відділу пропаганди та агітації. В жовтні 1980 р. працював завідувачем ідеологічним відділом, а з жовтня 1989 р. – секретарем ЦК КПУ з ідеології. 27 липня 1990 р. отримав призначення головою Верховної Ради УРСР.

1 грудня 1991 р. став першим, всенародно обраним, президентом України. Цього ж року прийняв обов'язки Головнокомандуючого Збройних Сил України.

7-8 грудня 1991 р. взяв участь в історичній зустрічі з президентами Росії та Білорусі в Біловезькій пущі, під час якої було прийняте рішення про ліквідацію СРСР і створення СНД.

У червні 1994 р. програв президентські вибори Л.Кучмі. Продовжив політичну кар'єру в якості депутата Верховної Ради України.

У січні 1995 р. очолив Всеукраїнське об'єднання "Порозуміння". Президент Фонду сприяння розвитку мистецтв України. Член Соціал-Демократичної партії України (Об'єднаної).

Взяв активну участь у виборчій компанії 2006 р, ініціатор створення й лідер політичного блоку „ Не Так!”

КУЧМА ЛЕОНІД ДАНИЛОВИЧ (Народ. в 1938 р.)

Відомий український політичний і державний діяч, Президент України (1994-2004). Народився 9 серпня 1938 р. у селі Чайкино Чернігівської області. 1960 р. закінчив Дніпропетровський університет, фізико-технічний факультет. За фахом – інженер-механік. Протягом 1960 - 1975 рр. – старший інженер, потім ведучий конструктор, помічник головного конструктора конструкторського бюро "Південне". Довгий час працював на Байконурі.

З 1975 р. по 1982 р. - секретар первинної організації КПУ в КБ "Південне", з 1982-1986 рр. – перший заступник генерального конструктора цього КБ, у 1986-1992 рр. – генеральний директор ракетно-будівного концерну "Південний машинобудівний завод" – найбільшого військового заводу у Дніпропетровську, який випускав 60% усіх стратегічних ракет, а також ракети для космічних досліджень.

Був нагороджений орденом Трудового Червоного прапора, трьома медалями, отримав Ленінську премію.

Через секретність роботи до 1989 р. не міг виїжджати за кордон.

З 1990 р. – народний депутат Верховної Ради України.

З жовтня 1992 р. до вересня 1993 р. – прем'єр-міністр України.

З 1993 р. президент Українського союзу промисловців та підприємців. Захистив кандидатську дисертацію, академік інженерної Академії України. У 1993 р. вирішив балотуватися на посаду Президента України.

26 червня 1994 р. отримав перемогу на президентських виборах.

Лауреат премії "Людина року" в 1995, 1996, 1997 років. У листопаді 1999 р. обраний Президентом України на другий термін.

ЧОРНОВІЛ В'ЯЧЕСЛАВ МАКСИМОВИЧ (1937 – 1999)

Видатний український політичний та громадський діяч, дисидент і правозахисник. Одна з найвідоміших політичних постатей України, яскрава особистість, блискучий полеміст, інтелектуал, патріот.

Народився 24 грудня 1937 р. в с. Єрки Звенигородського району Черкаської області в родині вчителів.

Закінчив середню школу із золотою медаллю. У 1955- 1960 рр. вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, отримав диплом з відзнакою.

Після закінчення університету працював на Львівському телебаченні, активно включився у національно-демократичний рух шістдесятників.

1956 р. був звільнений з роботи за участь у правозахисному русі й публікації на Заході антирадянської книги “Лихо з розуму”. У 1967 р. засуджено на три роки ув’язнення.

Відбувши покарання, з 1971 р. почав підпільно видавати “Український вісник”. Наступного року був влаштований черговий закритий судовий процес над В.Чорноволом. Український дисидент отримав новий термін покарання (за 62-ю статтею – антирадянська пропаганда), який відбував у таборах Якутії, де продовжував боротися з режимом, влаштовуючи голодування протесту. Всього В.Чорновіл відбув у таборах і засланнях 17 років.

У 1985 р. працював кочегаром у львівській школі-інтернаті, котельня якої служила своєрідним клубом демократичної інтелігенції, редакцією часопису “Український вісник”, містом зборів виконавчого секретаріату Української Гельсінської групи.

Наприкінці 80-х рр. став лідером боротьби із радянською системою. Перші львівські мітинги, перший з’їзд Народного Руху України за перебудову (НРУ) прийшли за його ініціативою та безпосередньою участю.

Навесні 1990 р. очолив демократичну обласну раду Львівщини. 1993 р. став головою НРУ.

Протягом 90-х рр. – народний депутат Верховної Ради України трьох скликань.

У ніч з 25 на 26 березня 1999 р. трагічно загинув в автокатастрофі.

**ЮЩЕНКО ВІКТОР
АНДРІЙОВИЧ
(Народ. в 1954 р.)**

Український політичний діяч, Президент України.
Народився 23 лютого 1954 р. в с. Хоружівка Сумської області, в родині сільських вчителів.

1975р. закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут, 1984р. – аспірантуру Українського науково-дослідного інституту економіки та організації сільського господарства.

Працював головним бухгалтером у колгоспі селища Ярове Івано-Франківської області, звідки був призваний до армії. Служив у прикордонних військах на радянсько-турецькому кордоні біля м. Ленінакан.

З 1976 р. почав працювати у банківській системі: у 1976-1985 рр. – економіст, а потім – начальник Ульянівського відділення Держбанку Сумської області, у 1985-1991 рр. очолював Українську республіканську контору Держбанку СРСР у Києві, у 1991-1993 рр. – заступник голови правління агропромбанку „Україна” й заступник голови правління Національного банку України, у 1993-1999 рр. – голова правління НБУ. Під керівництвом В.Ющенка в Україні була успішно проведена грошова реформа, створена Державна казна, почалося будівництво Банкотно-монетного двору.

26 листопада 1993 р. був обраний членом Координаційного комітету по боротьбі з організованою злочинністю.

30 грудня 1994 р. увійшов до Ради з питань економічної реформи при Президенті України.

З 1995 р. – член Валютно-кредитної ради Кабінету міністрів України.

У 1997 р. за рейтингом впливового фінансового часопису „Global Finance”, потрапив до шестірки найкращих банкірів світу.

У період з грудня 1999 р. по квітень 2001 р. займав посаду прем'єр-міністра України. Керував реалізацією урядової програми „Реформи заради добробуту”, завдяки чому була досягнута позитивна динаміка в економіці, приріст ВВП (вперше за роки незалежності України), оздоровлення ситуації в енергосистемі й соціальній сфері. Завдяки цьому, згідно соціопитувань, досяг найвищого ступеня довіри з боку населення й став найпопулярнішим українським політиком.

У січні 2002 р. сформував й очолив виборчий блок „Наша Україна”, став визнаним лідером опозиції.

Ініціював й очолив Помаранчеву революцію 2004 р., спровоковану фальсифікацією президентських виборів. Цього ж року обраний президентом України.

З М І С Т

Передмова.....	5
Княжа Доба	6
Володимир Святославович (Великий)	7
Данило Романович Галицький.....	8
Володимир Мономах	9
Мстислав Великий	10
Ярослав Мудрий	11
Нестор Літописець.....	12
Княгиня Ольга	13
Святослав Ігоревич	14
Литовсько-Польська Доба	15
Міндовг	16
Митрополит Петро Могила	17
Ольгерд (Альгірдас) Гедимінович	18
Острозький Констянтин-Василь	19
Козаччина	20
Вишневецький Дмитро (Байда)	21
Конашевич-Сагайдачний Петро	22
Косинський Кшиштоф	22
Наливайко Северин	24
Визвольна війна українського народу середини XVII ст.	25
Богун Іван Теодорович	25
Сірко Іван	27
Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович	29
Українська державність у другій половині XVII – XVIII ст.	30
Виговський Іван Остапович	31
Дорошенко Петро Дорофійович	32
Многогрішний Дем'ян	32
Українська державність (Гетьманщина) наприкінці XVII – у XVIII ст.	34
Апостол Данило	35
Гонта Іван	36
Гонта Іван	37
Довбуш Олекса	37
Залізняк Максим	38
Карл XII	39
Катерина II	40
Мазепа Іван	41
Орлик Пилип	42
Петро I	42
	Полу
	Злубо-

боток Павло	Ли-
Розумовський Кирило	пин-
Сковорода Григорій Савович	ськи
Українські землі в складі двох імперій в ХІХ ст.	й
Антонович Володимир Боніфатійович	В'яче
Гулак Микола Іванович	слав
Драгоманов Михайло Петрович
Кармалюк Устим
Квітка-Осннов'яненко Григорій
Костомаров Микола Іванович
Котляревський Іван Петрович
Коцюбинський Михайло Михайлович
Куліш Пантелеймон Олександрович
Павло І
Микола І
Олександр II
Каразін Василь Назарович
Франко Іван Якович
Чубинський Павло
Шевченко Тарас Григорович
Україна в умовах загальноросійської кризи (1900 – 1917 рр.) ...	
Багалій Дмитро Іванович	
Бачинський Юліан	
Донцов Дмитро	
Керенський Олександр Федорович	
Коцюбинський Юрій Михайлович	
Крип'якевич Іван Петрович	
Лотоцький Олександр	
Міхновський Микола Іванович	
Микола II	
Сергеев (Артем) Федор Андрійович	
Порш Микола	
Українська національно-демократична революція (1917 – 1920).	
Відродження української державності	
Винниченко Володимир Кирилович	
Грушевський Михайло Сергійович	
Денікін Антон Іванович	
Дорошенко Дмитро Іванович	
Єфремов Сергій Олександрович	
Ленін Володимир Ілліч (Ульянов)	

44Мах-
45но
46Не-
48стор
49Івано
50вич
51.....
52.....
53.....
54.....
55.....
56.....
57.....
58.....
59.....
60
61Пет-
62люра
63Си-
64мон
67Васи
68льо-
69вич
69.....
70.....
71.....
72.....
73.....
74.....
76.....
77.....
78Пет-
руше
79ше-
80вич
82Єв-
83ген
84.....
85.....
87.....
88.....
.....

.....	93
Пілсудський Юзеф	94
П'ятаков Георгій (Юрій) Леонідович	95
Скоропадський Павло Петрович	97
Троцький (Бронштейн) Лев Давидович	99
Українська радянська соціалістична республіка в 20-30-х рр.	100
Блакитний (Еланський) Василь Михайлович	101
Булгаков Михайло Опанасович	102
Гризодубова Валентина Степанівна	103
Затонський Володимир Петрович	104
Каганович Лазар Мойсейович	105
Коновалець Євген	107
Косіор Станіслав Вікентійович	108
Кошкін Михайло Ілліч	109
Курбас Лесь (Олександр Степанович)	110
Мануїльський Дмитро Захарович	111
Петровський Григорій Іванович	112
Постишев Павло Петрович	113
Раковський Християн Георгійович	114
Скрипник Микола	115
Сталін (Джугашвілі) Іосиф Віссаріонович	117
Хвильовий (Фітільов) Микола Григорович	118
Шумський Олександр Якович	120
Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945)	122
Бандера Степан	123
Волошин Августин	124
Гітлер (Шикльгруббер) Адольф	125
Кожедуб Іван Микитович	126
Кирпоніс Михайло Петрович	127
Ковпак Сидір Артемович	128
Конєв Іван Степанов	129
Кох Еріх	130
Кошовий Олег Васильович	131
Кузнецов Микола Іванович	132
Малиновський Родіон Якович	133
Мельник Андрій	134
Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна	135
Рибалко Павло Семенович	136
Рокосовський Костянтин Костянтинович	137
Строкач Тимофій Амвросійович	

87Тимо
90мо-
92шен-

ко Семен Костянтинович	
Українська Радянська Соціалістична Республіка у повоєнний період (1945 – 1985)	139
Брежнев Леонід Ілліч	140
Довженко Олександр Петрович	141
Лисяк-Рудницький Іван	142
Параджанов Сергій Йосипович	143
Підгорний Микола Вікторович	144
Стус Василь Семенович	144
Хрущов Микита Сергійович	145
Шелест Петро Юхимович	146
Щербицький Володимир Васильович	147
Історичний розвиток України у 1985 –2005 рр.	149
Горбачов Михайло Сергійович	150
Каденюк Леонід Костянтинович	151
Кравчук Леонід Макарович	151
Кучма Леонід Данилович	152
Чорновіл В'ячеслав Максимович	153
Ющенко Віктор Андрійович	154